

POMPEU FABRA

Nadala

Any XXXII - 1998

FUNDACIÓ
JAUME I

no hi ha
poble sense
cultura ni
cultura sense
llengua

Ben

Als Països Catalans, l'escola serà catalana, o no serà

Amb aquesta Nadala, la Fundació Jaume I correspon a les nombroses persones d'arreu dels Països Catalans que doten els Premis Baldiri Reixac, destinats a estimular i reconèixer l'escola catalana.

Gràcies a les seves generoses aportacions, els Premis Baldiri Reixac són, avui per avui, els més ben dotats i els més importants en l'àmbit educatiu, amb una evolució espectacular de les seves dotacions:

Conv.	Curs	Dotació
I	1978-79	2.480.000
II	1979-80	2.750.000
III	1980-81	4.050.000
IV	1981-82	4.100.000
V	1982-83	5.250.000
VI	1983-84	6.040.000
VII	1984-85	6.560.000
VIII	1985-86	7.000.000
IX	1986-87	9.300.000
X	1987-88	9.500.000
XI	1988-89	10.000.000
XII	1989-90	10.000.000
XIII	1990-91	10.500.000
XIV	1991-92	10.550.000
XV	1992-93	10.650.000
XVI	1993-94	11.000.000
XVII	1994-95	11.000.000
XVIII	1995-96	12.000.000
XIX	1996-97	12.800.000
XIX	1997-98	13.000.000
XX	1998-99	14.000.000

FUNDACIÓ JAUME I
Desembre 1998
ISBN: 84-7226-687-7
Dipòsit Legal: B. 45.099-1998

Composició
Victor Igual S.L.
Còrsega, 237 - 08036 Barcelona

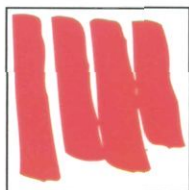
Gravats
Sorrosal S.A.
Pujades, 68 - 08005. Barcelona

Impressió
Edigraf S.A.
Indústria s/n. Polígon Industrial El Pedregar
08160. Montmeló (Vallès Oriental)

ÍNDEX

Salutació Manuel Castellet	4
POMPEU FABRA, L'HOME	
Notes d'una vida consagrada a la llengua Mila Segarra	8
Cronologia Josep M. Ainaud de Lasarte	39
Testimonis	
La meua visita a Pompeu Fabra Joan Triadú	46
El patriota Josep M. Ainaud de Lasarte	49
Carles Riba i Pompeu Fabra Josep M. Ainaud de Lasarte	51
A Pompeu Fabra Josep M. de Sagarra	52
Mestre Fabra, recordat Joan Oliver "Pere Quart"	53
Goigs a llaor... Anton Sala-Cornadó	54
L'OBRA	
La reconstrucció d'una llengua nacional Antoni Ferrando	56
La llengua després de Fabra Isidor Mari	70
Apèndixs	
Discurs d'Òscar Ribas a l'ONU	91
Declaració universal de drets lingüístics	94
Fundació Jaume I Memòria de l'any 1998	97

Portada
*Prat de la Riba i Pompeu Fabra. Muntatge escenogràfic.
Museu d'Història de Catalunya (Foto Ramon Manent)*

POMPEU FABRA

En el cinquantenari de la
seva mort, el dia de Nadal
de 1948

Nadal del 1998

L' escriptora Maria Àngels Anglada comença la seva narració poètica a Sandàlies d'escuma amb aquesta bonica frase: "Si l'aigua no xopa les arrels d'un arbre, no en collirem cap fruit". Pompeu Fabra sabé regar i adobar pregonament i adequada el ric i complicat arbre de la nostra llengua, i nosaltres, ara, cinquanta anys després de la desaparició de qui anomenem Mestre, en seguim recollint els fruits madurs, flairosos i abundants.

Aquesta Nadala de l'any 1998 és una mostra clara de la voluntat de la Fundació Jaume I —recollint el desig de tota la comunitat lingüística— d'homenatjar la memòria d'una persona i d'una obra que ben aviat esdevingueren patrimoni de tot un poble: Pompeu Fabra i la codificació de la llengua catalana moderna. Malgrat tots els esdeveniments d'aquesta segona meitat de segle, podem ben afirmar que, en matèria de llengua, ens n'hem sortit força bé gràcies a la solidesa dels fonaments de l'obra del Mestre i a l'acceptació social de què gaudí —i gaudeix encara—, sense que amb això vulgui menystenir el coratge, l'esforç o simplement la fidelitat de tants catalans anònims que han sabut servir-nos els mots.

Deia, no fa gaire, en un acte al Palau de la Generalitat de Catalunya, que Pompeu Fabra no fou una personalitat singular en la seva experiència radical de trobar-se, de sobte, lingüísticament mancat per a expressar per escrit en mots senzills, però propis, sentiments comuns a qualsevol mortal. "Queridos sobrinos..." —conten que va escriure..., i va esquinçar el paper, en un acte de retrobament. Molts de nosaltres, catalans d'abans i de després que ell, hem viscut alguna vegada una experiència similar, i de ben segur que hi hem reaccionat d'alguna manera: amb ràbia, amb dolor, amb vergonya, amb resignació i adaptació, o bé lliurant-nos a un esforç, no sempre reeixit, d'aprenentatge suplementari i, durant molt de temps i per a molts, no gens afavorit per un context advers. Fabra, però, féu una passa més i volgué posar-s'hi —i posar-nos-hi— remei. Fou una passa de gegant, i en fer-la Fabra es convertí, tant si es vol com si no, en una personalitat providencial.

Pompeu Fabra es lliurà a l'obra d'unificació ortogràfica, gramatical i lèxica del català literari modern, i ho féu amb la disciplina i el rigor de l'estudiós i del científic, amb el seny de qui se sentia compromès en una empresa cívica —el sentit de la qual romania més en el consens social que en l'objectivitat científica o en la fermesa de les conviccions pròpies— i, en fi, amb la fidelitat a la llengua nacional i amb la passió del patriota —per dir-ho amb el mot que ell mateix s'hauria aplicat.

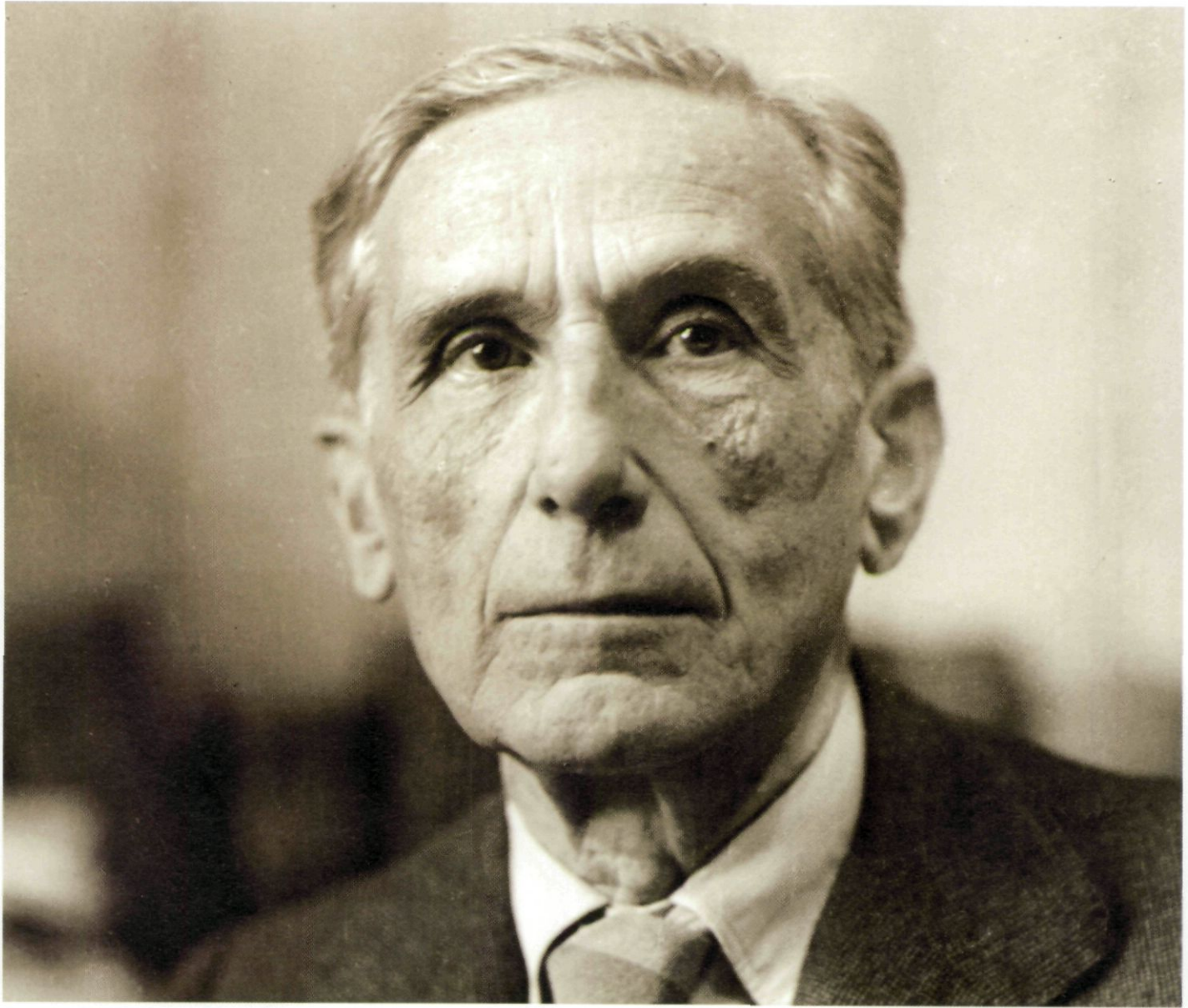
l és que l'obra de Fabra, per transcendental que hom la consideri i per indeslligable que sigui del seu nom, cal veure-la com una obra col·lectiva de redreçament lingüístic immersa en un procés de reconstrucció nacional. Deixant de banda les seves propostes primerenques de reforma lingüística, la seva obra de descripció gramatical del català actual, els estudis lingüístics més estrictament professionals, la seva tasca de divulgació i propagació del català normatiu, les seves gramàtiques francesa i anglesa, les seves traduccions literàries, deixant de banda tot això, que no és pas poc, l'obra fabriana de codificació lingüística és una contribució col·lectiva —que trasllueix sens dubte una forta empremta personal— a un projecte col·lectiu.

Parlar de l'obra de Fabra, doncs, és parlar també de l'obra normativitzadora de l'Institut d'Estudis Catalans i de la política de reconstrucció institucional d'Enric Prat de la Riba, així com de la seva continuació republicana. Malauradament, els esdeveniments posteriors van desbaratar l'una i l'altra, i només la voluntat de pervivència col·lectiva va empènyer de bell nou uns homes coratjosos i, val a dir-ho, agosarats a fer renéixer de les cendres l'Institut, i la llavor que hom havia sembrat en temps de bonança no es va perdre per sempre. Perquè l'aigua havia xopat ja les arrels de l'arbre, n'hem pogut seguir recollint bons fruits i la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ha pogut reprendre, amb força renovada, la tasca normativitzadora de la llengua catalana, respectant Fabra, però actualitzant-lo al mateix temps, quan escau; una tasca que abasta tant l'ortografia com la lexicografia, la gramàtica o la terminologia.

La figura de Pompeu Fabra —ho he dit al començament— no és patrimoni de cap grup, com no ho és de cap govern ni de cap institució, sinó del poble català. Però l'Institut d'Estudis Catalans la sent també ben seva, i no podria ser altrament. La Secció Filològica de l'Institut, a la qual Fabra pertanyé i de la qual fou president, l'ha homenatjat recentment amb un simposi internacional sobre la seva persona i la seva obra lingüística. La finalitat última de totes aquestes accions —entre les quals aquesta Nadala té un lloc preeminent— és contribuir a un més bon coneixement objectiu d'allò que Fabra va fer per la llengua catalana i pel poble català en el seu moment històric, i a una avaluació i contextualització de la seva obra a la llum de la teoria i la pràctica de la planificació lingüística moderna en el nostre país i en altres indrets.

Manuel Castellet

President de l'Institut d'Estudis Catalans

L'HOME

POMPEU FABRA

NOTES D'UNA VIDA CONSAGRADA A LA LLENGUA

Mila Segarra

Pompeu Fabra va néixer a Gràcia, al barri de la Salut, el dia 20 de febrer de 1868 i va morir a Prada de Conflent el 25 de desembre de 1948. El dia de Nadal d'enguany, doncs, s'escau el cinquantenari de la seva mort. Fa cinquanta anys que moria, envoltat del silenci dels diaris espanyols, un home a qui, en paraules de Ventura Gassol, Catalunya devia encara una glorificació de caràcter nacional pel servei altíssim que havia fet a la llengua i al retrobament de Catalunya.

Així li ho havia fet saber uns anys abans el conseller de cultura de la Generalitat de Catalunya al mateix Fabra en una carta que li va escriure en ocasió de l'homenatge que la ciutat de Barcelona havia de retre al gramàtic el juny de 1936, poc abans de l'alçament militar del general Franco. El govern de la Generalitat i els companys de Gassol a la conselleria de cultura no van ser a temps de poder agrair-li públicament, com haurien volgut, la seva obra ni d'honorar el seu nom. La guerra civil i l'exili posterior els ho van impedir.

Molts homenatges, però, se li van retre en vida i després de la mort que van compensar amb escreix la falta d'un homenatge col·lectiu com el que somiava Gassol aquell estiu atziac de 1936. Però el millor homenatge de tots els que se li han fet mai ha estat l'acceptació i la continuïtat de la seva obra, l'única cosa que s'ha pogut salvar del naufragi que va suposar la guerra i el franquisme. Ja ho va dir Josep Pla:

"Fabra ha estat el català més important del nostre temps perquè és l'únic ciutadà d'aquest país, en aquesta època, que havent-se proposat d'obtenir una determinada finalitat pública i general, ho aconseguí d'una manera explícita i indiscutible."

Pati de la casa nadiua de Pompeu Fabra, ja desapareguda, al barri de la Salut de l'antiga vila de Gràcia (Foto arxiu Serra d'Or)

Dificultats per fer una biografia

Quan Josep Miracle va demanar permís a Fabra per fer-li la biografia, aquest li va dir:

"Si la vol fer, faci-la; però li adverteixo que no podrà dir res de mi perquè sóc un home gris, sense relleus, sense biografia."

Quan deia això, Fabra devia pensar en els sotrats que havien experimentat les vides de molts homes d'estat, aventurers i artistes; en aquelles incidències novel·lables, tan diferents de les seves; en aquelles anècdotes divertides i curioses... Res d'això no hi havia en la vida d'un gramàtic que, com ell, havia posat tots els seus esforços al servei d'una obra. Per molt que la seva obra hagués estat transcendental.

Però és, de fet, la seva obra que fa interessant la seva vida. Una obra que va fer patir al nacionalisme espanyol. Va amoïnar el rei Alfons XIII, el qual va demanar amb insistència a Antoni M. Alcover a quina modalitat de la llengua donava la preferència en el seu diccionari i en quina llengua n'havia redactat la introducció. Quan aquest li va respondre que l'havia redactada en aquella que es parlava a Catalunya, València i Balears des de feia segles, va dir:

"De modo que no está en la lengua que dicen haber inventado aquí hace poco!"

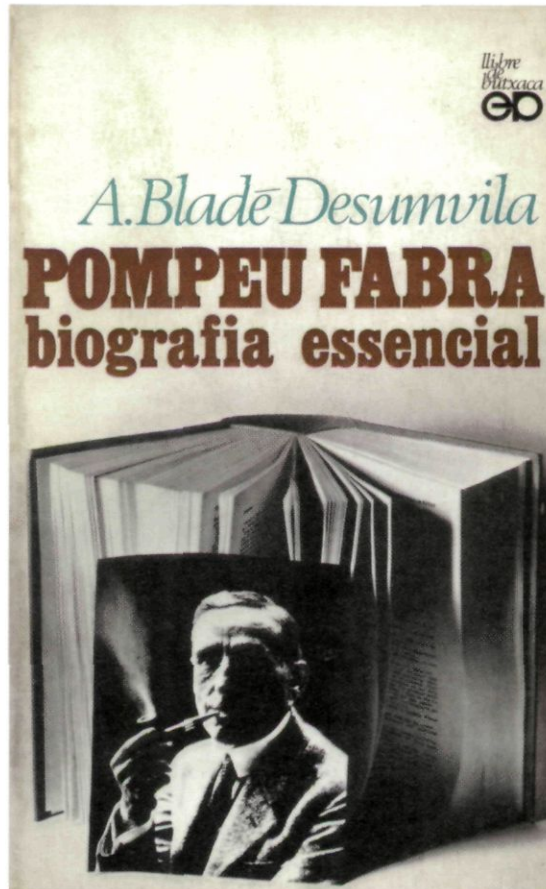
La llengua "inventada" a què es referia el monarca espanyol era la llengua que Pompeu Fabra havia reformat, contra la qual s'havien aixecat les veus d'alguns dels oradors més brillants de l'espanyolisme. El nacionalisme espanyol no ignorava que una llengua comuna, una llengua nacional és, com deia Fabra "quelcom d'artificial fill d'un treball de selecció i està per damunt del llenguatge parlat multiforme".

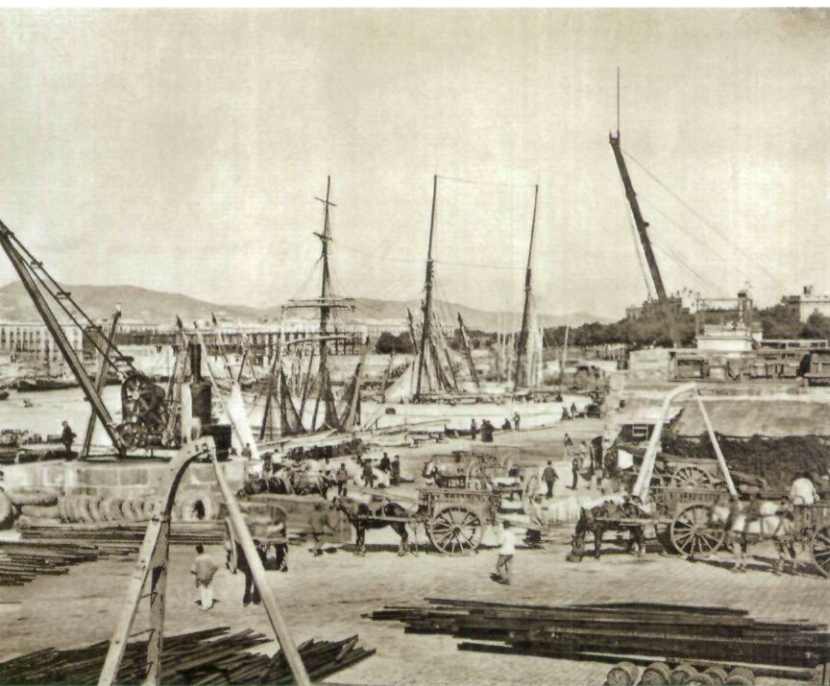
Allò que ells volien, doncs, era atenuar l'èxit que l'obra de Fabra havia anat obtenint, per tal que el català tornés a ser la llengua "regional" que havia estat, una llengua parlada degradada, amb una literatura dialectalitzada i vulgar.

I si no ho podien aconseguir amb la creació de cadires "regionales" a la Real Academia de la Lengua Española (això era durant el directori militar de Primo de Rivera), ho aconseguirien amb mesures més dràstiques. En aquestes mesures devia pensar el general Queipo de Llano quan, durant la guerra civil, amenaçava dia a dia els catalans des de Radio Sevilla:

L'ambient bucòlic dels encontorns del Pla de Barcelona, com els barris de la Salut i de Vallcarca, varen estimular l'interès per la Natura del jove Fabra

“Cuando la guerra haya terminado, Pompeyo Fabra y sus obras irán arrastrados por las Ramblas.”

Era l'obra de Fabra que els feia por i, a causa de l'obra, l'home. L'home gris, sense relleus, al qual va ser molt difícil de fer la biografia. I continua essent-ho encara avui, després d'un bon munt d'assaigs.

La principal dificultat per parlar de la vida i de l'obra de Pompeu Fabra són les fonts. Per a l'estudi de la seva vida disposem, a més de la informació que ens forneixen aquells que el van conèixer personalment (sobretot, Josep Miracle i Carola Fabra), de la correspondència conservada (que no és tan extensa com ens agradaria que fos) i d'algunes entrevistes que va concedir a Josep Pla, Tomàs Garcès, Francesc Pujols i Artur Bladé i Desumvila. Amb això n'hi hauria prou, si no fos que Fabra va ser volgutament reservat amb la seva vida privada i, fins i tot, amb la pública. I només va parlar d'allò que volia que se sabés.

Per parlar de l'obra tenim els seus escrits, alguns més coneguts que d'altres. Avui, gràcies al treball meticulós i impagable de Joan Solà i de Pere Marcet,¹ disposem de la bibliografia definitiva de Pompeu Fabra que permetrà als estudiosos d'accedir, de manera més còmoda, al coneixement dels escrits del gramàtic. Fins ara s'han fet alguns estudis sobre les *Normes ortogràfiques*, sobre les seves primeres gramàtiques i sobre el *Diccionari general de la Llengua Catalana*.

Però encara queda molt per fer: per exemple, estudis complets sobre les gramàtiques de 1912, 1918 i 1956. D'aquesta darrera sabem per Joan Solà que es conserva l'original de Fabra entre els papers de Joan Coromines, original que potser aclarirà alguns dubtes que l'edició de Coromines ens havia plantejat.

D'altra banda, queda per fer encara la història externa d'aquestes obres, una història que no tingui tants clars i obscurs com les que s'han fet fins ara. Per això, confiem en la informació que ens poden proporcionar les actes de l'Institut d'Estudis catalans i de la Secció Filològica, i altres papers (correspondència inclosa) que puguem trobar a l'arxiu d'aquesta institució. Per ara, jo mateixa me n'he servit per aclarir alguns dubtes que hi havia al voltant de la gestació de les *Normes ortogràfiques* i del *Diccionari Ortogràfic*.

Retrat d'un gramàtic precoç

De la infantesa i l'adolescència de Pompeu Fabra en sabem molt poc. Totes les biografies que se li han fet recullen unes mateixes anècdotes, uns fets extraordinaris que el mateix Fabra va explicar a la vellesa, tot volent engrandir la pròpia vida. Formen part d'allò que Sebastià Bonet ha anomenat "el mite fundacional."²

Per començar, se'ns explica l'amistat amb un noi cubà d'origen basc, de família culta i políglota, que tenia la dèria d'aprendre llengües de manera autodidàctica. Al noi Arregui, que així se'n deia l'amic adolescent de Fabra, li agradava llegir gramàtiques angleses, franceses i italianes.

Un bon dia aquest noi va proposar a Fabra que tinguessin converses l'un amb l'altre en les llengües estrangeres que haguessin après de la lectura d'aquests manuals i de les passejades que tots dos nois feien pel port de Barcelona. L'afició dels dos amics per les llengües i per la gramàtica era tan forta —se'ns diu— que, fins i tot, es van inventar llenguatges per jugar a les guerres amb uns soldadets de plom. Aquest joc dels llenguatges artificials l'explicava Fabra com el primer indicatiu de la seva vocació de gramàtic.

L'acte que se'ns sol explicar a continuació no està relacionat, a diferència de l'anterior, amb la seva vocació de gramàtic, sinó amb la seva presa de consciència del fet català. Fabra tenia quinze anys i no havia vist mai res escrit en català, quan, un bon dia, regirant calaixos va trobar una llibreta que havia estat del seu rebesavi patern. Es tractava d'un registre de comptes on totes les anotacions s'havien fet en català. Era la prova que, abans, escriure en català era un acte possible i del tot normal.

Per aquell temps, es va donar un altre episodi que també narren les biografies com a mostra d'aquesta presa de consciència lingüística de la qual acabo de parlar. És l'episodi de la famosa carta als nebots. Aquests nebots eren els dos fills mascles de la seva germana Anna Fabra i Bartomeu Galí i eren com a fills per a Pompeu Fabra. Pels volts de 1883 passaven l'estiu a Camprodon i Fabra, que els trobava a faltar, els va voler escriure una carta i, just quan començava a posar la frase rutinària "Queridos sobrinos..." es va aturar. S'havia adonat de com era d'absurd escriure als nebots en una llengua estranya, per molt que aquesta fos la llengua que s'utilitzava per norma en tota mena d'escrius. I va acabar la carta en català, sense tenir nocions de gramàtica ni d'ortografia.

"Del caràcter dreturer del seu pare en conservà durant tota la vida l'empremta inesborrable. Recte, obert i liberal, era un d'aquells homes que van infondre un esperit auster al republicanisme del vuitcents. Participava, ardit i decidit, en els motins i les bullangües... i es jugà més d'un cop la vida per defensar els seus ideals. Per a Fabra, el seu pare era la imatge de l'home perfecte. L'escoltava atentament i, àdhuc després de mort, abans de prendre una decisió important, pensava si ell l'aprovaria" Domènec Guansé, Pompeu Fabra, 1964

El port de Barcelona, dues visions fotogràfiques de l'època que hi treballava Josep Fabra i Roca, pare del "seny ordenador de la llengua catalana", i oli d'Oleguer Junyent (Foto Ramon Manent)

En aquest punt, les biografies expliquen que Fabra, a partir de la carta, va descobrir que no bastava escriure el català de qualsevol manera. Que li calien models. I per això va començar a llegir llibres i diaris, a la recerca de la manera correcta d'escriure en català. Aquest fet, la redacció de la carta i la lectura dels diaris i llibres per la commoció de la carta és l'única anècdota que va explicar sobre Fabra un familiar seu, la seva germana Clara. "*Després de la carta, després de la descoberta dels llibres i dels diaris —va dir Clara Fabra a Josep Miracle— no deixava la família en pau fent llegir en veu alta ara l'un ara l'altre, mortificant-los tots, cercant de comprendre si el llenguatge parlat es trobava molt distanciat del català escrit.*"

Va ser el seu pare, Josep Fabra, —ho va explicar el gramàtic de gran— qui va trobar una solució per a les preocupacions lingüístiques del fill. Un bon dia, tot regirant un armari on tenia uns quants llibres, en va treure dos i els va fer a mans del jove Fabra. Eren el *Diccionari de la Llengua Catalana* de Pere Labèrnia (sembla que la segona edició de 1864-1865) i la *Gramàtica de la lengua catalana* d'Antoni de Bofarull i d'Adolf Blanch (1867).

A partir d'aquí, les biografies reproduïen un fet que Fabra va anar repetint d'ençà de l'article "Sobre la reforma lingüística y ortogràfica", publicat a *La Vanguardia* el 22 de març de 1892, a manera de justificació de la seva dedicació als estudis gramaticals i també de legitimació del "català modern" que propugnava des de *L'Avenç*. Es tracta de la decepció que li va produir la lectura d'aquests llibres. Sobretot el va desil·lusionar —ens diu en aquest article— veure la incompetència de Bofarull i Blanch, concretada en una regla (la segona de la conjugació verbal), que Fabra sempre va citar íntegrament per demostrar el menyspreu que, al seu parer, els homes de la Renaixença sentien per la gramàtica: "*En el caso de encontrarse una voz que por sujetarla á regla haya de parecer extraña ó anticuada, prefirase siempre —y esto basta para resolverlo el buen sentido de cada cual—, la que está en uso comunmente, aun cuando sea contra la misma regla.*"

D'aquesta decepció, sempre segons Pompeu Fabra i els seus biògrafs, va nèixer una confiança cega en la pròpia capacitat que el va dur a prescindir de models. I a fer ell mateix una gramàtica. La història d'aquesta primera gramàtica és, de fet, un misteri. Segons els biògrafs, es tracta del *Ensayo de catalán moderno* que *L'Avenç* li va publicar el 1891 i del qual Fabra ja tenia enllestida una primera versió el 1885, quan feia el preparatori a la Fa-

cultat de Ciències. Als disset anys. Tot un gramàtic precoç! Miracle ha explicat, a partir de la informació que el mateix Fabra li va donar, que la revisió la va fer abans d'entrar a *L'Avenç*, quan estudiava a l'Escola d'Enginyers. La revisió —continua Miracle, fent ara suposicions— li degué durar tot l'any 1886 i part del següent. Si fem cas del que va dir d'aquesta revisió el mateix Fabra en l'article de *La Vanguardia* de 1892, aquesta revisió va ser considerable, ja que va afectar tots els capítols de l'obra, fora dels capítols del nom i el verb, en els quals no s'havia apartat gens de la llengua parlada.

Fabra es fa conèixer com a gramàtic

Sembla que pel setembre de 1890 Pompeu Fabra ja formava part de la redacció de *L'Avenç*. Poc abans, a l'Ateneu Barcelonès, havia conegut un home que passava per ser un entès en qüestions gramaticals: Joaquim Casas-Carbó. Els havia presentat Alexandre Cortada, company de Fabra de l'any del preparatori per a l'Escola d'Enginyers, que estava entusiasmat amb les idees de tots dos. Després d'unes quantes reunions, els tres homes van decidir divulgar els punts de vista sobre llengua que compartien Fabra i Casas-Carbó. I van posar els seus ulls en *L'Avenç*.

L'Avenç era una revista pensada i finançada per Jaume Massó i Torrents que es publicava, amb alguns períodes de silenci, des del 3 de juliol de 1881. El setembre de 1890 feia nou mesos de l'última represa. I encara resultava, malgrat la seva presentació més modesta, una publicació atractiva als ulls d'aquells joves reformadors que havien fet l'opció per la llengua parlada. Ho era pels seus principis, expressats ja en la primera etapa: la voluntat d'uniformitat ortogràfica, l'opció decidida per la llengua parlada i la preferència pel dialecte oriental, el desig de progrés i de modernitat i sobretot, la voluntat d'autonomia cultural i lingüística.

Casas-Carbó, cosí del pintor Ramon Casas, que havia estat el primer il·lustrador de *L'Avenç*, va ser l'encarregat de parlar amb Massó i Torrents, que per aquell temps dirigia la revista en solitari. En les seves memòries, el director de la revista ens explica com van anar les converses amb Casas-Carbó:

"A la darrereria del mateix any 1890, en Joaquim Casas-Carbó (...) va venir un dia a casa, on jo feia un reduït negociet de llibres amb cases estrangeres, duent-me un article sobre la reforma ortogràfica, que vaig acceptar a mans besades, i anunciant-

me'n un altre, que no va trigar a portar. D'aquestes converses nasqué la idea d'associar-nos, adquirirem màquina i caràcters d'impremta i així des de 1891, publicàrem L'Avenç en local propi i ampliàrem també la llibreria."

De l'etapa de *L'Avenç* Pompeu Fabra en guarda un molt bon record. Perquè va ser una època d'amistat i de col·laboració molt productives, que va tenir unes conseqüències molt bones per a la llengua catalana, impensables aleshores. Precisament per això en va parlar extensament amb Josep Miracle. Aquesta informació de primera mà, juntament amb els testimonis documentals, abundants (és l'època en que a Fabra i a la gent de *L'Avenç* els interessava de fer-se conèixer), i la correspondència de Fabra amb Casas-Carbó i Massó i Torrents des de Bilbao, fan que aquest sigui el període més ben conegut de la vida del gramàtic.

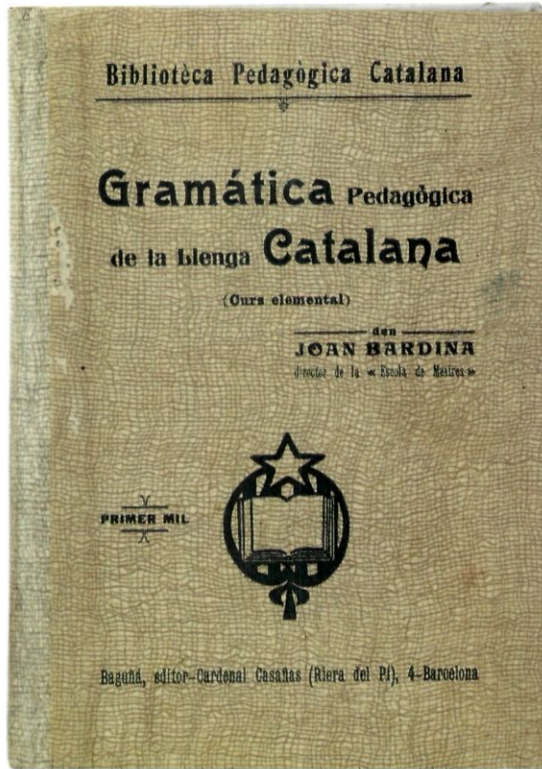
Un mes després de la incorporació de Joaquim Casas-Carbó, Alexandre Cortada i Pompeu Fabra a la redacció de *L'Avenç*, s'iniciava la campanya per la reforma del català literari que es va desenvolupar en tres fronts (els articles periodístics, les conferències i l'editorial) i en tres etapes diferents. Primerament, hi va haver el que es coneix amb el nom de "Campanya Lingüística de *L'Avenç*" que va començar el 31 d'octubre de 1890 amb un article de Casas-Carbó sobre la manera d'escriure la preposició *amb*, que aleshores tothom escrivia *ab*.

A continuació van aparèixer quatre articles més, signats pel mateix Casas-Carbó. Els tres primers eren sobre ortografia. El quart i últim, del mes de maig de 1891, era d'ideari, i duia aquest títol significatiu: "La llengua parlada i la llengua escrita". Aquell mateix mes l'editorial *L'Avenç* treia el seu primer llibre, *Ensayo de gramàtica de catalán moderno*, de Pompeu Fabra, que és la primera gramàtica que es feia al nostre país sobre la llengua parlada.

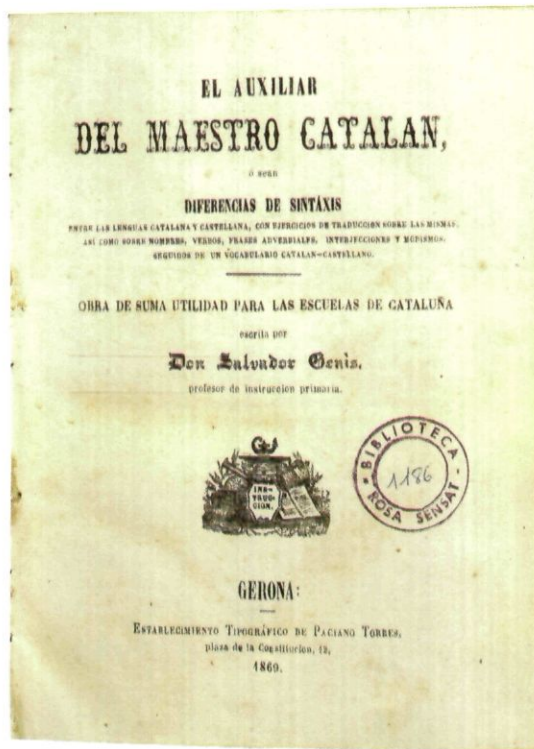
Es desconeixen els models que Fabra va seguir. Però no hi ha dubte que tant ell com els altres redactors de *L'Avenç* degueren conèixer en algun moment el moviment de renovació dels mètodes d'ensenyament de les llengües modernes que es va gestar a Europa per aquell temps i que encapçalaven els fonetistes Henri Sweet, Paul Passy, Wilhelm Viëtor i Otto Jespersen. No pot ser una coincidència que, pels volts del 1900, Joaquim Casas-Carbó, Jaume Massó i Torrents i Josep Artea-ga Pereira —un músic d'origen basc que es va incorporar més tard al grup de *L'Avenç*— fossin membres de l'Associació Fonètica Internacional, entitat de la qual formaven part els lingüistes citats.

Amb la República triomfant Josep Fabra, liberal i republicà de socarrel, fou nomenat alcalde de la vila de Gràcia. Torre central de la plaça de Rius i Taulet que va inspirar la capçalera del setmanari La Campana de Gràcia i de L'Esquella de la Torratxa quan, per proscripció governativa, no podia sortir el primer. A la fotografia inferior, l'Ajuntament seu del districte (Foto Ramon Manent)

El jove Fabra va mostrar ben aviat el rigor científic que infondrà tota la seva tasca. Obres com la Gramàtica Catalana de Joan Bardina o El auxiliar del maestro catalán, de Salvador Genís li varen marcar, per reacció, el camí a seguir (Fotos Ramon Manent)

Fabra no va prendre part en aquesta activitat i, probablement, no havia llegit encara, l'any 1891, els escrits d'aquells homes, però no hi ha dubte que les seves idees havien influït en l'*Ensayo*. Probablement, per mitjà de la lectura dels nombrosos mètodes per a l'aprenentatge de llengües estrangeres que es van escriure a finals del segle XIX, tot seguint les directrius d'aquells que havien renovat l'ensenyament de llengües: Berlitz, Gouin, Ollendorff, i d'altres.

La "Campanya Lingüística" de *L'Avenç* va acabar el desembre d'aquell any amb una sèrie de quatre conferències pronunciades per Massó, Casas-Carbó i Fabra al Centre Excursionista de Catalunya. Pompeu Fabra es va encarregar de les dues darreres intervencions. En l'una, titulada *Conjugació del verb català: present de subjuntiu i infinitiu*, Fabra donava arguments en defensa de la desinència àtona —i del present de subjuntiu (*canti, cantis...*) que ell ja havia proposat en l'*Ensayo* per substituir la desinència -e de la llengua escrita (*cante, cantes...*). En l'altra, titulada *Afixos pronominals i teoria de l'apòstrof*, proposava l'adopció en el català escrit de les formes invertides del pronom en substitució de les formes plenes i reduïdes, que eren les usuals aleshores (*ens el farà* i *no et sent* en lloc de *nos lo farà* i *no't sent*).

Amb la primera proposta, volia reemplaçar les desinències verbals pròpies de la llengua antiga i del català occidental per les corresponents del dialecte oriental. Casas-Carbó ja havia assenyalat en la seva conferència *Quin ha de ser el modern català literari?* que per a l'establiment del català comú, ells creien que s'havia de partir del català oriental, pel seu pes demogràfic i per les seves característiques fonètiques, que l'allunyaven de la llengua dominant. Amb la segona proposta, Fabra pretenia evitar combinacions estranyes (*los lo durà*) i impronunciables (*'ls lo durà*), però sobretot limitar l'ús de l'apòstrof als casos imprescindibles (*m'agafa, agafa'm*).

Entre les solucions ortogràfiques que es van proposar en aquesta primera etapa hi havia la substitució de la preposició *ab* per *am* i *amb*, l'alternança gràfica -c/-ch (*ric-rica/rich-rigui*), l'ús de l'accent circumflex per marcar l'elisió d'una consonant (*aqueŕ*) i l'adopció de la ç. Aquesta reforma va comportar el canvi en la manera d'escriure el nom de la revista (*L'Avens* va passar a ser *L'Avenç* amb ç a partir del número del gener de 1891) i va desencadenar les bromes de les publicacions satíriques. Per aquell temps es va fer molt popular la frase següent, que ridiculitzava la manera com

moltes impremtes, que no disposaven de la ç, reproduïen el nom de la revista: "L'Avenc del senyor Macó i Caques".

L'autor d'aquestes propostes ortogràfiques era Joaquim Casas-Carbó. De Fabra només eren la reducció de l'ús de l'apòstrof i l'adopció del guionet per separar el verb del pronom en enclisi (*va agafar-lo*). En canvi, eren seves totes les solucions morfològiques que *L'Avenc* va adoptar aleshores: les formes invertides de l'article i del pronom, les desinències en *-i* del present de subjuntiu i, en general, totes aquelles formes pròpies del català central que fins llavors havien estat excloses del llenguatge escrit (*nostro, altres, nosaltros, hi, sóc, sigués, vuy, puguer, puguent*) i que Fabra donava com a preferents a *l'Ensayo*.

La segona etapa de la campanya, que tenia per nom "La Reforma Lingüística", va consistir en un conjunt de notes breus on es donava compte de les solucions ortogràfiques que s'anaven adoptant i es resumien una a una les controvèrsies que aquestes reformes anaven suscitant. Aquestes notes van aparèixer anònimes (llevat de dues, que estaven signades amb les inicials J.C.C. i P.F.) durant tot l'any 1892 a les pàgines de la revista i duïen, segons Josep Miracle,³ l'empremta de Fabra.

Les propostes fetes en aquest període afectaven només l'ortografia. Hi havia l'abandó dels símbols tradicionals *-ch* i *y*. El primer era substituït per *-c* ó *-g* d'acord amb la derivació o flexió (*ric-rica/ rig-rigui*) i el segon per *i*. També hi havia l'adopció de la desinència del plural femení *-es* i un nou sistema d'accentuació, consistent a utilitzar l'accent només en els mots aguts. I la proposta més revolucionària de totes: la supressió de les *h*, tant la tradicional (*rahó>raó*) com l'etimològica (*haver>aver*).

A partir de les conferències al Centre Excursionista de Catalunya Fabra es va fer famós com a polemista. Però la seva ascendència en els ambients modernistes es va fer més gran gràcies a les rèpliques que va fer l'any 1892 a les crítiques de personatges reaccionaris i tradicionals com Jaume Collell i Ignasi Ferrer i Carrió, que escrivien a la *Revista Catalana* (i a *La Veu de Catalunya*) i a *La España Regional*, respectivament.

La Universitat de Barcelona ofereix noves perspectives a Pompeu Fabra i li facilita el contacte amb els elements més actius del catalanisme que tot just apunta. Puig i Cadafalch, Joaquim Casas Carbó i Joan Cortada l'impulsaran a l'engatjament (Foto Ramon Manent)

Any I.

Barcelona 3 Juliol 1881

50

L'Avenç.

Num sol. 4 cots. / Periòdic catalanista. Lluçanilla i baixos

Nostre propòsit.

Quant sols al mirar la primera plana de «L'Avenç», ja's pot formar càrrec de las nostras aspiracions. Son títol ja indica que pertencem a un partit avançat, y al ferlo «periòdic catalanista», manifestem tenir gran amor à la terra a hont havem vist la llum per primera volta.

Prenem la denominació de «catalanista», pera distingirnos dels que sent fills de Catalunya, no senten o no tenen amor à sa mare patria. Potser més endavant, ademés d'aquestas duas calificacions, n'havem d'adoptar una altra pera distingir en lo catalanisme la veritat de la «fanfarroneria».

En lo catalanisme existeixen avuy dos partits completament oposats. Los uns son sectaris de las ideyas més endarreridas y rubrican per lapidas y pergamins, termines antiquats, pera que'ls qu'ells creuen ignorants no las entenguin; los altres vislumbrant lo lluminyos astre de la llibertat, se fan càrrec de que las cosas cambian ab lo transcurrir dels sigles.

Los primers desitjan que'l catalanisme siga una arma de reacció pera usarla quan més convinga;

y'ls altres desitjan col·locarlo en lo carrer de la moderna civilització. Los primers tenen mòrils en la presa y fora d'ella; y'ls segons acaban d'esperimentar una pèrdua de molta valia, que durant tres anys ha fet la més noble campanya catalanista; nos referim al aparellat «Deuri català», que ab sa desaparició ha deixat un buit en lo camp avançat catalanista que's necessari que s'ompli à la major brevedat.

Nosaltres, procurarem incutir à nostres companys las nobles ideyas d'amor à la patria, admirant als presents y recordant als passats, per lo qual contem ab bonas firmes en lo camp literari, artistic y científic.

Escriurem en català y sempre ab la màxima ortografia, podent eszer tot hom col·laborador de «L'Avenç».

Cada número anirà acompanyat d'un dibuís à la ploma.

Ab aquestas bases comensem la nostra publicació en la qual anirem fent las milloras possibles, sent nostre major orguèll que's entengui al cercol amistos y familiar.

Per acabar, direm, que nostre lema sera lo del immortal lleonès:
Progre, Virtut y Honor.

La Redacció.

La campanya lingüística de L'Avenç no va acabar amb l'any 1892, per bé que ni Pompeu Fabra ni Joaquim Casas-Carbó no hi van escriure res sobre llengua en tot l'any 1893. Tampoc es pot donar per tancada pel desembre d'aquell any, quan, després de les bombes de la Granvia i del Liceu (i potser per aquests fets), L'Avenç va treure el seu últim número. L'editorial va continuar i, amb ella, la reforma del català literari. L'escalada notable d'edicions que es va donar entre 1896 i 1913 els va permetre difondre les solucions que havien adoptat abans del tancament de la revista i les modificacions a què van sotmetre després el seu sistema ortogràfic i gramatical. Per exemple, la substitució de les formes invertides del pronom darrera d'un monosíl·lab per formes asil·làbiques (*no em* per *no m*, primer, i per *no.m*, després), solució que va proposar Fabra, i la recuperació de la *h* etimològica, en contra del desig del gramàtic, el qual va escriure sense *h* fins a l'aprovació de les Normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

Aquesta etapa va ser la més llarga de tota la campanya i també la més productiva: van publicar dues gramàtiques, un tractat d'ortografia i un llibret de qüestions gramaticals diverses. Tot era obra de Fabra, que en aquest període es va acabar de formar com a gramàtic. Degué ser llavors quan Fabra va poder conèixer els clàssics del comparatisme i de la neogramàtica. Sebastià Bonet suposa que va llegir, a l'Ateneu Barcelonès o en un altre lloc, les gramàtiques de Franz Bopp, de Friedrich Diez i de Wilhem Meyer-Lübke. El *Grundriss* de Grober i les *Morphologische Untersuchungen* de Herman Osthoff i Karl Brugmann.⁴

Fabra es fa un nom

La segona gramàtica de Pompeu Fabra que L'Avenç va publicar era aquella que el gramàtic havia presentat dos cops, sense èxit, al premi que el bisbe Morgades va oferir, dins els Jocs Florals de Barcelona, a «la millor gramàtica de la llengua catalana». El primer cop, l'any 1895, el premi no es va adjudicar a cap de les tres obres que s'hi van presentar. L'any següent, el premi va ser declarat desert per segon cop, però es va concedir un accésit al treball de Pompeu Fabra, que aquest va rebutjar a instigació de Jaume Massó i Torrents i Joaquim Casas-Carbó.

Dos anys després, L'Avenç li va publicar aquesta obra amb el títol *Contribució a la gramàtica de la*

Primer número, velografiat, de L'Avenç, revista fundada l'any 1881 a Barcelona per Jaume Massó i Torrents que va destacar pel seu esperit crític i innovador, per la voluntat de reivindicació i de regeneració de Catalunya i per impulsar la modernització i la unificació de la nostra llengua (Foto Ramon Manent)

llengua catalana. Es tracta d'un llibre breu (111 pàgines), però més complex que l'*Ensayo*. A pesar de la seva extensió, no és pas una gramàtica incompleta, com van dir els membres del consistori dels Jocs Florals de 1896. Té de tot. Unes gotetes de sintaxi (dues pàgines), un polsim de fonètica (nou pàgines) i molta, molta morfologia. Amb la *Contribució*, així com abans amb l'*Ensayo*, Fabra va deixar veure que allò que l'interessava més en aquell moment era l'estudi i la fixació de les desinències nominals i verbals.

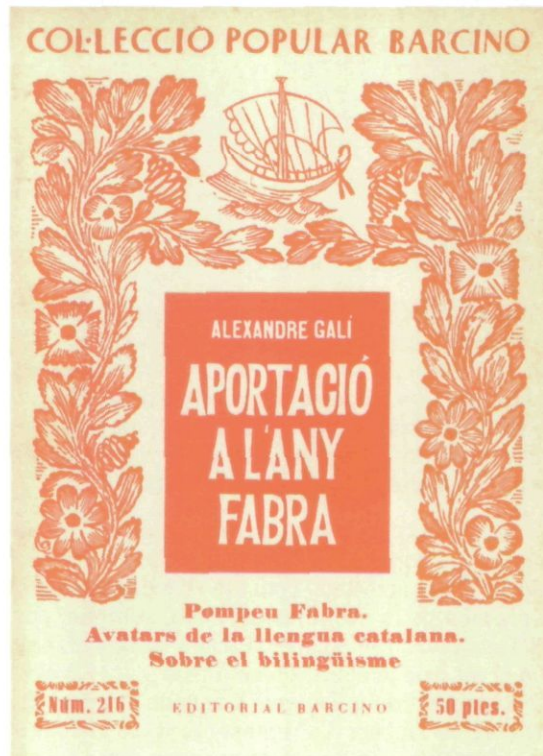
Aquestes obres, però, no són idèntiques. L'*Ensayo* és una gramàtica descriptiva. Totes les formes existents en el català parlat a la banda oriental de Catalunya hi són consignades en peu d'igualtat. Per exemple, *poguer, poguent i volguer, volguent*, al costat de *poder, podent i voler, volent*. La *Contribució*, en canvi, té pretensions normatives. És una gramàtica selectiva on l'autor manifesta les seves preferències per unes formes en detriment d'unes altres. Per exemple, per les formes primitives *poder, podent i voler, volent*, i no pas per les analògiques i secundàries *poguer, poguent i volguer, volguent*. Per altres, *nosaltres, nostre, he, vull, só i fos* i no pas *altros, nosaltros, nostro, hi, vui i sóc*. Però les diferències no acaben amb la preferència, dins d'un mateix dialecte, d'unes formes per damunt d'altres, sinó que van més enllà. I tenen a veure amb els canvis que va experimentar el concepte de llengua comuna en Fabra entre la confecció d'una gramàtica i de l'altra.

L'*Ensayo* anava destinat a fer conèixer tota la regularitat del sistema gramatical del català central i, amb ell, Fabra pretenia evitar, com deia en el conegut article de *La Vanguardia* de 1892, que se substituïssin "*sus formas, hijas de leyes fijas y características, por otras arcaicas, impronunciabiles algunas.*" En canvi, a la *Contribució*, per bé que hi continuava present la idea que el català central havia de ser la base de la futura llengua comuna, no s'excloïa la participació d'altres dialectes en la consecució d'aquest objectiu.

Fabra ja havia pres el camí que el duria a aconseguir una llengua nacional. Una llengua vàlida no solament per a Catalunya sinó per a tot el territori que ell i Joaquim Casas-Carbó van anomenar "Catalònia" en els primers anys del segle XX. És per aquest motiu que a la *Contribució* apareixen, al costat de les desinències *-em, -eu i -és* (*cantem, canteu i cantés*), les desinències en *-am, -au i -as* (*cantam, cantau i cantàs*) del balear. I les desinències àtones en *-e i -a* del Present de Subjuntiu (*cante,*

La biblioteca de la Universitat de Barcelona a principis de segle. El silenci de la seva sala de lectura va ser fogar d'humanisme i centre de recerca on varen trobar la seva expressió nombroses iniciatives cabdals per a la cultura catalana.

Titul d'Enginyer Industrial, especialitzat en Química, de "Pompeyo" Fabra i Poch, signat per la reina Regent el 26 de març de 1902 (Foto Arxiu Recerca, Serra d'Or)

"Abans de traslladar-se a Bilbao, decidí casar-se. S'havia enamorat a despit de les seves precaucions. I no és que fos esquiü amb les noies, sinó que de jòvenet practicava, segons deia, la teoria de festejar amb més d'una a la vegada per evitar el risc d'enamorar-se... La vida amorosa dels homes que han treballat molt, diguin el que vulguin les novel·les, acostuma a ser molt reduïda" **Domènec Guansé**. Pompeu Fabra, 1964

perda i dorma) del valencià, al costat de les desinències en -i del català oriental.

Aquesta gramàtica va ser la darrera publicació de Pompeu Fabra abans d'anar-se'n a viure a Bilbao. L'ú de març de 1902, Fabra ja era a la ciutat del Nervión, on va prendre possessió de la càtedra de Química de l'Escola d'Enginyers. Aquí va estar-s'hi deu anys. Durant aquest temps es va casar amb Dolores Mestre i van tenir tres filles.

I, com que la seva feina de professor no li prenia més de vint hores a la setmana, li va quedar temps per a d'altres activitats, com ara l'excursionisme o la pràctica de la pilota basca. Però, sobretot, per als seus treballs lingüístics. Encara no feia un any que hi era que ja apareixia un article seu al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* d'Antoni M. Alcover. Es titulava "La representació de la / palatal en català" i era un article no gaire extens (vuit pàgines), on es destacava com una deficiència de l'ortografia tradicional el fet que una mateixa grafia

(ll) servís tant per a la representació de la ela doble (*illustre*) com per a la representació de la ela palatal (*pollastre*). Fabra proposava que en aquest segon cas es reemplaqués la grafia ll, que considerava una grafia castellana, per una ela modificada, que no deia com havia de ser. Però encara feia més: suggeria de marcar, mitjançant la grafia, una distinció fonètica que existia en certs dialectes o parlars. La distinció *poll/poi*: per al primer *poll* es reservaria la ela modificada i per al segon *poi* Fabra proposava la recuperació d'una grafia medieval: *yl*. En aquest article Fabra va parlar per primera vegada d'establir una ortografia nacional. A això anava, de fet, la proposta que acabo de comentar.

Més endavant, en ocasió del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana hi tornaria a insistir, amb més propostes i arguments. A l'endemig, va escriure d'altres obres. L'*Avenç* li va publicar l'any 1904 un *Silabari* i un *Tractat d'ortografia catalana*.

El *Silabari* es tracta del primer assaig escolar de Pompeu Fabra i formava part d'un projecte ambiciós, i fallit, de *L'Avenç* i de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana per editar materials escolars en català. No es van arribar a publicar dos altres textos escolars de Fabra que s'anunciaven des del 1898: un *Primer llibre de lectura* i uns *Elements de gramàtica per a les escoles*.

El *Tractat*, en canvi, no és un manual escolar, però bé que, segons el mateix autor, es tracta d'"una obreta purament didàctica". Didàctica per les seves pretensions, ja que Fabra hi exposava de manera clara i senzilla, sense innovacions ni raonaments extensos, l'ortografia usual.

Per aquell temps, Pompeu Fabra es va fer un nom en la lingüística europea. Va continuar la seva col·laboració en la *Revue Hispanique*, publicació dirigida per un bon amic del gramàtic, l'hispanista francès René Foulché-Delbosch, on l'any 1897 havia aparegut el primer article científic de Fabra: "Étude de phonologie catalane (catalan oriental)". L'any 1905 Fabra va publicar-hi una recensió molt interessant d'un article de l'hispanista francès Jean-Joseph Saroihandy que havia aparegut al *Bulletin Hispanique* de Bordeus poc abans. En aquesta recensió, Fabra va voler demostrar que, sense sortir de casa, ell estava al corrent dels progressos que en fonètica i en morfologia històriques hi havia hagut a Europa en els darrers temps i, a més, que Saroihandy tenia un coneixement deficient del català i de les lleis de l'evolució fonètica.

Això mateix ho va tornar a fer en l'extensa ressenya de la part catalana de la *Grammaire des langues romanes* de W. Meyer-Lübke, feta pel mateix autor, i de la part catalana de la segona edició de *Grundriss der romanischen Philologie* de Gröber (1904-1906), obra d'Alfred Morel-Fatio i de Saroihandy (*Revue Hispanique*, 1907).

Però el treball amb què va adquirir reputació en els medis europeus va ser "Les e toniques du catalan" (*Revue Hispanique*, 1906), on va demostrar que el repartiment de les *e* catalanes en obertes i tancades no era un fet arbitrari, com creien tots els romanistes, sinó que responia a una llei fonètica ben precisa i fàcil de determinar. Aquesta llei fonètica ara és força coneguda i rep el nom de qui la va determinar.

La llei Fabra, doncs, va ser una gran aportació al coneixement de l'evolució fonètica que havia sofert la llengua catalana i el punt clau per establir una divisió clara entre el català oriental i l'occiden-

tal, i ahora entre el català central i el balear. Segons aquesta llei, mentre que el català occidental hauria conservat el timbre de la *E* tancada del llatí vulgar en paraules com *ceba*, *negre* i *estret*, l'oriental l'hauria canviat a *e* oberta, després d'un estadi de vocal neutra, que ara es conserva només en el balear.

L'església de Sant Josep de Gràcia, coneguda popularment pels Josepets, a l'època que Pompeu Fabra i Dolors Mestre hi varen contraure matrimoni.

De Bilbao estant, Pompeu Fabra també va col·laborar, des del 1907, amb una secció regular sobre "Qüestions gramaticals" en el diari barceloní *El Po-*

ble Català, òrgan del Centre Nacionalista Republicà. Ja hi havia escrit un llarg article l'any 1905, quan *El Poble Català* era un setmanari, en contra dels gramàtics Jaume Nonell i Marià Grandia. En aquest article, titulat "Les tres preteses lleis d'escursament, de distinció i d'eufonia", Fabra criticava amb duresa la falta de rigor científic i la incompetència d'aquests gramàtics, que s'atrevien a formular lleis fonètiques sense estar al corrent dels avenços en el camp de la lingüística històrica. Aquest article, i la majoria dels articles que Fabra va escriure per a *El Poble Català* entre 1907 i 1909, van ser reproduïts en un llibret d'un centenar de pàgines que *L'Avenç* li va publicar l'any 1911: les *Qüestions de gramàtica catalana*.

Els articles d'*El Poble Català* ens permeten conèixer els interessos de Pompeu Fabra en aquells anys. Continuava interessat en ortografia (especialment, en aquells punts en què ja no comptava amb el suport dels seus amics de *L'Avenç*: per exemple, en la supressió de la *h* etimològica). En morfologia li preocupaven la catalanització de certes desinències (*profunde o profund ?*), les formes verbals amb radical velar i els infinitius amb doble desinència (*valer-valdre*), i poca cosa més.

Era la sintaxi, però, l'interès primordial de Fabra d'ençà del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Abans se n'havia ocupat, però ho havia fer sense aprofundir-hi gaire. En aquell moment, i damunt d'*El Poble Català*, es va interessar, com mossèn Alcover abans, en la descastellanització de la sintaxi i, per tant, les qüestions sintàctiques que hi tocava responien totes a aquest objectiu. Per primera vegada, algú feia veure als catalans que el *lo* neutre (*lo bo, lo que dius*) era un castellanisme i que l'ús de *de*, a i *en* davant de la conjunció *que* i l'ús del pronom relatiu compost *el que* darrera preposició (*el noi del que et parlo*) també eren deguts a la influència de la llengua dominant.

Com deia, tot això va ser després del Primer Congrés, en el qual Fabra va participar amb una comunicació de tema ortogràfic: les *Qüestions d'ortografia catalana*. Fora d'aquesta comunicació interessantíssima, en què Fabra va parlar de temes coneguts (les *h* tradicionals i etimològiques, la *l* palatal, la *v* i *b*) i d'altres de nous, o tractats de manera diferent, (la *-r*, la *ç*, l'accent gràfic) i de les esmenes, notables, que el gramàtic va presentar a les ponències de Víctor Oliva, Bernat Obrador, Miquel Costa i Llobera i Antoni M. Alcover, no se'n sap gaire més de la participació de Pompeu Fabra en aquest congrés.

Sempre s'ha dit que el Primer Congrés va ser l'inici del procés de reforma del català escrit i la plataforma de llançament de Pompeu Fabra. Ell mateix, a la vellesa, reconeixia que les seves intervencions en aquest congrés li van permetre fer-se un nom a Catalunya i van facilitar el seu retorn a casa. Però el cert és que Fabra va haver d'estar-se a Bilbao sis anys més i que, en tornar, no va poder ocupar-se, tan bé com hauria volgut, de la feina de fixació de la llengua, perquè Prat de la Riba havia dipositat la seva confiança en mossèn Alcover, l'organitzador del Primer Congrés, a l'hora de crear la Secció Filològica de l'Institut.

Per les cartes a mossèn Alcover i al seu company Massó i Torrents vaig poder conèixer l'opinió de Fabra sobre el Congrés en aquell temps (i no anys després, quan ell mateix va voler magnificar la seva participació) i, sobretot, la política de marginació a què va ser sotmès i el menysteniment de la seva actuació per part de la premsa catalanista. De tot això en vaig parlar en un article no gaire conegut,⁵ que ara reproduiré en l'essencial.

Fabra no va prendre part, ni directament ni indirectament, en l'organització del Primer Congrés. I no sols perquè era fora de Barcelona per aquells anys. Tampoc no se li va encarregar cap ponència. Les causes van ser probablement l'actuació deficient de la comissió tècnica, que estava formada per mossèn Alcover (president), Antoni Rubió i Lluch (vicepresident), Josep Pijoan (secretari), Jaume Massó i Torrents i Joaquim Casas-Carbó. Tant Fabra com Costa i Llobera van protestar pel funcionament d'aquesta comissió. Aquest, l'estiu de 1906, pels canvis continuats del tema que havia de defensar en el congrés. Aquell, d'ençà de la primavera de 1905, perquè no havia rebut la circular convidant-l'hi ni tampoc els temes que s'hi tractarien.

Pompeu Fabra se'n va queixar en una carta a mossèn Alcover el 18 de maig de 1905, disgustat perquè s'acostava la data prevista per al Primer Congrés i ell encara no sabia què havia de fer. També se n'havia queixat al seu amic Jaume Massó i Torrents. En una carta del 20 de novembre d'aquell mateix any, davant l'imminència de la celebració del congrés, li expressava la seva estranyesa pel fet que no l'haguessin convidat encara, i s'expliava el silenci dels organitzadors per la rebentada que l'any 1904 havia fet del projecte inicial de Mn. Alcover.

Fabra havia comunicat al canonge mallorquí que desconfiava de l'eficàcia d'una assemblea d'entu-

siastes de la llengua, els quals, probablement eren uns ignorants en gramàtica i, com que no li satisfia la idea, finalment no li va suggerir cap tema. No sabem si va ser aquesta la raó que triguessin a convidar-lo a participar en el congrés, però el cert és que, si no hagués estat per l'assalt que la nit del 25 de novembre van fer els militars, irritats per un dibuix de Junceda, a les redaccions de *La Veu de Catalunya* i del *Cu-cut*, que va obligar a ajornar la celebració del congrés, Fabra no hi hauria pogut participar.

Massó i Torrents no va respondre la carta de Fabra per desídia, i aquest no sabia encara a començaments de 1906 quin tema podria desenvolupar al congrés. Fabra havia pensat en un principi per un estudi de gramàtica històrica, prenent com a base l'obra d'un autor antic, amb l'objectiu de saber què era autòcton en la sintaxi actual i, per contra, què es devia a la influència del castellà. I havia demanat parer al seu amic. El 26 de gener de 1906 tornava a insistir, davant de Massó, en la idea de treballar la gramàtica d'un autor antic i li demanava que li'n suggerís algun, però que ho fes aviat, perquè altrament no seria a temps de fer sinó un buñol.

Aquesta vegada el congrés estava previst per al mes d'abril, però es va tornar a posposar fins a l'octubre. L'atzar tornava a posar-se a favor de Fabra. Si bé Massó i Torrents no li va arribar a suggerir cap tema, l'ajornament del congrés li va posar les coses fàcils a Fabra. L'ajornament, i la bona voluntat de mossèn Alcover, que a darrera hora (abril de 1906) va donar-li carta blanca per triar el tema de la comunicació.

Malgrat tots els inconvenients, l'aportació de Fabra al Congrés va ser notable, i no sols per l'interès de la seva comunicació que finalment va tractar d'ortografia, sinó per les esmenes intel·ligents que va presentar a les ponències de sintaxi. En aquestes va donar prova del tacte i de la capacitat que calia tenir per detectar castellanismes. A mossèn Alcover no li va fer gaire gràcia que Fabra el contradigués en aquella ocasió, i anys després encara el feia responsable que el Primer Congrés no s'hagués declarat en contra d'allò que per a ell eren castellanismes evidents.

Malgrat el rigor científic de la contribució de Pompeu Fabra al Primer Congrés, una determinada premsa va voler silenciar la seva actuació, així com l'èxit de dues conferències que va pronunciar, a l'Ateneu Barcelonès i al Centre Excursionista de Catalunya. Fabra se'n recordava encara, amb pena,

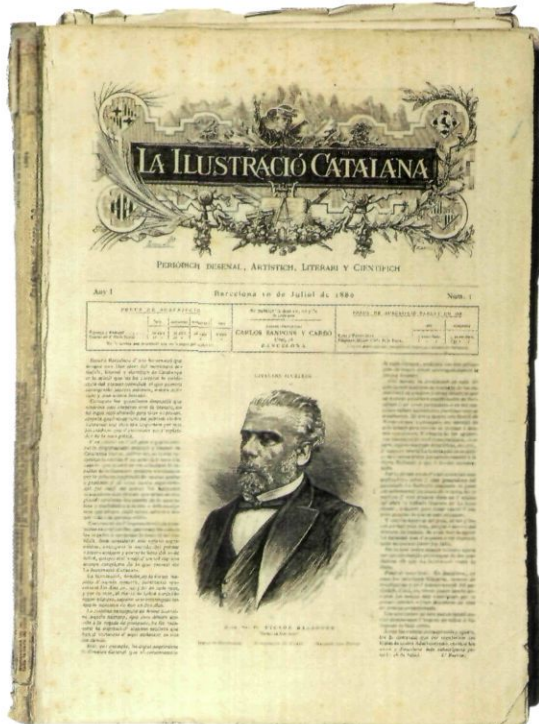

Saló de sessions de l'Ateneu Barcelonès, escenari d'efemèrides ben significatives en el devenir cultural del nostre poble.

Les aferrissades discussions provocades per les primeres campanyes dels homes de L'Avenç varen trobar el seu millor escenari en les tertúlies que la "penya Borralleres" celebrava a l'Ateneu Barcelonès (Foto Ramon Manent)

La tasca normalitzadora menada per Pompeu Fabra i Joaquim Casas Carbó des de les pàgines de L'Avenç va tenir també detractors aferrissats.

En destaquen el canonge mallorquí Antoni M. Alcover, que precedí Fabra en la presidència de la Secció Filològica de l'IEC i Francesc Matheu, Apelles Mestres, Santiago Rusiñol i Narcís Oller, el quals varen mantenir força temps una dura oposició des de les pàgines de La Il·lustració catalana editada pel primer (Fotos IMH i Ramon Manent)

anys després, en una carta a Massó i Torrents (11-2-1910):

“La Veü, com sempre. Te'n recordes que llavors del Congrés de la Llengua Catalana publicaren el retrat de Mossèn Nonell, tot no donant cap importància a la meua intervenció en el congrés i a les meves conferències? Són mala gent.”

La “mala gent” eren els defensors del programa de la Lliga regionalista, partit al capdavant del qual hi havia Enric Prat de la Riba, director de *La Veü de Catalunya*. Prat de la Riba era d'aquells que aleshores creien —així li ho va explicar Fabra a Francesc Pujols— que la reforma lingüística depenia de la condició eclesiàstica dels lingüistes. Més tard, Prat, com a president de la Diputació de Barcelona nomenaria Pompeu Fabra membre de l'Institut d'Estudis Catalans i faria mans i mànigues per fer-lo tornar a Barcelona, gràcies a la intercessió de Josep Puig i Cadafalch, Josep Pijoan i Jaume Massó i Torrents.

Comença la fixació de la llengua

El 9 de maig de 1911 es va constituir, dins l'Institut d'Estudis Catalans, la Secció Filològica (o Institut de la Llengua Catalana), amb la intenció d'impulsar la fixació de la llengua catalana. Entre els seus membres no podia faltar Pompeu Fabra, que en va ser nomenat tresorer. A més de Fabra formaven part d'aquesta secció, Antoni M. Alcover (president), l'hellenista Lluís Segalà (vicepresident), l'hebraïsta Frederic Clascar (bibliotecari) i tres escriptors: Josep Carner (secretari), Àngel Guimerà i Joan Maragall, que va morir aquell mateix any.

A Fabra, que estava lligat de mans i peus a Bilbao, li va causar sorpresa i decepció la composició de la Filològica. *“Ja has vist la constitució de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans? —li preguntava a Casas-Carbó per carta del 24 de maig de 1911. Però per què no t'hi han posat a tu? Veig que n'han fet president l'Alcover... i jo absent!”*

De la desil·lusió i la impotència inicials va passar de seguida a la certesa que d'aquell conjunt de gent no sortiria mai res de bo. Després de la mort de Maragall, Fabra va expressar sense embuts què pensava de la composició de la Filològica, i com hauria de ser —al seu entendre— pel bé de la llengua, en una carta a Casas-Carbó i Massó i Torrents (21-12-1911):

“La secció filològica és ben fluixeta (en Guimerà, com si no'n fos; en Segalà està a tres quarts de quinze); convé reforçar-la, és indispensable, ficant-hi algú competent, ben orientat, en Joaquim Casas o l'Arteaga! Un nucli format d'en Casas (o l'Arteaga), d'en Carner i d'en Fabra seria la millor garantia de reeiximent en la tasca de fixar, de polir, d'encarrilar la llengua literària. Aquest nucli faria feina bona i, amb l'ajuda de mossen Alcover i mossen Clascar, seria invencible. El seu criteri (el bo!!) s'imposaria a tot l'Institut i no's repetiria el cas que un Ors ens sortís amb atzagaiades i entrebancs en l'obra de perfeccionament de la nostra llengua literària.”

Quan Fabra va escriure això, ja n'hi havia hagut d'entrebancs, i molts, en l'obra de fixació i perfeccionament de la llengua literària que Fabra duia entre mans. L'estiu abans havien començat, dins l'Institut, els treballs tendents a establir l'ortografia. A aquest fi es va anomenar una Ponència de normes ortogràfiques i gramaticals, formada per membres de les tres seccions: cinc de la Filològica (Alcover, Segalà, Carner, Fabra i Clascar), un de la Històrico-Arqueològica (Massó i Torrents) i un de la de Ciències (Pere Coromines). També en formaven part el president i el secretari de l'Institut, que en aquell temps eren Antoni Rubió i Lluch i Eugeni d'Ors, respectivament.

La Ponència es va reunir tres vegades aquell estiu per discutir un qüestionari que Fabra va presentar (no se sap si per escrit o de viva veu) i es va arribar a uns primers acords, no pas sense dificultats. Després, els treballs de la comissió es van interrompre, perquè Fabra va haver de tornar a Bilbao, i Josep Carner i mossèn Alcover van fer mans i mànigues per impedir que les sessions es reprenguessin, fins que Fabra pogués ser-hi present. Finalment, a pesar de les pressions d'Eugeni d'Ors i de Pere Coromines, es va aconseguir que la Ponència no es reunís abans de les vacances nadalenques.

Fabra no va poder anar a Barcelona aquell Nadal, però va ser a temps de fer arribar a Josep Carner una primera redacció de les *Normes ortogràfiques* que l'Institut li havia encarregat, on es recollien els acords de l'estiu, es feien propostes alternatives sobre alguns punts que no havien estat acceptats i es donaven nous arguments a favor d'algunes solucions que no havien estat prou discutides. A continuació, la Ponència de Normes ortogràfiques i gramaticals es va reunir set vegades per discutir i modificar a plel aquest escrit de Fabra, sense que ell en tingués notícia. D'aquestes reu-

“Era un savi i no en feia, al contrari dels que no en són i el fan, i que mai no somriuen, perquè creuen que somriure no fa savi. Fabra era un savi que no refusava el gran goig de somriure” Lluís Capdevila. L'Art de fumar en pipa

Un jove Pompeu Fabra retratat per Ramon Casas, a l'època que la “colla dels trenta” comandada per Enric Morera manifestava les seves preferències musicals i maldava per introduir la música de Wagner al Liceu, tot fent molt de soroll amb les seves opinions abrasades. MNAC, Museu d'Art Modern (Foto Ramon Manent)

Camprodon, pont sobre el riu Ter, del segle XVI i riu Unyola, a la Vall d'Aran (Fotos Ramon Manent)

nions van sortir tres versions més de les *Normes*. La tercera va ser sotmesa a deliberació del ple de l'Institut i aprovada, amb algunes modificacions, en dues sessions generals el 15 i el 16 d'abril 1912, abans que Fabra arribés a Barcelona.

Amb les *Normes* Fabra va tornar a passar per la mateixa experiència de l'organització del Primer *Congrés de la Llengua Catalana*. La distància, la desídia dels amics, que no el van tenir al corrent de les maquinacions d'alguns membres de la Ponència, i la mala fe d'alguns col·legues, van fer que no prengué part en una obra de tanta transcendència com aquella.

Del document inicial, obra de Fabra (per bé que recollia les solucions aprovades per la majoria dels membres de la Ponència) en quedava ben poca cosa en la versió de les *Normes* que va ser aprovada per l'Institut. Per sort, aquesta no va ser la versió definitiva, aquella que es va publicar pel gener de 1913. Si ho hagués estat, l'Institut d'Estudis Catalans hauria fet el ridícul, en opinió de Josep Carner. Per tal d'impedir-ho el secretari de la Secció Filològica va buscar la col·laboració de Pompeu Fabra, com veurem. S'iniciava una cooperació entre els dos homes, intuïda, però no gaire estudiada, de conseqüències insospitables en aquell moment per a la llengua catalana.

Les *Normes ortogràfiques* (o més ben dit una versió d'aquestes, la quarta) van ser aprovades, com he dit, per l'Institut el 15 i 16 d'abril de 1912. L'edició definitiva no sortiria abans del gener de 1913. Per què va caldre tant de temps per editar un escrit de poc més de deu pàgines? Això, que ara ens sorprèn, llavors va ser motiu de frisança dins l'Institut. En una sessió plenària del mes de novembre de 1912 es va exigir als membres de la Secció Filològica que tinguessin enllestida la versió definitiva abans del nou any. A l'endemig, havien passat coses que ens donen llum sobre els motius del retard. Pompeu Fabra va tornar a Barcelona, per quedar-s'hi definitivament, el juliol de 1912. Amb quaranta-quatre anys, una feina que li permetria guanyar-se la vida (la càtedra de Llengua Catalana subvencionada per la Diputació de Barcelona), i la intenció ferma de portar les regnes de la Secció Filològica.

La distància no seria mai més un impediment en el camí de recuperació de la llengua catalana que Fabra s'havia traçat. La primera decisió que va prendre Fabra, o que Fabra, amb el suport de Carner, va fer que prengué la Secció Filològica, era una decisió que llavors degué semblar molt es-

tranya, i les conseqüències immediates de la qual els membres de l'Institut no podien preveure ni sospitar. Es tractava de fer el silenci a l'entorn dels acords i discussions de la Ponència de normes ortogràfiques i gramaticals. Així, per mitjà d'una circumlocució (que no transcriuré), Fabra va aconseguir que l'Institut s'avingués a permetre que les actes de la Ponència fossin portades pel secretari de la Secció Filològica, Josep Carner, i no pas pel secretari d'aquella, Pere Coromines. I, com que les actes de la Secció Filològica, per obra del tàndem Fabra —Carner es van convertir d'ençà del juliol de 1912 en unes notes fosques i imprecises, els membres de l'Institut no van arribar a saber el que realment va passar amb les *Normes ortogràfiques* entre el juliol de 1912 i el gener de 1913. Ni tampoc van sospitar mai que el text definitiu fos diferent al text que havien votat a la primavera de 1912.

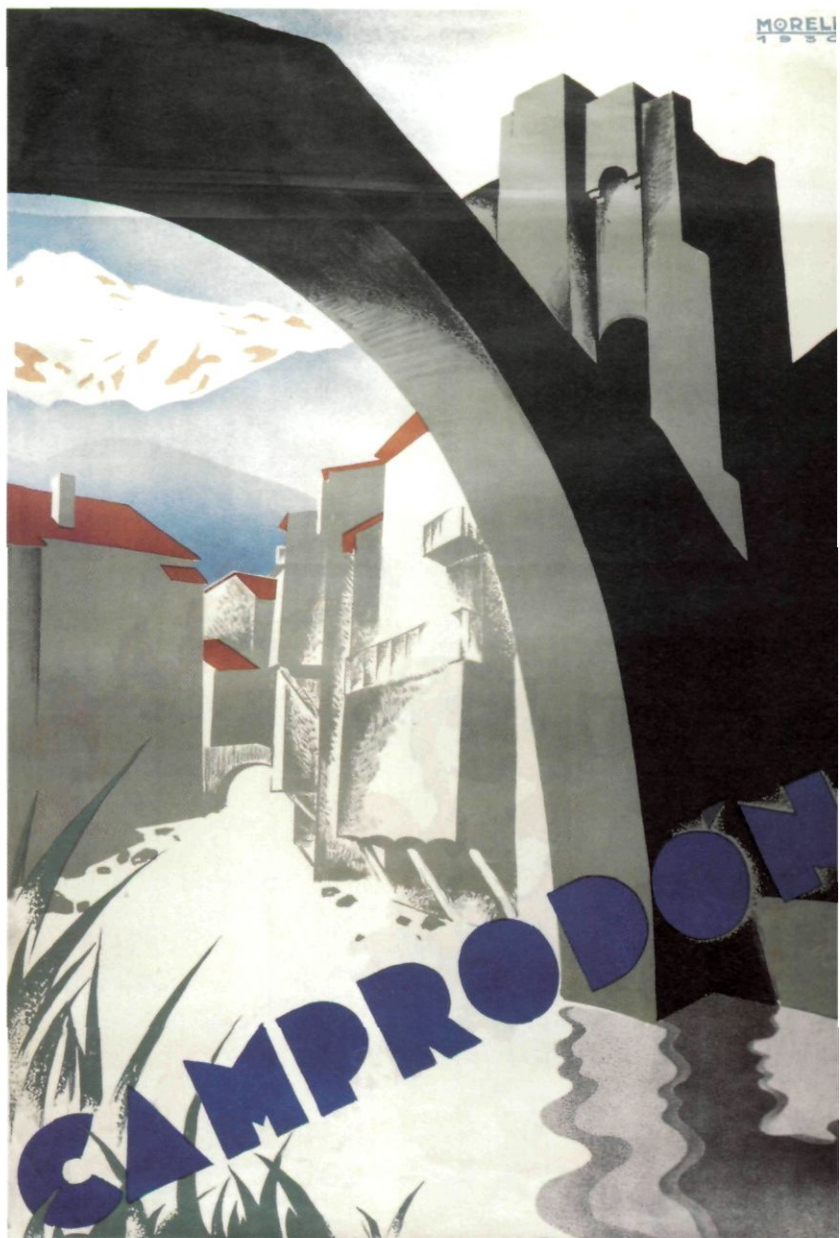
Gràcies a una lectura entre línies de les actes de la secció Filològica, a un esborrany de les *Normes* que he trobat a l'arxiu de l'Institut, i a les galerades de les diferents edicions que es van fer i que es conserven a l'Ateneu Barcelonès,⁶ he pogut reconstruir el que va passar en aquest període de temps que va de l'aprovació de les *Normes* a la seva promulgació.

Sembla que, després d'una redacció alternativa de les *Normes*, que Pompeu Fabra va fer a Bilbao a prec de Josep Carner, el qual li va enviar full per full la versió aprovada (redacció quarta) perquè l'esmenés, la Ponència de normes ortogràfiques i gramaticals va rebutjar les noves propostes de Fabra, de manera que, per evitar el desastre, ell i Carner van voler traslladar la capacitat de decisió d'aquesta comissió a la Secció Filològica.

Un cop van haver neutralitzat en part la Ponència, Fabra es degué posar a la feina per deixar presentable un text ple d'incoherències i contradiccions i, encara més greu, amb un redactat que sovint no s'atenia a les mateixes *Normes* i que contenia castellanismes evidents.

Així doncs, el treball de Fabra va consistir a fer una redacció amb cara i ulls, a triar els exemples adequats i suficients a cada norma i, finalment, a introduir unes poques modificacions (tan petites que no poguessin percebre's) tendents sobretot a deixar obertes les *Normes ortogràfiques* en vistes a una modificació futura.

Posaré tans sols un exemple (ben significatiu, però) de la manera de fer de Fabra que més endavant li serà criticada per molts dels seus oposi-

Fabra, que era un gran caminador, emprèn llargues excursions a peu gràcies a les quals estableix contacte amb la llengua viva que parla la gent del país. El primer viatge el portarà desde Barcelona fins a Camprodon en diverses jornades de recerca intensa i estimulants (Foto Ramon Manent)

El Canigó, muntanya mítica dels catalans que estarà destinada a ser una de les darreres visions en la vida de l'il·lustre gramàtic, vista des de l'Empordà (Foto Ramon Manent)

"A Pompeu Fabra li agradava molt l'excursionisme. Havia anat de Barcelona a Camprodon a peu un parell de cops i sempre que podia, a l'estiu, anava a passar uns dies al Pirineu. A més de l'exercici físic i de la contemplació del paisatge, Fabra trobava en l'excursionisme una ocasió per a conversar amb la gent del poble i prendre nota de les formes i expressions del seu llenguatge." **Alexandre Galí, Cavall Fort 1968**

Pastor i gos d'atura del Pirineu (Foto Ramon Manent)

tors, el del sufix *-itzar*. Fabra havia proposat l'estiu de 1911 que es transcrivís amb *tz* tota dzeta grega intervocàlica, d'acord amb la tradició medieval. Per tant, *horitzó* i *martiritzar*. Aquesta norma va ser acceptada aleshores per majoria, però, inexplicablement, va desaparèixer a partir de la segona redacció de les *Normes*. Fabra no va gosar reintroduir-la-hi com una norma més, però sí que ho va fer en el cos de la redacció, de manera que el sufix *-itzar* es pogués anar fent familiar als ulls dels catalans. Així, es poden veure, al "Preàmbul" de l'edició definitiva de les *Normes ortogràfiques*, les paraules *autoritzar*, *especialitzar*, *generalitzar*, *realitzar*, *utilitzar*... escrites amb *tz* (i no pas amb *s*, que era com apareixien en el manuscrit d'aquest "Preàmbul", redactat per Pere Coromines).

Fabra esdevé el gramàtic oficial

El 31 de gener de 1913 Enric Prat de la Riba demanava als catalans, des de *La Veu de Catalunya*, que deposessin les seves preferències personals i acceptessin patriòticament les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans. L'acceptació a Catalunya (i també a les Illes i al Rosselló) va ser força ràpida. Semblava ben bé que els catalans sentien la urgència de tenir una llengua unificada. No van ser tan sols els escriptors que van acollir amb entusiasme la proposta de l'Institut, sinó els editors i la premsa, els mestres i les entitats, públiques o privades, dedicades a l'ensenyança.

Però tothom no va rebre les *Normes* amb la mateixa alegria. Hi havia uns quants escriptors que se sentien incapaços de trencar amb la rutina. D'altres que no veien amb bons ulls el projecte cultural i polític de la Lliga i dels noucentistes. Escriptors, en definitiva, aferrats a l'ortografia i als usos tradicionals, als quals va ser molt difícil d'acceptar que es modifiquessin els seus escrits. Perquè això és el que va passar, a mesura que Pompeu Fabra i Josep Carner, del bracet, van anar fent progressar els plans que tenien. L'un, la fixació, la depuració i l'enriquiment de la llengua comuna. L'altre, la creació d'un model ampuhlós, artificios i elegant de llenguatge literari.

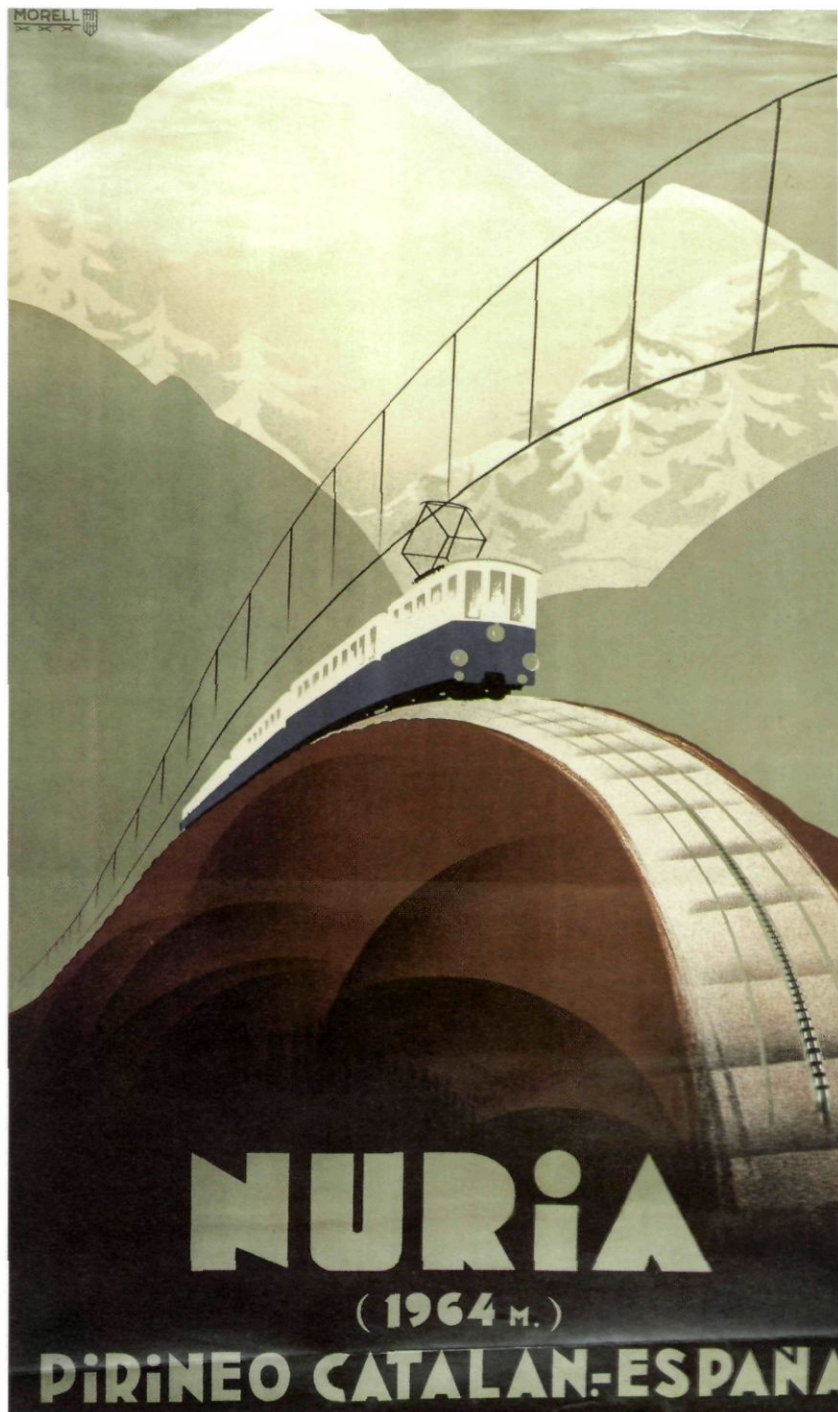
Les *Normes ortogràfiques* no van ser vistes en el seu moment com una obra de Pompeu Fabra, sinó com una obra col·lectiva. Ell mai no en va fer propaganda. Qui se'n va encarregar va ser mossèn Alcover, president de la Secció Filològica. Fabra va prendre protagonisme a partir de la modi-

ficació de les *Normes*, i això seria pels volts de 1918, després de la publicació del *Diccionari Ortogràfic* i de la *Gramàtica Catalana*, quan ja s'oferia als ulls dels catalans com el gramàtic oficial. Per aquell temps, molts escriptors es van adonar que la reforma lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans no era flor d'un dia sinó una empresa ambiciosa que anava fent camí, gràcies a la feina silenciosa (però eficaç) de Pompeu Fabra. De Fabra, i de Carner.

S'ha dit que, sense Fabra, Carner hauria estat un escriptor més en la història de la literatura catalana. Això és cert, però no hem d'oblidar que, sense Carner (i els altres escriptors noucentistes, és clar), Fabra no hauria pogut divulgar la seva obra. Però, sobretot, sense el suport de Carner dins de la Secció Filològica entre 1913 i 1921 (perquè mai no va aconseguir fer que hi entrés Joaquim Casas-Carbó) no hauria pogut esquivar els diferents entrebancs que va anar trobant pel camí.

A Carner li va tocar de fer el paper del policia dur (d'això, si més no, ha quedat constància en la història). Ell va ser qui va enviar a mossèn Alcover la desagradable carta que va donar peu al que, amb desencert, s'ha anomenat "deserció" d'aquest. Però Fabra va ser qui li va donar la puntada final, en fer inviable l'entesa del canonge amb el president de la Mancomunitat. Ja he dit en un altre lloc que mossèn Alcover no va desertar sinó que el van fer fora de l'Institut d'Estudis Catalans.⁷ Les raons van ser diverses, però la fonamental és que era un personatge inconvenient per a la reforma que Fabra portava entre mans. No li agradaven ni la reforma de les *Normes*, que aquest havia fet, ni el lèxic artificios i afrancesat que, a parer seu, propugnaven Fabra i Carner. Tampoc no li plaïa el pes —excessiu per a ell— que prenia el barceloní (o, més ben dit, el català central) en l'establiment del català comú. A Fabra li calia tenir el control ple de la Secció Filològica (ser-ne el president) per poder-hi fer i desfer. Per poder aplicar la reforma de les *Normes* i tirar endavant el *Diccionari de la Llengua Catalana*, tal com ell el concebia, en desacord amb mossèn Alcover. Mentre que aquest el veia com un diccionari exhaustiu de la llengua (històric i dialectal), ell l'entenia com un diccionari normatiu.

La història de la reforma de les *Normes ortogràfiques*, que fa poc he pogut reconstruir, ens ofereix nova llum sobre el conflicte entre mossèn Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans. Les coses van anar, si fa no fa, de la següent manera. Per l'octubre de 1912 es van fundar, dins de la Secció Filològica,

El Santuari de Núria serà un altre indret predilecte de Pompeu Fabra (Foto Ramon Manent)

« POMPEU FABRA ÉS, PER A NOSALTRES CATALANS, MOLT MÉS QUE UN GRAMÀTIC. ÉS UN DELS RECONSTRUCTORS DE LA NOSTRA NACIÓ, ÉS UN DELS RESTAURADORS DE LA NOSTRA PÀTRIA »

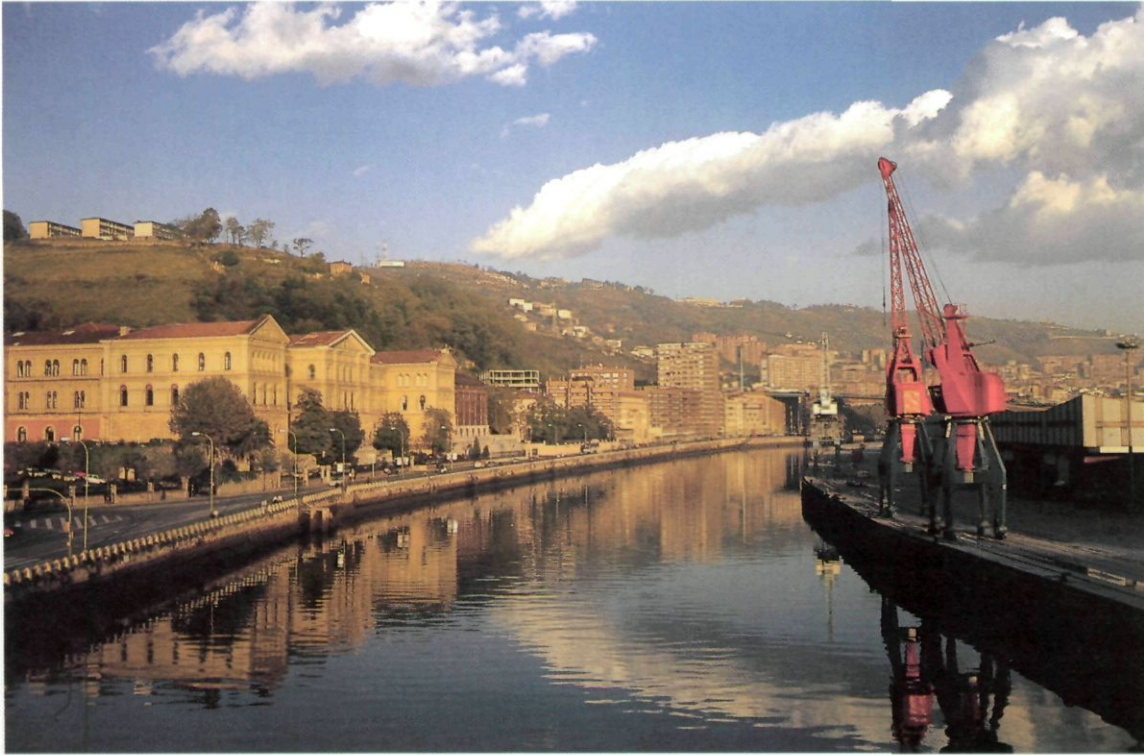
(A. ROVIRA I VIRGILI).

unes Oficines Lexicogràfiques i Fabra va ser-ne el director. Les oficines constaven de dues seccions: una a càrrec de Fabra, que comptava amb la col·laboració de Manuel de Montoliu, i s'ocupava de l'ordenació i la publicació dels materials lexicogràfics que havia aplegat Marià Aguiló. L'altra era l'Oficina del Diccionari general de la Llengua Catalana, que va dirigir Pere Barnils (el seu òrgan d'expressió va ser el *Bulletí de Dialectologia Catalana*). Amb la incorporació d'Antoni Griera, es preveia la confecció d'un *Atlas lingüístic de Catalunya* i un *Diccionari dels dialectes catalans*. Més endavant, hi hauria una tercera secció, la Secció Ortogràfica (a partir de 1919, Oficina de correcció d'originals), que seria determinant per a la difusió i la consolidació de l'obra de Fabra. Els seus membres (entre els quals hi havia Emili Vallès i Emili Guanyavents), no sols col·laborarien estretament amb Fabra en la confecció del *Diccionari Ortogràfic*, sinó que serien de gran ajuda, amb les seves correccions de textos i documents oficials i amb els cursos orientatius per a editors, periodistes i impressors, per fer triomfar el model de llengua del noucentisme.

Malgrat tota l'activitat que li suposava ser catedràtic de llengua catalana, director de les Oficines Lexicogràfiques i coautor del *Diccionari Aguiló*, Pompeu Fabra encara va poder treure forces per fer allò que considerava la feina primordial de la Secció Filològica, i una tasca prioritària en aquells moments: l'establiment de la llengua comuna. A la tardor de 1914 Fabra ja tenia enllestida una proposta de modificació de les *Normes ortogràfiques* (proposta que recollia, entre d'altres coses, el famós sufix *-itzar*), que va ser discutida en dues sessions de la Secció Filològica (el 20 de novembre i el 19 de febrer).

Sembla que a Fabra no li degué costar gaire d'aconseguir el vist-i-plau dels altres membres de la Filològica, perquè tot seguit les actes recullen la notícia que s'estava confeccionant un *Vocabulari Ortogràfic* (*Diccionari Ortogràfic* d'ençà de 1916). Alcover, que havia deixat d'anar a Barcelona en esclatar la Primera Guerra Mundial per por a les represàlies dels francesos a causa de la seva germanofília, va rebre la proposta de modificació de les *Normes* pel març de 1915. Com que llavors no li va vagar de mirar-se-la i de fer-ne la crítica, va deixar les mans lliures a Fabra per aplicar-la en la confecció del *Diccionari Ortogràfic*. El *Diccionari* ja estava enllestit a la darrera de 1916. I també el pròleg que Fabra n'havia redactat. Però l'edició no va ser possible fins al desembre de 1917. Per les dificultats a l'hora de corregir-ne les proves, però, sobretot, pels

"Mai no pensà quedar-se per sempre a Bilbao. Ho considerava un lloc de pas. Malgrat tot van escolar-se-li-hi deu anys. Deu anys lluny del propi país, voltat d'un paisatge que en res no recorda Catalunya, per força havia d'omplir de recança el cor d'un home tan profundament arrelat a la seva terra" **Domènec Guansé**. Pompeu Fabra, 1964

Vistes de la ciutat antiga de Bilbao i de la Universitat de Deusto, on Pompeu Fabra va exercir la seva càtedra i on va madurar la tasca ingent que ompliria tota la seva vida (Fotos de Raúl Cortés i Miguel Raurich, Alfa & Omega)

entrebancs que la Ponència de Normes ortogràfiques i gramaticals hi va posar. I és que la vella Ponència no havia estat desactivada del tot, després de la publicació de les *Normes ortogràfiques*, i continuava sent l'única comissió amb potestat d'aprovar normes. Sembla que Fabra i Carner en van voler prescindir, però alguna cosa, o algú, els ho va impedir. L'Institut d'Estudis Catalans es va assabentar, quan el *Diccionari Ortogràfic* ja estava en premsa, que no s'havia reunit la Ponència per discutir-lo. Potser va ser el mateix Fabra qui va alertar l'Institut, en demanar un ple per a la seva aprovació (això es pot deduir d'alguns comentaris posteriors de mossèn Alcover), o el mateix president de la Secció Filològica.

El cas és que el 26 d'abril de 1917, Pompeu Fabra va comunicar als altres membres de la Filològica que, per manament de l'últim plenari, s'havia de reunir la Ponència "per a l'estudi de les modificacions a introduir en les Normes Ortogràfiques." Sembla que, dins la Ponència, Fabra i Carner van fer mans i mànigues per evitar que tombessin la reforma de les Normes (i és clar el *Diccionari Ortogràfic*). Mossèn Alcover ens parla de la desaparició misteriosa d'un escrit de Rubió i de les dilacions

a l'hora de discutir-ne un altre que ell mateix havia redactat. També van intentar, basant-se en un article (i d'això hi ha constància en acta), que l'Institut retirés el dret de vot als membres de la Ponència que no fossin alhora membres de la Secció Filològica.

Finalment, davant del fracàs d'aquesta iniciativa, es van decidir a treure el *Diccionari Ortogràfic* i la *Gramàtica catalana*, sense la sanció prèvia del ple de l'Institut, amb el nom de l'autor i la indicació que eren publicacions d'aquesta entitat. El *Diccionari* i la *Gramàtica* no eren, doncs, oficials. Així, si més no, era com ho veien els membres de l'Institut. Per això Josep Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat, un dia que presidia una sessió general de l'Institut, va respondre a les queixes sobre la il·legalitat d'aquestes obres que havia fet mossèn Alcover amb l'argument que eren obres de caràcter informatiu i no pas prescriptiu.

El cert és que el públic les va rebre com si fossin obres prescriptives. I com a obres de Fabra. L'èxit del *Diccionari* i de l'*Exposició de l'ortografia catalana* (de la qual es va fer un tiratge a part), va exigir una nova edició que va aparèixer l'any 1923 amb algunes modificacions i un segon pròleg de l'autor. I

Pompeu Fabra en un campament excursionista, probablement dels joves de Palestra (Foto Barceló, Serra d'Or)

Retrat al carbó, obra d'Alexandre Cardunets, publicat a la revista Carrer dels arbres del Museu de Badalona

encara una tercera (1931) i una quarta (1937), preparada per Josep Miracle.

La *Gramàtica* va tenir un èxit semblant, tot i ser poc atractiva, massa breu i esquemàtica (i en cas comparable amb la magnífica *Gramàtica de la llengua catalana* de 1912): set edicions fins al 1933. Els catalans ja havien acceptat Pompeu Fabra com el gramàtic oficial. Del *Diccionari* en deien "l'ortografia d'en Fabra". De la *Gramàtica*, "la gramàtica d'en Fabra".

També els antinormistes el veien com l'autor de la reforma de les Normes (les "supernormes" que en deien). I els seus atacs, que abans havien anat adreçats especialment contra l'Institut ara, reforçats, es dirigien contra Fabra. Ell va seguir amb la seva tàctica de sempre, de respondre les crítiques amb el silenci i de no entrar mai en disputes particulars. Però sí que es va adreçar als seus enemics, que per a ell eren enemics de la llengua catalana, en el discurs dels Jocs Florals de Mataró del 1918. No era la primera vegada que s'adreçava als que ell anomenava "indisciplinats". Ho havia fet abans (i molt durament) en el discurs dels Jocs Florals de Lleida, i en l'article "Cal gramàtica als escriptors" (*La Revista*, 10 de juny de 1915) d'on és aquesta frase que vol desqualificar qualsevol dissidència:

"L'escriptor que menysprea o ignora la tasca del gramàtic és un mal escriptor i un mal patriota".

No entraré a fer disquisicions sobre què va representar per alguns escriptors la normativització fabriana. Víctor Martínez en un article precís, i Xavier Pericay i Ferran Toutain, en un llibre molt suggeridor, han destacat que el que per a uns va ser una reforma volguda i necessària, per a d'altres va representar un trencament dolorós.⁸ I no sols ho va ser per als dissidents com Víctor Català, Narcís Oller, Josep Pin i Soler... sinó també per a aquells que van acceptar des del primer moment les *Normes ortogràfiques* i que van veure com els correctors, ineptes o destres, els falsejaven les obres. Un cas paradigmàtic va ser el de M. Antònia Salvà. Darrerament he pogut comprovar que les correccions que Fabra, Carner i Guanyavents van fer de la seva traducció de *Mireio* van ser més abundants que no va suposar mossèn Alcover (aquest va ser un altre motiu de disgust amb Fabra), i que van desvirtuar per complet l'obra original.

Consolidació i difusió de l'obra de Fabra

Després del *Diccionari Ortogràfic* i de la *Gramàtica catalana*, adreçats als professionals de la llengua (escriptors, periodistes, mestres...), Fabra va voler que la seva obra arribés al gran públic i que els catalans en poguessin conèixer els avantatges. A aquest fi va escriure una sèrie d'articles, de lectura fàcil i amena, per a l'edició de tarda del diari *La Publicidad*: les *Converses Filològiques*, que formen, probablement, el corpus més important de doctrina sobre el català modern. Les *Converses* van aparèixer cada dia sense interrupció des del 18 de novembre de 1919 fins al 31 de desembre de 1920. Després d'una llarga i inexplicable interrupció, el 22 d'octubre de 1922 aquests articles van tornar a aparèixer a les pàgines del mateix diari, que ara es deia *La Publicitat* i era el portaveu d'Acció Catalana. Des d'aquell dia, la publicació de les *Converses* va continuar amb regularitat durant els anys 1923 i 1924 i, esporàdicament, del 1925 al 1928, que van deixar de publicar-se.

Amb les *Converses Filològiques* molts catalans van conèixer les solucions ortogràfiques, morfològiques i sintàctiques que havia adoptat l'Institut d'Estudis Catalans: per què s'havia preferit *gener* a *janer* (o a *giner*), *canvi* a *cambi*; per què s'havien deixat de banda infinitius com *poguer*, *volguer* i *sapiguer* (i els gerundis *poguent*, *volguent* i *sapiguent*), i per quina raó es proscriu l'article neutre *lo*, el *doncs* causal i l'ús de les preposicions davant de la conjunció *que*. També van contribuir a la descastellanització del lèxic i de la sintaxi, tant de la llengua escrita com de la parlada. Els catalans van poder saber quins eren els equivalents catalans de *buzón*, *apoi* (i *apoiar*), *enterar-se*, *despedir* i *apretar*. També la diferència que hi havia entre *aterrar* i *aterrir*, i moltes altres coses.

A més de les *Converses Filològiques*, Pompeu Fabra va fer uns quants llibrets de divulgació per encàrrec de Josep M. de Casacuberta, per a la "Col·lecció Popular" de l'Editorial Barcino. Dos van ser publicats l'any 1925: l'*Ortografia catalana* i *Les principals faltes de gramàtica*. I dos més l'any 1926: *La conjugació dels verbs en català* i el *Diccionari ortogràfic abreujat*. Aquesta no va ser la primera experiència de Fabra en tractats escolars. Hi havia hagut el *Silabari* de 1904 i l'adaptació de la *Gramàtica catalana* de 1918 (*Gramàtica catalana. Curs mitjà*, 1918), obra d'escàs valor en opinió d'Alexandre Galí.

Galeria superior i vestíbul de la seu de l'Institut d'Estudis Catalans a la Casa de Convalescència de l'antic Hospital de la Santa Creu, amb les valuoses majòliques del segle XVII (Foto Ramon Manent)

Els llibrets de la Barcino van ser la forma com Pompeu Fabra va poder augmentar els seus ingressos, que eren molt migrats a causa de la Dictadura de Primo de Rivera. La Mancomunitat de Catalunya havia estat dissolta (1925) i l'Institut s'havia quedat sense protecció oficial i sense suport econòmic. Tot seguit va ser clausurat, i les Oficines Lexicogràfiques van passar a dependre, amb un altre nom, de la Diputació de Barcelona. Allà, en una oficina estreta i incòmoda, Pompeu Fabra va continuar treballant, amb Manuel de Montoliu, en el *Diccionari General de la Llengua Catalana*, que va tenir acabat a finals de l'estiu de 1929. Gràcies al mecenatge de Francesc Cambó, i a l'ajut d'Antoni López Llausàs, que va acceptar d'incloure'l entre les publicacions de la seva editorial, Fabra va poder enllestir el *Diccionari* en sis anys.

De la difusió del corpus gramatical fixat per Fabra es van encarregar també els escriptors. En primer lloc els noucentistes, amb les seves poesies i assaigs, i amb la política de traduccions que van dur a terme. Ja he dit que sense Josep Carner no hauria estat possible la reforma lingüística de Pompeu Fabra. Però, a més de Carner n'hi va haver molts altres: Jaume Bofill i Mates, Josep M. López —Picó, Lluís Nicolau d'Oliver, Carles Riba, Agustí Esclausans, Francesc Pujols, Cèsar A. Jordana, etc. En segon lloc, aquells que no van participar de l'estètica noucentista, per ideologia o per edat. També hi va haver escriptors de les Illes Balears (els poetes de l'escola mallorquina), rossellonesos (Pau Berga, Josep Sebastià Pons...) i valencians (molts dels qui van signar les Normes de Castelló el 1932) que van contribuir al coneixement i la implantació de la normativa fabriana als seus territoris.

A banda dels escriptors, van ser els gramàtics i els mestres qui es van ocupar de fer conèixer la normativa fabriana. Els darrers ho van fer sobretot després de l'adveniment de la República. Entre els gramàtics tenim, a Catalunya, Emili Vallès, Artur Balot, Delfí Dalmau, Josep Miracle, C. A. Jordana... A Mallorca, Francesc de Borja Moll. I al País Valencià, Lluís Revest i Carles Salvador.

També van contribuir eficaçment a la difusió de l'obra de Fabra els cursos de català que es van fer per la ràdio entre 1931 i 1936. Emili Vallès va ser el primer que, en nom de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, es va encarregar de fer un programa de llengua a la ràdio: les *Lliçons de gramàtica* i els *Barbarismes de la parla*, programes setmanals de mitja hora de durada que va emetre Ràdio Associació de Catalunya entre els anys 1931

i 1932. Però el curs radiat més popular va ser el que Artur Balot va fer a Ràdio Barcelona entre els anys 1934 i 1936: les *Converses del "Miliu"*. Les intervencions del "Miliu", un simpàtic noieta, amb uns estirabots graciosos, van tenir una gran incidència popular i van servir per divulgar el coneixement del català normatiu entre els petits i els grans. A través de les ones, catalans de totes les edats van saber que no havien de dir *aconteixement*, *adelantar*, *atrassar*, *algo*, *aplaçar*, *anyadir*, *bueno*, *cuento*, *cruce*, *ensanxe*, *enterar*, *despido*, *disfrutar*, *juerga*, *huelga*, *recibidor*, *quarto*, *vivienda*... perquè eren barbarismes. Per dissort, també es van impregnar de la idea que només hi havia un català bo, al qual s'oposava un català dolent. Aquests divulgadors, a diferència del seu mestre, ja no distingien entre barbarismes i col·loquialismes (*tenir de* era tan incorrecte com *tenir que*), ni tampoc entre solucions acceptables i inadmissibles (*sigut* era tan incorrecte com *siguent*, per exemple).

A la divulgació de la normativa fabriana també van contribuir un gran nombre de cursos i cursets. Els cursos populars de català que la Protectora va organitzar durant la República, que van completar els que la mateixa entitat havia organitzat durant el directori militar; aquells que l'associació pancatalanista *Nostra Parla* va donar entre 1916 i 1923; els de Palestra, des del 1930, destinats a un públic juvenil; els de la Generalitat de Catalunya per a la preparació de docents. El mateix Fabra va impartir un gran nombre de lliçons i de cursos, tant populars com especialitzats. Primerament, hi van haver les lliçons de la càtedra de Llengua Catalana que la Diputació de Barcelona va crear especialment per a ell l'any 1912, destinades a un públic molt heterogeni (aprenents de mestres de primària, futures bibliotecàries) i les classes de dicció de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic. Els cursos i les conferències a l'Ateneu Barcelonès, al Centre Excursionista de Catalunya i a les Escoles d'Estiu. I, finalment, les classes a la Universitat de Barcelona.

El 6 de juny de 1931, la Universitat de Barcelona va obrir les portes (havia estat tancada per la tensió política dels primers dies de la República) i el català hi va entrar de la mà de Pompeu Fabra, que va pronunciar la seva primera lliçó en presència del rector i de la majoria de degans. Un any després, gràcies a l'autonomia concedida a la Facultat de Filosofia i Lletres, Fabra va prendre possessió de la càtedra de Llengua Catalana. Era el 7 d'octubre de 1932. Hi va assistir una rica representació del món científic i cultural. Pompeu Fabra ja era *el Mestre*.

Pompeu Fabra ja és el Mestre

Poc després que Pompeu Fabra hagués pres possessió de la càtedra de Llengua Catalana, la llibreria i editorial Catalònia va treure a la llum, en una edició de luxe, el *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Aquell diccionari que per sempre més seria anomenat *el Fabra*. El *Diccionari Fabra*, va aparèixer, doncs, providencialment, o gràcies a l'esperit comercial d'un editor agudíssim, en el moment que el català s'havia convertit, per obra de l'Estatut d'Autonomia, en llengua oficial.

Amb el *Diccionari*, Fabra podia donar per acabada l'obra de redreçament de la llengua que havia iniciat l'any 1891, des de *L'Avenç*. Si més no pel que feia a la fixació del corpus gramatical. Com ell mateix deia en el discurs dels Jocs Florals de Barcelona de 1934, no faltava "*sinó de fer lleus retocs al sistema gramatical, d'acabar de fixar la sintaxi, de donar acolliment a aquest o aquell mot arcaic o dialectal*".

També quedava per establir els llenguatges tècnics, és a dir depurar el lèxic dels oficis, de les arts, de les indústries, de la ciència...

I fixar els noms geogràfics i la toponímia urbana. A propòsit de la primera qüestió, ben aviat el català va poder disposar d'un *Diccionari de Medicina*, publicat sota la direcció de Manuel Corachán (1936), que va ser molt ben rebut per Fabra, que en va fer el pròleg. Pel que fa a la segona qüestió, el mateix Fabra, amb la col·laboració de Josep M. de Casacuberta i Joan Coromines i el suport de la Ponència de divisió territorial de la Generalitat de Catalunya, havia confeccionat la *Llista dels noms dels Municipis de Catalunya* (1933). També va participar en la revisió del nomenclàtor de la ciutat de Barcelona, segons ens explica Antoni Duran i Sanpere.

D'altra banda, l'ortografia, el primer puntal en l'obra de redreçament de la llengua catalana, s'havia anat generalitzat de dia en dia i Pompeu Fabra havia pogut contemplar, amb satisfacció, com havien cedit un a un els baluards de la dissidència. Primerament, a les Illes Balears, Francesc de Borja Moll, que havia escrit abans de la mort de mossèn Alcover una *Ortografia mallorquina segons les normes de l'Institut* (1931), havia accedit a canviar l'ortografia dels volums apareguts del *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Poc després, el mateix Moll publicaria uns *Rudiments de gramàtica preceptiva per a ús dels escriptors balears* (1937), seguint les directrius de l'Institut d'Estudis Catalans. En segon lloc, els escriptors i intel·lectuals valencians que havien

Gabinet de treball de Pompeu Fabra a l'Oficina Lexicogràfica de la primera seu de l'Institut, al Palau de la Generalitat (Foto Arxiu Recerca, Serra d'Or)

Excursió al Santuari del Corredor, maig del 1933, amb Bartomeu Bardagi i les famílies respectives (Foto Arxiu Recerca, Serra d'Or)

Acompanyant el president Francesc Macià en l'acte de lliurament de les quatre-centes mil signatures d'adhesió de les dones de Catalunya a l'Estatut de Núria, l'any 1932 (Foto Arxiu Recerca, Serra d'Or)

Col·laboradors de la Fundació Bernat Metge, creada per Francesc Cambó per traduir al català i publicar els clàssics grecs i llatins. Asseguts, Pompeu Fabra, Dr. Palma (de Manila), A. Rubió i Lluch, Joan Estelrich i Francesc Cambó; drets, M. Fages de Climent, Ferran i Mayoral, Llorenç Riber, Bartomeu Oliver, Joan Petit, Josep Vergés, Pellicena i Camacho i Isidor Ribas (Foto Arxiu Recerca, Serra d'Or)

adoptat la normativa fabriana en les seves publicacions van aconseguir que l'ortografia de l'Institut fos acceptada unànimement en l'aplec de Castelló de la Plana (1932). Sense un acord explícit, també al Rosselló s'havia anat tendint cap a la uniformitat ortogràfica, sota el signe fabrià. Així ho reconeixia Alfons Mias l'any 1936 en el seu llibret *Roussillonnais sauve ta langue catalane, il est encore temps*. A Catalunya, coincidint amb la commemoració de la Renaixença, l'Acadèmia de Bones Lletres havia acotat el cap davant l'Institut d'Estudis Catalans i havia acceptat les seves normes "en el moment que al català, esdevingut idioma oficial de Catalunya, li calia tenir una unitat externa que el fes apte a tots els serveis del poble, avui en ple període constitutiu d'autonomia."

Amb la fixació del corpus gramatical no estava pas tot fet. I Fabra ho sabia. Calia continuar amb la difusió de la llengua. Fabra, i els escriptors, havien posat ja la primera pedra. Ara la coneixença de la llengua comuna estava, en opinió del gramàtic, en mans dels professors i de les publicacions periòdiques.

En el discurs dels Jocs Florals de Barcelona de 1934, advertia als massa optimistes sobre el perill que hi havia, si no s'anava de pressa en la tasca de difusió, que l'obra de redreçament de la llengua que s'havia realitzat fins llavors no hagués estat endebades. Perquè "el català perilla, ara més que mai, d'esdevenir un calc de la llengua castellana". Això ho deia quan el decret de bilingüisme de Marcellí Domingo (29 d'abril de 1931) feia tres anys que s'aplicava, quan el català s'ensenyava a les escoles normals i tot just quan la Universitat de Barcelona havia esdevingut autònoma i havia iniciat el procés de catalanització. Però és que ell, com d'altres pedagogs del moment (per exemple, Alexandre Galí), no creia en les excel·lències d'un règim de bilingüisme com el que hi havia aleshores.

Un bilingüisme desigual com el de Catalunya —creia Fabra— resultava desfavorable per a la llengua més dèbil i els seus efectes només es podrien compensar amb el coneixement perfecte de la llengua comuna. I sobre aquesta necessitat de conèixer a la perfecció la llengua i la seva gramàtica va insistir davant dels mestres en dues Escoles d'Estiu (en la de 1933, amb la conferència *El català i l'escola primària*, i en la de 1935).

Davant de la incompetència de molts mestres oficials, i fins de l'oposició d'alguns a la presència del català a les aules, la Generalitat de Catalunya, a suggerència de Fabra, va crear un servei d'en-

senyament del català per correspondència. Amb aquest servei, que era gratuït, es pretenia solucionar la falta de preparació dels mestres en actiu i formar un cos de professors de llengua catalana. Van prendre part en aquest servei, al costat de Fabra, molts dels gramàtics i divulgadors de la seva obra: Emili Vallès, Esperança Figueras, Rosalina Poch, Jaume Aymà, Bartomeu Bardagí, Eduard Artells, Cèsar A. Jordana, Artur Balot i tants d'altres que treballaven aleshores (i ho continuarien fent després, durant la postguerra) no pas per fer conèixer les seves pròpies opinions, sinó a favor de l'obra de Fabra, al qual tothom veia com el Mestre. Artur Balot, en editar les *Converses del "Miliu"* l'any 1934, deia que no es proposava "de passar per gramàtic ni filòleg, sinó, solament, d'ésser un senzill divulgador de la formidable obra del mestre de tots, Pompeu Fabra." Des dels anys vint, el nom del gramàtic va anar unit al nom de la llengua i al nom de Catalunya. Recordem que combatre l'obra de Fabra s'havia convertit, per a la majoria dels catalans, en un atac a la llengua catalana i al propi país.

Fabra havia esdevingut més que un gramàtic, més que el mestre de tots que deia Balot. Pompeu Fabra era un símbol per als catalans. Expliquen que un dia el president de la República Manuel Azaña visitava Barcelona i es va quedar sorprès de veure que el gramàtic, que l'acompanyava amb altres personalitats catalanes en el seu passeig, era aplaudit i aclamat pel carrer com si es tractés d'un polític o d'un artista famós.

El mateix Fabra es va sentir un símbol i, com a tal, va actuar en determinades ocasions. Per exemple, l'any 1926 va rebutjar la cadira que li oferien a la "Real Academia de la Lengua Española". "Si a mi se'm considerava com una mena de símbol de la llengua catalana —li va dir a Miracle anys després— em va semblar molt clar que, si jo fallava, fallaria la llengua. I m'era evident que si la llengua fallava, fallava tot."

Durant la República i la guerra civil els catalans van homenatjar el seu mestre, el símbol de la llengua catalana. Fabra va rebre el reconeixement i la gratitud de la ciutat on vivia des de 1912, Badalona, que el va fer fill adoptiu el 1934, la medalla d'or de la ciutat de Barcelona el 1936, l'homenatge de la Universitat de Barcelona el 1938, en ocasió del seu 70è aniversari. Aquest darrer homenatge dins Catalunya va ser molt simpàtic, i Pompeu Fabra el va recordar amb nostàlgia durant el seu exili forçós a Montpeller i a Prada de Conflent. Recordava aquell pergami de felicitació escrit en català antic que duia

Reunions de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans
(Foto arxiu Serra d'Or)

en llatí les firmes dels seus companys i alumnes. I que començava així:

"Reunits los molt onorables e discrets mestres e scolars del Studi general de la dessus dita ciutat donen fe que lo dit mol honorable Pompeius Phabra, mestre en enginyins e sciencies e encara en altres coses com son menjucar bones viandes e beure bones bevandes e també splicar belles dites per a solaç e plaer de qui scolten, cremar la divina herva que es apellada tabac..."

Aquells professors i estudiants que havien escrit això no es podien pas imaginar el 20 de febrer de 1938 que s'acostaven uns temps molt difícils en què Fabra no podria ni "menjucar bones viandes" ni beure "bones bevandes".

L'exili i la mort

El 24 de gener de 1939, dos dies abans que l'exercit de Franco entrés a Barcelona, Pompeu Fabra, amb la seva família, se'n va anar per no tornar-hi mai més. Camí de França, de l'exili, com tants altres catalans i espanyols. Endarrere deixava la casa i els pocs béns que tenia, els seus llibres i papers (la llegenda diu que els feixistes els van cremar en un dels molts actes de vandalisme que van protagonitzar per aquells dies) i, sobretot, la il·lusió i la confiança.

Aquestes qualitats, que l'havien acompanyat sempre i que havien fet possible l'obra de redreçament del català, les degué perdre en el camí de fugida (primer en cotxe, després en autobús) cap a la frontera. Tot contemplant la corrua interminable de bicicletes, carros i camions plens de mobles i matalassos. Tot contemplant els homes, les dones i els infants que a peu anaven carretera amunt. Davant d'aquest èxode de tot un poble, va veure com s'esfondraven tots els ideals pels quals havia lluitat.

Arribats a França, Pompeu Fabra i la seva família es van instal·lar al Rosselló, a Illa del Riberal, un poble de la Vall de la Tet que aleshores comptava poc més de tres mil habitants. A Illa s'hi van estar més d'un any, fins al març de 1940, que van anar a viure a Montpeller. Montpeller era per aquell temps una ciutat de prop de cent mil habitants que tenia una famosa universitat i una vida cultural molt rica. Allí Fabra va poder reprendre els seus treballs gramaticals. Va fer la seva segona gramàtica catalana en francès, que va ser publicada a París l'any 1941, i va començar la seva última obra, la *Gramàtica ca-*

talana, que li va ser publicada, a títol pòstum, l'any 1956.

L'atzar va fer que les dues millors gramàtiques de Fabra fossin escrites lluny de Barcelona i en l'enyorança de Catalunya. L'una és aquesta breu, però magnífica, gramàtica que va iniciar a Montpeller i va acabar a Prada de Conflent, gràcies a la qual molts catalans vam aprendre a escriure en català als anys seixanta i setanta. L'altra és la *Gramàtica de la llengua catalana*, escrita a Bilbao i que li va ser publicada l'any 1912.

A Montpeller, Fabra va passar els dos primers anys de l'ocupació alemanya, i tot i que la ciutat estava dins la zona dita "lliure", aquella que era regida pel mariscal Pétain, la vida no era fàcil per als seus habitants, ni tampoc ho era per a la família Fabra. A causa dels refugiats espanyols i dels francesos que fugien de la zona ocupada, la població s'havia doblat en poc temps i els queviures escassejaven. La filla gran de Fabra, Carola, ens explica que cap a finals de 1940, a més, es van quedar sense el subsidi que rebien de la Conselleria de Cultura per mitjà del Centre Cultural Català de Montpeller. I que es van haver d'alimentar amb veves, com els coloms, unes veves que havien de bullir i bullir fins estovar-les.

Però no era la fam el pitjor trasbals que havien de passar els refugiats. Hi havia els alemanys, i les detencions que per ordre d'aquests feien, a tort i a dret, els milicians de Pétain. Fabra en una ocasió es va escapar pels pèls de ser enviat al camp de concentració d'Agda. Hi havia, a més, els escorcolls domiciliaris i els enrolaments forçats en companyies de treball a Alemanya. Del miler de catalans que hi havia a Montpeller a començament de 1941 tan sols en quedaven uns tres-cents per la tardor de 1942, quan Fabra va decidir abandonar la ciutat i traslladar-se a Perpinyà, al costat de la seva filla petita Dolors, casada amb un fill de Carles Rahola. A Perpinyà, els Fabra s'hi van poder estar menys d'un mes, perquè es van quedar sense pis.

Finalment, van anar a parar a Prada de Conflent, on Fabra va veure acabar una altra guerra. Aquesta vegada amb alegria i esperança. Alegria per l'alliberament de França i esperança en el futur de Catalunya i Espanya, perquè Fabra (com la majoria dels refugiats) confiava que, després de la derrota del feixisme alemany, els aliats posarien fi a la dictadura de Franco. Es va haver d'accontentar, però, amb la condemna del règim franquista que van fer a Postdam les potències aliades (1945) i amb el bloqueig diplomàtic i econòmic a què va ser sotmesa l'Espanya de Franco.

Amb tot, Fabra va mantenir viva (si bé menys forta) la llum de l'esperança i va continuar treballant. En la *Gramàtica Catalana*, que havia començat a escriure a Montpeller i que no podria veure publicada, i en la *Gramàtica Catalana* que li va encarregar la Generalitat de Catalunya i que es va publicar a París el 1946. Sembla que també havia previst fer unes noves *Converses filològiques* per al setmanari *La Humanitat* de Montpeller, que es van quedar en projecte. Tampoc van passar de projecte els Cursos de llengua catalana que la Generalitat volia organitzar pels volts del mes d'abril de 1948, posant-los sota la direcció de Pompeu Fabra.

Entre els factors que van impedir que Fabra duqués a terme aquests projectes, hi va haver la greu malaltia de la seva filla mitjana Teresa, que va fer que Fabra comencés a pensar tot sovint en la mort. Tant és així que el 27 de novembre de 1947 va anar a Andorra a fer testament. Joan Solà i Pere Marçet recullen un testimoni excepcional d'aquest fet: la narració autògrafa del doctor Josep Sastre i Torruella, que va tenir el privilegi de fer d'amfitrió a Pompeu Fabra durant els dies que es va estar a Andorra la Vella:

“Per la tardor de 1947, jo em trobava a Andorra la Vella, on feia una temporada que m'havia reunit amb els meus (...). Mestre Fabra coneixia el meu nou lloc de sojorn, i m'escriví dient-me que tenia la intenció de fer testament i volia saber si el podia fer en català, tractant-se d'un lloc on l'idioma oficial era el nostre. Vaig posar-me immediatament en contacte amb el senyor Rossend Jordana, Notari Episcopal d'Andorra, qui em donà totes les facilitats, preguntant-me que comunicués al Mestre que podia venir el dia que a ell més li plagués. Així ho vaig fer (...). Una tarda dels darrers dies de novembre, va presentar-se a casa (...) i va pregar-nos que l'acompanyéssim a un hotel. Naturalment, amb la meua esposa, li contestàrem que ens veuríem molt honorats que volgués compartir la nostra modesta llar que des d'aquell moment era la seva; acceptà (...). L'endemà anàrem a la Notaria, on féu testament en català, servint-li com a testimonis un amic nostre andorrà, en Manuel Pons, director de la sucursal a Andorra la Vella de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, i el que això signa.”⁹

El 20 de gener de 1948 va morir Teresa Fabra. Pompeu Fabra, vell i cansat, encara va poder rebre, amb satisfacció, un altre homenatge, en ocasió del seu vuitantè aniversari: el dels refugiats catalans a França, que li van oferir una medalla d'or adquirida per subscripció popular, amb el seu bust modelat per l'escultor Joan Rebull.

Corregint proves del “Diccionari” amb Josep Miracle, col·laborador a l'Oficina Lexicogràfica, amic i biògraf del Mestre i continuador de l'obra d'aquest (Fotos arxiu Serra d'Or)

Aquest seria, doncs, l'últim homenatge al qual assistiria. Uns mesos més tard, el vespre del dia de Nadal, Pompeu Fabra va morir a Prada, després d'haver passat el dia a Perpinyà, amb la família. L'endemà, el seu cos va ser exposat al saló de sessions de la Casa de la Vila, per disposició del batlle de Prada, Mr. Clerc, amb els mateixos honors dels universitaris francesos. El poeta rossellonès Josep-Sebastià Pons va ser l'encarregat de fer el discurs de comiat en nom de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, pèr la qual Fabra havia estat investit doctor honoris causa l'any 1945. El discurs va ser en francès, però les últimes pa-

raules el poeta rossellonès les va voler fer en català:

"I ara, sobretot ara, no puc oblidar que totes les nostres converses amb el Mestre malaguanyat eren en català i que en català li responien els pagesos i jornalers del Conflent..."

A Prada de Conflent reposa Pompeu Fabra, l'home a qui Pons va anomenar equivocadament Mestre malaguanyat. Mestre sí que ho va ser, però no pas malaguanyat. Ni va morir prematurament, ni la seva vida va ser desaprofitada. Tot al contrari. Avui la llengua catalana n'és el millor testimoni.

NOTES

1. J. Solà i P. Marcat. "Bibliografia de Pompeu Fabra", dins *Homenatge a Pompeu Fabra (1868-1948)*. *Fidelitat a la llengua nacional*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1998, p. 127-222.

2. S. Bonet. "Pròleg" a Pompeu Fabra, *Ensayo de Gramàtica de catalán moderno i Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Alta Fulla, 1993, p. 5-48.

3. J. Miracle, *Pompeu Fabra*. Barcelona: Delos-Aymà, 1968, p. 274-275.

4. S. Bonet. *Op. cit.*, p.26.

5. M. Segarra. "El primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana", *Lluita*, núm.120-121 (abril 1986), p. 29-34.

6. Sobre l'esborrany d'una versió desconeguda de les *Normes ortogràfiques* vegeu M. Segarra, "De les Normes

ortogràfiques a la Gramàtica Catalana de 1918" (Cicle de conferències sobre Ciència i cultura al llindar del segle XXI), Institut d'Estudis Catalans (en premsa). Sobre les galeries de les *Normes ortogràfiques* vegeu M. Segarra, "Les set redaccions de les *Normes ortogràfiques*", dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes/X. Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit 2*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, p.191-230.

7. M. Segarra. *Pompeu Fabra. L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Editorial Empúries, 1998.

8. V. Martínez-Gil. "Correctors i escriptors en la literatura catalana: el concepte de coautoria lingüística", *Llengua i Literatura*, 8, 1997, p. 189-218; X. Pericay i F. Toutain, *El malentès del noucentisme. Tradició i plagi a la prosa catalana moderna*. Barcelona: Proa, 1996.

9. J. Solà i P. Marcat. *Op. cit.*, p. 211.

CRONOLOGIA DE POMPEU FABRA

(1868-1948)

Josep M. Ainaud de Lasarte

1868

Neix, el 20 de febrer, a l'antiga vila de Gràcia, actualment districte de Barcelona. És fill de Josep Fabra i Roca i de Carolina Poch i Martí

Revolució de Setembre: exili de la reina Isabel II

1873

Proclamació de la República.

El seu pare, republicà federal, és elegit Alcalde de Gràcia

1888

Exposició Universal de Barcelona

Ingressa a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona

1889

Redactor de la revista *L'Avens*

1891

Acaba la carrera d'enginyer industrial
Publica la seva primera obra, **Ensayo de gramática de catalán moderno**, signada "Pompeyo Fabra".

Ingressa al Centre Excursionista de Catalunya

1892

Assemblea de Manresa de la Unió Catalanista

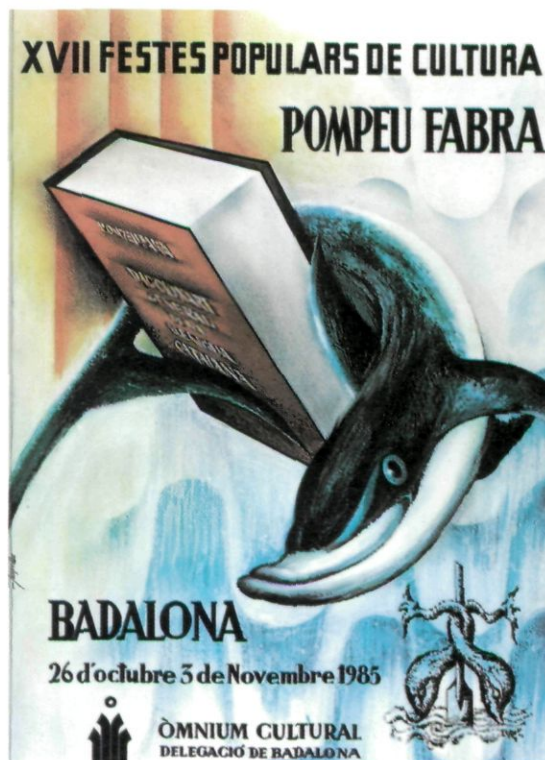
1893

Tradueix al català **Espectres**, d'Ibsen
Tradueix al català **La Intrusa**, de Maeterlink

1898

Guerra hispano-ianqui

Dirigeix la revista *Catalonia*

FESTES
POPULARS
DE CULTURA
POMPEU
FABRA

GRANOLLERS '71

Publica **Contribució a la gramàtica de la llengua catalana**, a *L'Avenç*

1899

Dóna un curs de gramàtica catalana al Centre Excursionista de Catalunya

1902

Es casa, a Barcelona, amb Dolors Mestre i Climent, amb qui tindrà tres filles: Carola, Teresa i Dolors.

Es trasllada a Bilbao amb la seva família, com a Catedràtic de Química de l'Escola d'Enginyers d'aquella ciutat

1904

Publica **Tractat d'ortografia catalana**

1906

Solidaritat Catalana

*Prat de la Riba publica **La Nacionalitat Catalana***

Participa al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, amb una comunicació sobre **Qüestions d'ortografia catalana**

1907

Prat de la Riba, President de la Diputació de Barcelona, crea l'Institut d'Estudis Catalans

1911

És nomenat membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

1912

És nomenat Director de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

Publica **Gramàtica de la Llengua Catalana**

Titular de la Càtedra de Català de la Diputació de Barcelona

Torna a Catalunya amb la seva família i fixa la residència a la ciutat de Badalona

1913

Publicació de les **Normes Ortogràfiques** de l'Institut d'Estudis Catalans

Candidat a regidor de l'Ajuntament de Barcelona per la Unió Federal Nacionalista Republicana

1914

Esclata la Primera Guerra Mundial

Creació de la Mancomunitat de Catalunya, presidida per Enric Prat de la Riba

1915

Presideix els Jocs Florals de Lleida

Inicia la publicació del **Diccionari Aguiló**

1916

Participa a l'acte de suport als aliats, que es celebra a Perpinyà

1917

Publica el **Diccionari Ortogràfic** de l'Institut d'Estudis Catalans

Mor Prat de la Riba. Puig i Cadafalch és elegit president de la Mancomunitat de Catalunya

Mossèn Alcover trenca amb l'Institut d'Estudis Catalans

1918

Presideix els Jocs Florals de Mataró

Publica la **Gramàtica Catalana**, considerada oficial per l'Institut d'Estudis Catalans

Publica el **Curs Mitjà de Gramàtica Catalana** per a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana

- 1919**
Publica la **Gramàtica francesa**
- 1922**
Fundació d'Acció Catalana
Publicació de les **Converses filològiques** al diari *La Publicitat*
- 1923**
Presideix el Centre Català del PEN Club
Dictadura del general Primo de Rivera
- 1924**
La Dictadura el treu de la Càtedra de Català
Publica **Gramàtica anglesa**
És elegit President de l'Ateneu Barcelonès. Discurs inaugural sobre **L'obra de depuració del català**
- 1925**
Publica **Ortografia catalana**
Publica **Les principals faltes de gramàtica**, a la Col·lecció Popular Barcino
- 1926**
Refusa l'ingrés a la Real Academia Española
Publica **La conjugació dels verbs en català**
- 1927**
Participa en l'acte de clausura de l'Exposició del Llibre Català, a Madrid
- 1928**
Publica, a París, **Abregé de grammaire catalane**
- 1929**
Exposició Internacional de Barcelona
Publica **Compendio de gramàtica catalana**
- 1930**
És elegit president de Palestra
- 1931**
14 d'abril: proclamació de la República Catalana, per Francesc Macià.
Membre de la Comissió de Cultura de la Generalitat de Catalunya, a proposta del Conseller de Cultura Ventura Gassol

Comença a publicar, en fascicles, el **Diccionari General de la Llengua Catalana**, la seva obra més emblemàtica i popular

1932
És nomenat Catedràtic de llengua catalana a la Universitat de Barcelona

Publica, en un volum el **Diccionari General de la Llengua Catalana**, conegut, popularment, com el **Fabra**

Col·labora a la Fundació Bernat Metge

Publica **El català literari**
Homenatge de l'Associació Protectora de la Llengua Catalana

Mor Mn. Alcover després de fer les paus amb Pompeu Fabra

Candidat del Partit Nacionalista Republicà a les Corts Constituents, no és elegit

1933
És elegit President del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona

La Generalitat de Catalunya publica la **Llista dels noms dels Municipis de Catalunya**, en la qual col·laboren Pompeu Fabra, Joan Coromines i Josep M. de Casacuberta

Instal·lat a Badalona amb la seva família, el Mestre baixava cada dia amb el tramvia de via estreta fins al carrer de Trafalgar, més proper a les oficines del palau de la Generalitat que l'estació del ferrocarril, mitjà preferit per altres intel·lectuals també residents a Badalona, com Manuel Ainaud.

1934

L'Ajuntament de Badalona el nomena Fill Adoptiu i li atorga la Medalla d'Or. Publicació d'un **Àlbum d'Homenatge**

Presideix els Jocs Florals de Barcelona, que accepten les Normes Ortogràfiques

A conseqüència dels fets del Sis d'Octubre, és detingut i reclòs unes setmanes al vaixell-presó "Uruguay", al port de Barcelona

1935

Conferència a l'Atenèu Barcelonès sobre **L'obra de la Universitat Autònoma**, publicada per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret

1936

Comença la Guerra Civil

Prologa el **Diccionari de Medicina** del Dr. Manuel Corachán

1938

Membre de la Institució de les Lletres Catalanes Catalanes

És nomenat Director General d'Ensenyament de la Conselleria de Cultura de la Generalitat

El seu col·laborador Josep Miracle publica **Gramàtica catalana**, revisada per Pompeu Fabra

Pels bombardeigs de Badalona, es trasllada un temps a Sant Feliu de Codines

En complir setanta anys, la Conselleria de Cultura li tributa un homenatge a la Universitat de Barcelona

1939

El dia 31 de gener s'exilia a França. Resideix a Illa, París, Montpeller, Perpinyà i finalment, a Prada de Conflent.

A París, presideix la Fundació Ramon Llull i la *Revista de Catalunya*

Esclata la Segona Guerra Mundial

1940

Lluís Companys el nomena membre del Consell Nacional de Catalunya

El 15 d'octubre, el president Lluís Companys és afusellat a Barcelona

1941

Publica, a París, una **Grammaire catalane**

1942

Els exiliats li reten homenatge amb un emotiu àlbum d'autògrafs

1943

A Buenos Aires es publica la **Miscel·lània Fabra**, preparada a l'exili per Joan Coromines

1945

Final de la Segona Guerra Mundial

El president Josep Irla el nomena Conseller del Govern de la Generalitat a l'exili

La Universitat de Tolosa de Llenguadoc el nomena Doctor Honoris Causa

1946

Presideix els Jocs Florals de la Llengua Catalana, a Montpeller

Publica **Converses filològiques**, en edició de bibliòfil, a París i una **Gramàtica catalana**, per a exiliats

La Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, que funciona clandestinament a Barcelona, el nomena President d'Honor

1947

Presideix la Setmana d'Estudis Catalans, organitzada per la FNEC a Prada de Conflent. Dirigeix unes paraules als estudiants que es consideren el seu darrer missatge: **Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança**

Viatja a Andorra per a fer testament en llengua catalana

1948

Homenatge, a Prada de Conflent, amb motiu del seus vuitanta anys. Hi participen el president Josep Irla, Pau Casals, Rovira i Virgili, Ventura Gassol, Josep Carner, Josep Tarradellas, Martí Barrera, Joan Alavedra i Eugeni Xammar, entre d'altres personalitats

Mor la seva filla Teresa, a Perpinyà

El dia de Nadal, mor a Prada de Conflent, voltat de la seva família

El seu enterrament, el dia 27 de desembre, reuneix per darrera vegada els amics de l'exili, al cementiri de Prada de Conflent, on encara reposen les seves restes

Cada any, des del 1968, la Flama de la Llengua Catalana porta el seu record a totes les terres catalanes.

1956

Editorial Teide publica, a Barcelona, la seva obra pòstuma **Gramàtica catalana**, amb prefaci del seu fidel deixeble Joan Coromines

1968

Amb motiu del centenari de la seva naixença i a iniciativa de Jordi Pujol, Òmnium Cultural crea la Comissió Pompeu Fabra que organitza nombrosos actes, el pòrtic dels quals en fou un de multitudinari al Palau de la Música Catalana. Com diu el president de la Generalitat en el pròleg del llibre *Vint-i-cinc anys de Festes Fabra*, l'home fort de tota la campanya va ser Joan Triadú.

L'Agrupació Dramàtica de Barcelona va representar per tot Catalunya el *Pigmalió*, de Bernard Shaw, en versió catalana de Joan Oliver; el Palau Dalmaes va acollir una exposició d'obres d'art donades pels 147 artistes plàstics més rellevants del moment mentre que a la biblioteca popular de l'Hospital acollia treballs de centenars d'alumnes de les escoles catalanes; més de cent medallons de bronze van ser distribuïts a entitats i associacions d'arreu de Catalunya que s'arriscaven a organitzar actes acadèmics o literaris en commemoració de l'efemèride, etc.

Després, cada any, és organitzat un acte commemoratiu itinerant a diferents ciutats dels Països Catalans. Són les **Festes Populars de Cultura Pompeu Fabra**, les quals fan el relleu de la festa literària de Cantonigròs que el mateix Triadú havia engegat l'any 1944.

Les Festes Fabra catalitzaran l'esforç i la iniciativa dels grups i els activistes catalanistes de ciutats petites o mitjanes d'arreu del país que gràcies a ells n'esdevindran capital cultural per un dia. Hi destacà en Joan Ballester i Canals i, al costat de Triadú, Oriol Panyella i Cortès i Avel·lí Ibàñez i Sensarrich.

Les poblacions que van acollir les Festes Fabra itinerants al llarg dels vint-i-cinc anys de la celebració d'aquestes són:

Ripoll
Montblanc
Granollers
Ponts
Tortosa
Figueres
Andorra

Sant Feliu de Codines, on Pompeu Fabra es va refugiar amb la seva família per fugir dels estralls de la guerra civil (Foto Ramon Manent)

Refugiats passant el pont d'Hendaia en direcció a França. L'exili al qual es va veure abocada bona part de la intel·lectualitat catalana fou el trist colofó d'una situació bèl·lica que cap d'ells no havia cercat (Foto arxiu Serra d'Or)

Illa del Riberall, primer refugi de la família Fabra un cop traspassada la frontera de França. Malgrat tot, Fabra no s'hi sentirà mai estranger perquè segueix trepitjant terra catalana (Foto Ramon Manent)

Mas de can Perxes, a Agullana, on la família Fabra va trobar el darrer recer abans de passar a l'altra banda de la frontera, camí d'un exili sense retorn (Foto Ramon Manent)

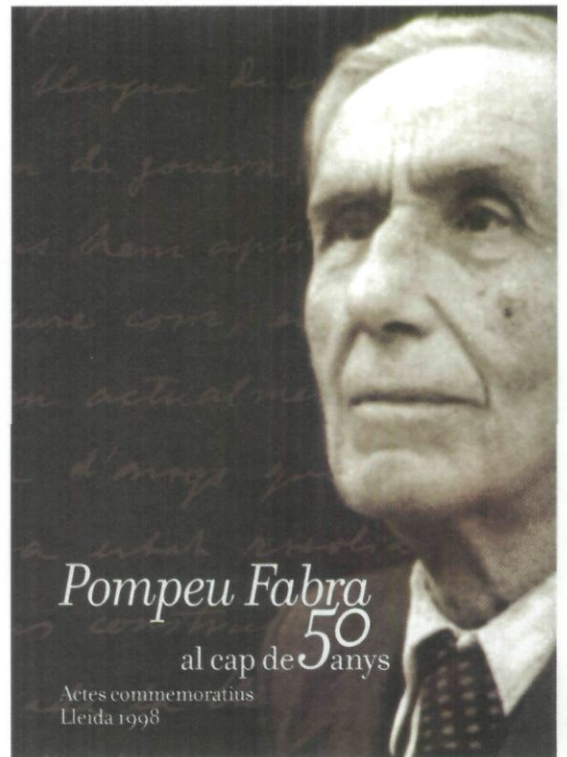

- Castelló de la Plana
- Vic
- Prada
- Palma de Mallorca
- Montserrat
- Barcelona/Cantonigròs
- Barcelona/Gràcia
- Lleida
- L'Alguer
- Badalona
- Menorca
- Valls
- Perpinyà
- París
- Eivissa
- Cassà de la Selva
- Tarragona
- Barcelona, Universitat Pompeu Fabra

Des del 1983 s'hi incorporà el lliurament del **Premi Sanchís Guarnier/Unitat de la Llengua Catalana** instituït per la Fundació Jaume I que actualment és lliurat a Mallorca en el marc de la Nit de la Cultura que organitza l'Obra Cultural Balear.

1998

La Generalitat de Catalunya li dedica el volum **Homenatge a Pompeu Fabra** en ocasió del cinquantenari de la seva mort

Pompeu Fabra, la llengua d'un poble (Foto Aguilar/Recerca, Serra d'Or)

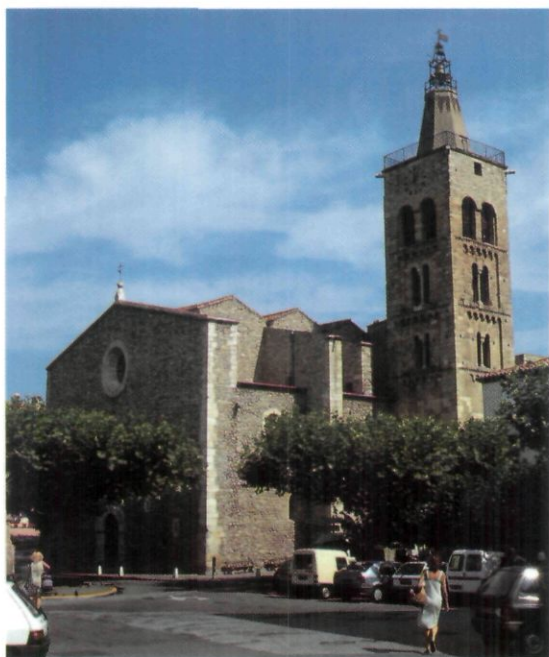
LA MEVA VISITA A POMPEU FABRA

Joan Triadú i Font

El Canigó vist des d'Illa
del Riberal
(Foto Ramon Manent)

Plaça i església
parroquial de Sant
Pere, de Prada de
Conflent
(Foto Ramon Manent)

A principis d'octubre de 1948 i gràcies a un contracte de treball, vaig aconseguir passar l'espessa frontera espanyola i la desconfiança i més aviat hostil francesa. Anava cap a Anglaterra per a exercir de *lecturer*, durant dos cursos, a la universitat de Liverpool. Però primer vaig baixar de l'express de París a Perpinyà, on vaig fer nit, després de passar el vespre amb gent del Front Nacional de Catalunya i d'altres sectors de l'exili, que m'esperaven.

L'endemà, que era diumenge, vaig prendre bitllet, de bon matí, per a Prada. Tot i que ho portava de cap feia temps, encara no me'n sabia avenir. Actuava amb una voluntat lliure per primera vegada des de l'adolescència i era com una segona adolescència l'exaltació que ara em feia créixer; per contrast amb la inseguretat que m'encongia per dins, amb una mena de temor reverencial, com un pelegrí que, en camí cap a la terra promesa, ja n'albira el santuari: això era Prada per a qui, com jo, s'hi acostava venint d'un altre exili. Era un matí clar, amb una llum de tardor que feia lluir la distribució ordenada i esponjosa de conreus i arbredes per tota l'ampla vall que presideix el Canigó.

Un cop a Prada, vaig tenir un contratemps. Em refiava que Joan Alavedra (que com que vivia a la mateixa casa que Pau Casals no em va costar gens de trobar-hi) em faria de bo perquè Pompeu Fabra em rebés, o m'acompanyaria; però com que, per precaució, no havia avisat de la meua arribada (hi havia cauteles innecessàries i contraproductes) es va escaure que, com vaig saber després, havien anat a passar el diumenge a fora. Decebut però decidit, vaig tornar a recular cap al centre de Prada. Fabra s'estava en un pis d'una casa del mig de la vila, al número 15 del carrer dels Marxants.

Abans de trucar a la porta, em vaig adonar que eren més de les dotze i en l'horari del país (havia

vist pel camí que als cafès ja s'hi menjava) gairebé era l'hora de dinar. Així, no n'hi havia prou de presentar-m'hi sense més ni més: s'hi afegia, per l'hora, el fet de cometre una inconveniència o, com dèiem aleshores, una falta d'educació. Però ja era allà i per res del món no m'hauria desdit del meu propòsit. Per això, quan es va obrir la porta i vaig saludar una senyora, que era la senyora Fabra, tot anomenant-me i fent-li saber que venia de Barcelona, recordo que em vaig tornar molt vermell i que com més em volia excusar més m'embarussava. Encara bo que tot seguit, sense passar del rebedor, em vaig trobar de cara amb Pompeu Fabra, que em féu entrar i ens assegürem; ell en un balancí, em sembla, prop de la claror d'una finestra o d'un balcó que li anava bé per llegir.

Havia arribat el moment d'explicar-me. Però tot just li havia dit el motiu del viatge i li parlava del que havia fet o intentat fer aquell matí, que s'alçà a poc i sense dir res, se n'anà uns moments. A la cuina, suposo; perquè tot seguit em digué que esperava que si no tenia cap compromís em quedaria a dinar. En veure que li responia, torbat i gairebé a punt de marxar, que no ho podia acceptar de cap manera (però reconeixent que no tenia cap compromís) em preguntà somrient si no tenia el costum de dinar. Afegí que a un amic que, com feia sovint, hi havia d'anar a prendre cafè li agradaria de trobar-se amb un jove que acabava d'arribar de Barcelona. Em va posar, així, en aquella situació delicada que consisteix a estar content i alhora avergonyit d'estar-ho.

Em refio de la memòria, que amb els anys i la llunyania tendeix a funcionar com una visió assistida amb lents d'augment, i veig l'escena com si fos ara mateix; però no puc reproduir la conversa, de la qual no vaig parlar amb ningú ni en vaig apuntar res, llevat que hi fes referència en alguna carta. El règim policíac ens havia desavesat força d'escriure gaire i de guardar papers, precaució, és cert, que no afectava aquest cas. D'altra banda, jo anava a conèixer Pompeu Fabra en persona, a expressar-li la meua admiració i també el plaer que em feia de tenir, signat per ell, el meu certificat d'ensenyament de Català, un dels darrers que degué lliurar, deu anys abans (quan jo en tenia disset) el Tribunal Permanent, que ell presidia. No anava a fer de preguntaire ni m'esqueia. Al contrari, em va correspondre de parlar tota l'estona, mentre ell m'escoltava, tornava a demanar alguna notícia i m'observava. Em sembla, pel record, que el veia fatigat i fins i tot una mica tens. Prou que li vaig portar un llibret meu que m'identificava i malgrat el número de la revista *Ariel* que havíem dedicat als seus vuitanta anys —dues

actuacions al marge de la "legalitat" franquista—, al capdavant ¿qui era jo, què representava? No tenia relacions de família ni amb intellectuals ni amb polítics coneguts del seu temps. Només amitats, de les quals, val a dir-ho, parlàrem prou i sort n'hi hagué. Qui sap, però, si els records que afloraven per causa d'aquella visita inesperada, d'aquella irrupció meua en la pau d'un diumenge com un altre, no podien remoure un pòsit de tristesa infinita a l'ànima d'aquell vellard venerable!

Vista general de Prada de Conflent, darrera residència de Mestre Fabra en vida i lloc del seu repòs definitiu (Foto Ramon Manent)

L'arribada del bon amic que venia a prendre cafè portà la distensió i per a mi fou com una mena de deslliurança. Cal dir que el nouvingut, el llibreter mataroní Julià Gual que vivia, exiliat, a Perpinyà, ens atrapà quan encara dinàvem, perquè ens havíem entretingut més del compte; però s'afanyà a celebrar la meua inesperada presència, ja que els exiliats tenien la impressió que "allà baix" els deixàvem de banda, cosa que fins a un cert punt era certa. Vaig argumentar que la meua presència, malgrat que fos de pas, adduïa la prova que en la mentalitat de postguerra —de la qual en aquell moment em considerava un representant—, l'exili i "l'interior" eren una mateixa cosa: les dues vessants d'una mateixa lluita; justament perquè sabíem que hi havia Franco per anys i que res no fóra mai més com abans: llevat de l'obra de Pompeu Fabra, de la qual vaig dir, respectada i admirada per tothom, ens reïàvem per a la tasca de represa de l'ensenyament del català i de l'ús de la nostra llengua en tots els ordres.

Pompeu Fabra amb la seva esposa Dolors i les tres filles del matrimoni, Teresa, Carola i Dolores (Foto arxiu Terra Nostra, de Prada de Conflent)

"En aquesta vila de Prada va viure i va morir Pompeu Fabra, immortal ordenador de la llengua catalana. 1868/1948" Làpida, realitzada per Miquel Paredes, a la casa del carrer dels Marxants (Foto Ramon Manent)

Contrallum davant la finestra del menjador del seu darrer domicili, a Prada de Conflent (Foto arxiu Terra Nostra)

Aquest era el meu missatge (que el mestre va captar perfectament) i la justificació de la meua visita. D'altra banda, durant aquelles tres o quatre hores, amics de Fabra de tota la vida, als quals jo havia tractat de prop, com Carles Riba, Jordi Rubió i Balaguer, Josep M. de Casacuberta i Alexandre Galí (que li trametien records), o bé deixebles directes com Ramon Aramon, Joan Sales i altres van desfilar, pel meu conducte, per aquell senzill menjador, el qual, amb taula, cadires i llum al mig, com als anys vint, em recordava el menjador dels meus pares.

Amb la veu prima però ferma, el mestre, tot i que tenia notícia de prou coses i en rebia de força gent, mentre continuava treballant, no va parar de demanar què feien i què pensaven els joves. Havia complert vuitanta anys pel febrer. Tot l'exili s'havia abocat a homenatjar-lo i a Catalunya ho havien fet, en privat, l'Institut i altres entitats.

Però vivia sabent que era com si li haguessin llevat la vida. Per no ser cínic calia haver dit això, tot seguit d'haver escrit, amb una certa insistència que Fabra havia triomfat. No era pas aquest l'efecte que feia el dia que el vaig veure per única i darrera vegada! Vaig procurar, almenys, en una no sé fins a quin punt significant mesura, de contribuir a refermar-li la certitud que la seva glòria no era pas incerta.

POMPEU FABRA, PATRIOTA

Josep M. Ainaud de Lasarte

Sovint es parla de Pompeu Fabra com a filòleg i gramàtic. I és just, perquè dedicà la seva vida a la llengua catalana, i això fa que encara avui el recordem. Però no seria just que limitéssim la seva vida i la seva obra a aquest aspecte, sense aprofundir altres caires de la seva actitud davant la vida. Recordem un aspecte fonamental de Pompeu Fabra: el de patriota. Un patriota, com ell definia en el seu Diccionari General de la Llengua Catalana, és el qui estima la seva pàtria. Si tenim en compte això, entendrem millor qui va ser Pompeu Fabra.

Ell tenia clar que per a la seva pàtria, Catalunya, la llengua catalana era essencial. Ara sembla que hi ha persones que tot i dient-se catalanistes, sembla que ho posin en dubte. Pompeu Fabra ho tenia ben clar, i tota la seva vida va actuar en conseqüència. Va entendre que la llengua era essencial per als catalans, però que també hi havia altres elements importants: el dret, els costums, les institucions i la voluntat de ser. Cal veure clar aquesta actitud de Pompeu Fabra, de pertànyer a un poble, per a comprendre'l millor. Així entenem perquè el Mestre va acceptar presidir dues vegades els Jocs Florals, ell que no feia versos. Ho va acceptar l'any 1934, quan va presidir els Jocs Florals de Barcelona, a petició de Francesc Matheu, que li oferia publicar les Actes amb la versió normalitzada de l'Institut d'Estudis Catalans, com la millor prova de la unitat ortogràfica de la llengua catalana. I ho acceptà també a l'exili, als Jocs Florals de Montpeller, l'any 1946, per demostrar la seva fidelitat a la llengua i a les nostres Institucions, sobretot en aquells moments difícils.

Palestra

Ja l'any 1930 havia acceptat la presidència de **Palestra**, una entitat que havia promogut el seu amic Josep M. Batista i Roca, que aplegava tots els cata-

Amb Josep M. Batista i Roca, fundador de Palestra, entitat educativa i patriòtica que Fabra va presidir des del 1930 (Foto arxiu Serra d'Or)

lans que desitjaven formar la joventut educant la seva voluntat i els seus coneixements. Va fer una bona feina, que la guerra incivil de 1936 i la brutal repressió franquista van intentar ofegar, però no oblidem que molta gent de **Palestra** va ser qui va redreçar el país després del daltabaix de 1939. Van ser persones que no van desertar, que no van abandonar, que no van plegar. Com diria el poeta Carles Riba en una de les seves *Elegies*—dedicada precisament a Pompeu Fabra—eren aquells “*batuts*” que sota la mateixa bandera es “*retrobaven soldats*”.

Pompeu Fabra valorava el Dret com un dels elements constitutius de la nacionalitat, i vetllà per la bona definició dels termes jurídica inclosos en el *Diccionari General de la Llengua Catalana*. L'any 1933 presidí el Jurat qualificador del concurs convocat pel Col·legi d'Advocats de Barcelona per a publicar un *Vocabulari jurídic català*. I uns anys més tard, el 1947, ja exiliat, es traslladà a Andorra per atorgar testament, ja que en aquells moments era l'únic lloc on es podia fer en llengua catalana.

President de l'Ateneu Barcelonès

Havia estat elegit l'any 1925 president de l'Ateneu Barcelonès, entitat de prestigi i de servei a la llengua i la cultura catalana. Hi féu una bona feina, i l'any 1935 hi pronuncià una important conferència sobre “L'obra de la Universitat Autònoma”, dins el cicle “La Universitat de Barcelona”. L'acabava amb una crida als estudiants perquè no es deixessin arrabassar aquella Universitat, esperança de futur. Una crida que repetiria anys més tard, a l'exili, a Prada en clausurar la Setmana d'Estudis organitzada per la FNEC l'any 1947 amb unes paraules que avui considerem com el seu testament: “*Cal no oblidar mai ni la tasca ni l'esperança*”.

La Universtat Autònoma

El 1934 havia acceptat una nova responsabilitat cívica. Fou la presidència del Patronat de la Universtat Autònoma de Catalunya, càrrec que li ocasionà la detenció després dels fets del Sis d'Octubre de 1934. Confinat al vaixell “Uruguay”, fondejat al port de Barcelona, s'hi féu una fotografia que ha esdevingut popular: dempeus, fumant tranquil·lament la seva pipa inseparable, sembla un exemple de flema britànica.

El 1932 havia estat temptat per uns amics del Partit Catalanista Republicà per a presentar la seva candidatura a les eleccions a diputat de les Corts Constituents. No tingué èxit. Sembla que la gent preferia algun militar, com el comandant Jiménez o el germà d'en Franco. Certament, no era el seu moment, i comprovà que la seva imatge no era la d'home de partit. Sovint, destaquem noms de la història com si les coses que han esdevingut només fóssin degudes a ells. I això ni és cert ni és just. Hi ha qui ha dit de Fabra que era “*el salvador de la llengua catalana*”, i fa pensar que sense ell, avui no parlàrem català. A Fabra, senzill i rigorós com era, no li haurien agradat aquestes afirmacions. Li hauria agradat més, ben segur, allò que deia un altre gran filòleg, bon deixeble seu, Joan Coromines: “*Les llengües no les fan els gramàtics ni els filòlegs, per il·lustres que siguin: les fan els qui les parlen en una ininterrompuda elaboració al llarg dels segles*”. Les llengües, en definitiva, les creen els pobles. Fabra sabia que l'intel·lectual no pot ser un home indiferent al sofriment del seu poble, ni pot viure tancat en la seva torre de marfil. Per això, sofrí persecució i exili.

Conseller de la Generalitat

La guerra i l'exili, el 1939, posaren a prova novament el patriotisme de Pompeu Fabra. No dubtà, des de l'exili, a col·laborar en una publicació que era tot un símbol: la *Revista de Catalunya*, que s'havia d'editar a París, amb tot el risc que comportava. I l'any 1945 demostrava, una vegada més, la seva fidelitat a Catalunya i a les seves Institucions. El president de la Generalitat, Josep Irla, formà Govern a París i li oferí una Conselleria. Un lloc d'honor i de sacrifici, sense despatx, ni xòfers ni secretàries. Pompeu Fabra, naturalment, acceptà. Mai no demanà sou ni dietes. Formà part d'aquell Govern de la Generalitat a l'exili, des de 1945 a 1947. Complí amb el seu deure de patriota català, senzillament, al costat d'antics companys seus, com el poeta Josep Carner, amic des dels primers temps de l'Institut d'Estudis Catalans. Tots ells moriren a l'exili, dignament. Tots han tornat a Catalunya, instaurada de nou la Generalitat. Però Pompeu Fabra encara reposa a Prada, en terra catalana. I cada any, des de la seva tomba, la Flama de la Llengua Catalana ens porta el seu exemple de patriota enamorat de la nostra llengua.

CARLES RIBA I POMPEU FABRA

Encara que avui algunes persones intentin afirmar que la nostra cultura i la nostra llengua no van ser perseguides durant la Dictadura del general Franco i dels seus acòlits, la memòria de molts i les innegables proves documentals demostren tot el contrari. Persones com Carles Riba van ser foragitades de les seves càtedres de la Universitat Autònoma de Catalunya des de 1939, i no van poder retornar-hi mai més. I no obstant, no van abandonar la lluita per recuperar aquelles institucions de cultura que ens havien estat arrabassades per la força i a les quals mai no van renunciar. Uns, des de fora, com Pompeu Fabra, president del Patronat de la Universitat Autònoma, o Pere Bosch i Gimpera, que en fou el rector, tots dos morts a l'exili sense poder retrobar el seu país. D'altres, com Carles Riba, obstinats a mantenir, des de Catalunya, el caliu de les brases que anys més tard es tornarien flames i claror.

En homenatge a aquelles persones ens ha semblat just reproduir un dels poemes més emotius de Carles Riba, l'elegia novena de les magistral *Elegies de Bierville*, escrites a l'exili francès, els anys quaranta, poc abans del seu retorn a Catalunya. Riba dedica aquesta poesia extraordinària al seu amic i mestre Pompeu Fabra, seny ordenador de la llengua catalana, aleshores exiliat com ell en terres de França. L'exemple dels clàssics grecs, ben coneguts per Carles Riba a través de les seves traduccions de la Col·lecció Bernat Metge o de l'Odissea, són un homenatge a Fabra, a qui va dedicada l'Elegia. El millor homenatge a un poeta, sens dubte, és el coneixement de la seva obra. Avui, en record i memòria de Carles Riba i de Pompeu Fabra, llegim i meditem aquest poema que honora la nostra llengua i la nostra gent.

Per a Pompeu Fabra

*Glòria de Salamina vermella en el mar a l'aurora!
Adormits en el vent de Queronea, xiprers!
Esplendor per als ulls o malencònica estampa,
crit d'arribada o foc sota la cendra d'un nom,
llocs! la meva presència amb cor violent us completa,
mots! la meva veu assedegada us fa plens.
Si en el meu cos carnal solament un triomf inefable*

*va poder-me engendrar contra la nit i el no-res
(entre els braços del pare, oh mare en la llum i en la
Gràcia,
pura presa en el pur començament dels meus anys!)
no calia victòria amb humiliació de reialmes
ni importava un ponent buit de la fuga i la sang,
perquè fos deixada en el solc incansable dels segles
la furiosa llavor per al meu ésser civil.*

*El que fou necessari i bastava, és que uns homes
sentissin
com no hi ha fast més dolç que ésse' i gustar-se un
mateix;
 simplement, subtilment, sabessin com no hi ha inútil
cap esperit, si creix lliure en la seva virtut;
que per podè' esdeveni' el que volien llurs déus, en la
forma*

*viva del que eren ja des de l'arrel de llurs morts,
consentissin a fer-se, ells diversos! iguals en les armes,
persuadits per la llei, ells que es dictaven les lleis,
i a la força més forta que estreny i que inunda,*

*opossessin
la raó que es coneix i l'escomesa viril.
Homes que vau mesurar i acomplir accions més que
humanes
per merèixer l'orgull d'ésse' i de dir-vos humans,*

Homenatge a Carles Riba, a l'Hotel Ritz de Barcelona, 1932. S'hi veuen, entre altres, Marçal Olivar, Pere Bohigas, Pompeu Fabra, Joan Estelrich, Lluís Nicolau d'Oliver, Pere Bosch i Gimpera, Josep M. de Sagarra i Joan Rebull (Foto arxiu Serra d'Or)

jo em reconec entre els fills de les vostres sembres
 iHustres:
 sé que no fórem fets per a un destí bestial.
 La llibertat conquerida en l'apassionada recerca
 del que és ver i el que és just, i amb sobrepreu de dolor,
 ens ensenyàreu que on sigui del món que és
 salvada, se salva
 per al llinatge tot dels qui la volen guanyar;
 i que si enlloc és vençuda i la seva llum és coberta
 per la tempesta o la nit, tota la terra en sofreix.
 Sí, però l'esperança meravellosa traspassa,
 crida, més real que la tenebra o l'estel
 —ossos decebuts i l'heroica pira en el vespre
 desesperat- per a molts sembla d'antuvi una fe;
 sols que té menys espera i arrenca de tots els exilis
 cap al seu crit, i els batuts van retrobant-se soldats.

A POMPEU FABRA

Josep M. de Sagarra

“Avui que s’escau, oh Fabra!
 el dia de Sant Pompeu
 i és vostre sant, pel que es veu,
 us veig florit com un arbre;
 ferm i tallant com un sabre,
 allunyant penes i dols
 a casa en Francesc Pujols
 que, encès de divina febre,
 ens ofereix una llebre
 i ens honora a cor que vols”

Bust de Pompeu Fabra al
 Centre de Lectura de Reus
 (Foto arxiu Serra d'Or)

EL MESTRE FABRA, RECORDAT

Joan Oliver “Pere Quart”

Caldria dir que Pompeu Fabra era el membre més poc loquaç dels consells als quals pertanyia? La lectura de les actes, sempre prolixes, i les intervencions més o menys brillants dels companys, no semblaven immutar-lo; passejava la vista de l'un a l'altre dels entaulats, tot fumant dolçament la seva pipa —tabac anglès—, silenciós com un pell-roja —ha dit algú—, entre l'atenció i el somieig, mai sorrut, mai inquiet. Només parlava quan l'assumpte debatut l'incumbia de dret, i aleshores les seves paraules eren tan exactes i mesurades com les seves lliçons de gramàtica.

A vegades m'he preguntat en què consistia el corrent simpàtic que emanava de la seva sola presència, de la seva veu baixa i pausada, del seu gest mòdic, tot just esbossat, d'un somriure en el qual els llavis no contribuïen pas d'un forma manifesta, d'una mirada ahora aguda i somorta, expressiva, però també vaga.

Sovint contava anècdotes, acudits, mots d'esperit, subtils o populars, però preferia de fer-ho mig en secret, confidencialment, tot adreçant-se a una o dues persones de la colla, com si estimés excessiva la pretensió d'acaparar la curiositat de tota la concurrència.

En Fabra —sobretot el Fabra del temps de la nostra guerra— em feia la impressió d'un propietari rural, d'aquells que quan es lleven ja ho tenen tot fet, un home pacífic, tranquil, gairebé sigilós. I cal admetre que aquestes virtuts no són pas les que corresponen a un personatge noucentista. Però no oblidem que en Fabra era un científic i un treballador. Per això triomfà i pogué emprendre i dur a bon terme la missió a què se sentí cridat des dels temps de L'Avenç. En Fabra era l'anti-Xènius, tant en l'ambició com en la maniobra. Però entenguem-nos: tampoc no fou una eminència grisa, un intrigant d'alcova o gabinet. Clar com l'aigua, s'imposà per la força d'una voluntat serena, d'una passió i una fe molt pures, l'una i l'altra de circulació interna. No desarmava els seus adversaris amb bravates, sinó amb raons i a vegades amb la indiferència d'un esperit superior. Era un clàssic entre romàntics i més d'un pedant. En Prat de la Riba, que també era una criatura que cremava per dins i un vocacional fermissim, l'endevinà de seguida.

En Fabra es trobava bé entre els més joves i cercava llur companyia i llur conversa amb visible fruïció. Parlo, sobretot, dels temps de guerra. La Mercè Rodoreda, que en aquells dies rúfols manifestava —potser a tall d'antídot— un bon humor esclatant i contagiós, molt d'agrair, tenia el do de suscitar en el Mestre rialles insòlites. L'atreïa també la intel·ligent, curiosa i entestada puntualitat amb què l'Armand Obiols mantenia i feia rutllar el mecanisme intern de la “Revista de Catalunya”. Aquella fou la millor època de la millor revista catalana de tots els temps.

Un cop a França, i salvats com per miracle dels camps de concentració, el nostre grup s'instal·là al Castell de Roissy-en-Brie —un alberg de la Joventut—, a setze quilòmetres de París. En Fabra que residia a la capital, ens vingué a visitar més d'un cop. El parc del castell era deliciós. Tot passejant-nos-hi, parlàvem del tema que aleshores ens tenia obsedits: la guerra general, que semblava inevitable i cada dia més pròxima. En Fabra era reticent en aquest punt i es distreia cercant els noms catalans de les plantes que trobàvem al pas. En les nostres difícils escapades a París, l'haviem vist treballant en un piset pomposament batejat “Institució Ramon Llull” i que el Mestre anomenava “a ca la Paula”, perquè a l'altra porta del mateix replà hi havia un obrador de modista, i al balcó un rètol on es llegia: “Chez Pauline”.

Quan pel desembre de 1939, poguerem aconseguir els passatges per a traslladar-nos a Xile —vençuts molts d'obstacles, els uns dramàtics, d'altres còmics— en Francesc Trabal i jo anàrem a acomiadar-nos d'en Fabra, el qual, en començar les gestions per al viatge transatlàntic, havíem invitat a ésser dels nostres. L'home estava força abatut. La guerra ja present, les nits de París a les fosques, els ciutadans francesos amb la careta antigàs penjada a l'espatlla i, sobretot, l'atmosfera de derrotisme a ultrança que respirava la població civil, i fins i tot la militar, eren uns averanys, més que ombrívols, tenebrosos.

—Cada cop més difícil —ens digué— Com al circ!

L'haviem trobat treballant en una nova gramàtica. Però el vèiem fatigat. Potser ja havia complert setanta anys. Els ulls havien perdut aquella vivesa

*tan característica, però ens somreia malgrat tot.
Ens abraçà molt més efusiu que de costum.*

Fa cosa d'un any, els amics de Badalona em van demanar uns versos per a ésser llegits en un acte d'homenatge a la memòria del creador de la nostra llengua moderna. No sabia pas com posar-m'hi. Finalment vaig renunciar a qualsevol possible profunditat o sublim elevació, o qualsevol exquisit simbolisme neoclàssic. Recordava que en Fabra no fou pas un esperit especialment poètic. Era l'home de la prosa transparent i didàctica. I em van sortir unes rimes senzilles, clares, unes "jaculatòries", algunes de les quals potser tenen el petit mèrit d'ésser mne-motècniques: tal vegada només per això haurien fet somriure al Mestre, sense maícia. Permeteu, doncs, que us els endossi:

Vident, audaç, ànima dreta,
feina neta,

en un país que renaixia
tot fent via,
emprenqué sol la gran comesa
mal compresa,
i a un desmanec, ja vell de segles,
donà regles;
i sempre ho féu amb un somriure
d'home lliure
que el lliure albir d'altri respecta,
circumspecte.
Sent enginyer d'enginy flexible,
molt sensible,
un pont bastí per la cultura:
llengua pura.
Perquè sabia de convèncer
pogué vèncer,
dictador amb seny i sense sabre,
mestre Fabra!

GOIGS A LLAOR DEL GLORIÓS MÀRTIR MESTRE POMPEU FABRA

Anton Sala-Cornadó (Desembre 1968)

Tot i que fa vint nadals
que vàreu trobar el camí
ensenyau-nos el bon dir
i feu-nos a tots iguals.

Cent anys de vostra naixença
de lluites i de tempestes,
de terratrèmols i festes
d'un poble que recomença
i que no sap distingir
l'or veritable del fals.

Sigueu per a tots, Mestre Fabra,
el sol dalt de l'horitzó
i fent una incorrecció
deixeu-me que digui "abre".
No ens permeteu de morir
amb faltes gramaticals.

Tot i que fa vint nadals
que vàreu trobar el camí,
ensenyau-nos el bon dir
i feu-nos a tots iguals.

Seguirem el Diccionari.
I serem bons ciutadans.
I serem bons catalans.
Lliureu-nos del calendari,
dels barbarismes d'ahir,
dels d'ara i de tots els mals.
Tot i que fa vint nadals
que vàreu trobar el camí,
ensenyau-nos el bon dir
i feu-nos a tots iguals.

V. Pregueu per nosaltres, Mestre Fabra.

R. Perquè siguem dignes de les promeses
de llibertat.

Oració

Déu Senyor Nostre, que gloriifiqueu amb un especial culte el nostre Mestre, l'excels màrtir Pompeu Fabra, concediu-nos que amb la poderosa protecció de tot el poble dels Països Catalans, poguem arribar amb certesa a la Llibertat. Per la mateixa Llibertat Senyora Nostra. R. Amén

La Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ha concedit, a qui canti devotament aquests goigs i en la forma acostumada, 200 dies d'indulgència gramatical i a qui trobi el barbarisme que se li ha escolat a l'autor, indulgència plenària gramatical.

POMPEU FABRA

DICCIONARI
GENERAL
DE LA
LLENGUA
CATALANA

L'OBRA

POMPEU FABRA

LA RECONSTRUCCIÓ D'UNA LLENGUA NACIONAL

Antoni Ferrando

*Quan treballem per a redreçar
la nostra llengua, també pensem
en vosaltres, catalans de França,
que parau la mateixa llengua
que nosaltres, catalans de l'al-
tre costat dels Pirineus*

Pompeu Fabra

Si, després de quatre segles de subordinació lingüística i cultural, podem parlar de recuperació de la unitat literària de la llengua que compartim catalans, valencians i baleàrics, aquest mèrit l'hem d'atribuir, en gran mesura, a un home excepcional: Pompeu Fabra. Ens ho recordà, fa ja unes quantes dècades, Josep Pla amb aquestes paraules:

"Fabra ha estat el català més important del nostre temps, perquè és l'únic ciutadà d'aquest país que, havent-se proposat d'obtenir una determinada finalitat pública i general, ho aconseguí d'una manera explícita i indiscutible. En aquest sentit, no hi ha ningú més que s'hi pugui comparar. El destí de Fabra ha estat únic, gloriós, exclusiu. Feia molts anys, feia moltes dotzenes d'anys, que no s'havia produït en el nostre país un cas semblant. En el nostre temps concretament totes les empreses de caràcter col·lectiu i els homes que s'hi posaren davant tingueren un destí mancat, foren emportats avall per una catàstrofe sense precedents. De l'innarrable, fabulós naufragi, només queda dempeus una obra i una figura: la figura i l'obra de Pompeu Fabra".

La transcendència d'una codificació ben feta

És cert que la tasca de Fabra no hauria tingut la transcendència que ara podem constatar sense un context favorable: l'esforç col·lectiu d'unes minories molt conscienciades que, ja en l'àmbit cultural, ja en el polític, lluitaren, des dels més diversos angles ideològics, per uns mateixos ideals.

¹ A Catalunya, la institucionalització d'un Estatut d'Autonomia (1932) coronà aquell esforç. A les Illes

Balears, l'apostolat lingüístic de mossèn Antoni M. Alcover i de Francesc de Borja Moll i unes quantes singularitats literàries reafirmaren l'adhesió telúrica a la llengua d'un poble que, durant segles, a penes n'havia escoltat cap altra.

Al País Valencià, també unes minories molt actives miraran de sacsejar l'alienació cultural d'un poble molt castigat pels vents de ponent.

Amb el suport actiu dels règims totalitaris d'Alemanya i d'Itàlia i la inhibició dels estats democràtics d'Occident, la sublevació militar de 1936 posà punt final a aquell esforç col·lectiu de recuperació nacional. En realitat, fou una derrota més *"sens dubte, la més eficaç des del punt de vista de la cohesió cultural de les terres catalanes"* en una llarga història de derrotes i de moviments de redreçament.

Amb una diferència, però, respecte de les anteriors: quan triomfa l'alçament militar, Pompeu Fabra ja havia acomplert la seua tasca tècnica de modernització, depuració i unificació del català. La vehiculació d'aquesta tasca havia estat limitada, en abast social i temporal, però, a partir de la seua obra, comptàvem amb una eina difícilment destructible, de tan ben feta i tan ben acceptada arreu del domini lingüístic català com era.

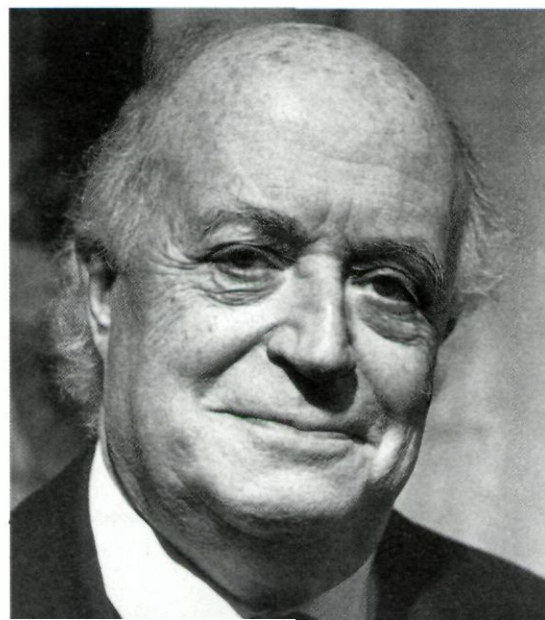
No són cap casualitat aquelles paraules pronunciades reiteradament per Queipo de Llano, un dels capitosts de la rebel·lió militar, abans de l'ocupació de Barcelona: *"Cuando la guerra haya terminado, Pompeyo Fabra y sus obras irán arrastradas por las Ramblas"*. I tampoc no és cap casualitat la prohibició en la postguerra d'editar textos catalans amb la normativa fabriana. Són dades que confirmen la transcendència de l'obra de Fabra.

Amb la codificació fabriana se superaven dos segles de desorientació lingüística, provocada per la pèrdua d'oficialtat del català arran dels anomenats decrets de Nova Planta (1707-1716) i es coronaven els esforços més dispars de la Renaixença per retrobar una llengua literària vàlida per a tot el domini lingüístic. Avui hem d'estar agraïts a En Fabra i a tots aquells gramàtics, escriptors, editors i lectors que, tot seguint les pautes per ell marcades, han assegurat el triomf d'una codificació lingüística que situa la llengua catalana en un lloc paragonable al de les altres llengües de cultura del nostre entorn.

El secret de l'èxit de la codificació fabriana rau en la solidesa dels seus fonaments: tot basant-se en el parlar viu de Barcelona, depurat de castellanismes i vulgarismes, Fabra elaborà un model de llengua li-

Continuadors de l'obra fabriana: Francesc de B. Moll en l'acte de lliurament del premi Unitat de la Llengua Catalana, 1981; Josep M. de Casacuberta presidint l'acte commemoratiu dels 50 anys de l'Editorial Barcino; Eduard Artells; i Ramon Aramon i Serra, que va mantenir el prestigi de l'Institut d'Estudis Catalans durant la llarga i difícil postguerra (Fotos Barceló)

Pompeu Fabra amb la seva esposa a la plaça de Prada, l'any 1948, poc abans de morir (Foto Arxiu Recerca, Serra d'Or)

Fotografia familiar, amb Dolors, les tres filles, el gendre, Ferran Rahola i dos dels seus néts, al menjador del carrer dels Marxants (Foto arxiu Terra Nostra, de Prada)

terària que, amb unes mínimes variacions morfològiques, fos compatible amb tots els altres grans dialectes de la llengua. La depuració només podia fer-se prenent com a base la uniforme llengua literària medieval, compartida per totes les terres catalanes. Assegurà així la unitat lingüística en el temps i en l'espai. En el temps, perquè el model propugnat expressava la continuïtat de la rica tradició medieval, interrompuda per segles de decadència. En l'espai, perquè permetia un model de llengua en què poguessen sentir-se còmodes tots els parlants del domini.

El procés de reconstrucció d'una llengua nacional

A continuació mirarem d'explicitar succintament els criteris que presidiren la codificació fabriana, tot seguint un fil conductor cronològic que permeti copsar-ne l'evolució.

És ben conegut que el jove Fabra participava dels projectes de normativització que propugnava la revista *L'Avenç*. Els seus promotors estaven convençuts que, per tal de posar punt final a les interminables polèmiques entre els partidaris del "català acadèmic" i del "català que ara es parla", que entrebancaven els intents de convertir el català en una llengua apta per a tots els registres, calia adoptar el parlar de Barcelona com a base de la futura llengua literària unificada. No sols el consideraven superior als altres dialectes catalans, sinó que havien arribat a la conclusió que la incompatibilitat entre determinades solucions dels diferents dialectes feia inviable qualsevol altra proposta.

Una vegada fixat i depurat de castellanismes, el que calia és proposar-lo a la resta de catalanoparlants com a model a imitar. *L'Ensayo de gramática del catalán moderno* de Fabra, descripció del barceloní col·loquial publicada el 1891, responia, si fa no fa, a aquests paràmetres. Ben aviat, però, Fabra, gràcies als seus estudis, a les orientacions de Marià Aguiló i als seus contactes directes amb els parlars septentrionals de Catalunya, s'adonà de la inviabilitat de la proposta, tant per raons historicolingüístiques com sociolingüístiques, si hom volia bastir una llengua de cultura sòlidament arrelada en el passat i acceptada arreu del domini lingüístic.

Propugnava, com el seus col·legues, partir del barceloní, però, contràriament a molts d'ells, defensava la necessitat de tenir en compte la tradició grà-

fica medieval i d'adoptar solucions que fossen compatibles amb les dels altres grans dialectes.

Aquest canvi de sensibilitat quedà apuntat ja en la seua *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*, publicada el 1898, on, tot i ser un estudi bàsicament descriptiu, recomana les solucions més genuïnes, com *cases* i no *casas*, *nostre* i no *nostro*, *sabent* i no *sapiguent*, etc, encara que no fossen les predominants en el barceloní col·loquial.

La maduració d'aquest concepte de la llengua literària s'observa clarament en el seu conegut article "Sobre diferents problemes pendents del català literari", de 1907, on sintetitza les reflexions que li suscitarren les ponències del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat l'any anterior. L'objectiu explícit de Fabra era convertir el barceloní en la base de la futura llengua literària, però no el "barceloní d'avui dia", sinó un barceloní tot altre, deslliurat de castellanismes, influenciat per tots els altres parlars catalans, enriquit, refinat: el futur parlar de la futura capital de *Catalonia*! En recórrer al nom de *Catalonia* — terme també usat per Prat de la Riba—, Fabra, a més de suggerir un corònim unitari per a totes les terres de llengua catalana, volia deixar constància de l'abast nacional del seu projecte de codificació ortogràfica, gramatical i lèxica, un projecte que, per això mateix, solia presentar com una tasca de "nacionalització".

La codificació ortogràfica

En celebrar-se el Primer Congrés Internacional de la Llengua Caatalana, Fabra ja tenia molt elaborada i meditada la seua proposta de reforma ortogràfica, caracteritzada perquè no contenia cap convenció que fos "*incompatible amb cap pronunciació dialectal important*". Era, òbviament, la condició indispensable perquè la proposta fos acceptada arreu del domini lingüístic. Heus ací com la comentava i la valorava Fabra en l'article "De la depuració de la llengua literària" (1927):

"En ortografia les dificultats nascudes de l'existència de les diferents pronúncies dialectals, no són, però, en general, difícils de resoldre: un mot com flor és en uns indrets pronunciat amb o oberta, en d'altres amb o tancada, en unes regions és pronunciat amb r final, en d'altres sense aquesta r; però la grafia flor convé a totes les pronúncies amb que es convingui que el signe o pot ésser llegit ò o ó i que s'accepti la r muda. Variant, segons les con-

Dues instantànies familiars: consultant un diccionari amb els néts i la mirada tendra i satisfeta de l'avi (Fotos Terra Nostra)

Amb la seva filla Carola i quatre néts; i passejant amb dos d'aquests, a Prada (Fotos arxiu Terra Nostra)

trades, les regles de lectura, una mateixa grafia convé a les diverses pronunciacions dialectals d'un mateix mot. I cal confessar que, quant a respectar les diferents pronúncies dialectals, el sistema de l'Institut és difícilment superable, i és que, en confeccionar-lo, es tingué sobretot en compte d'evitar les innumbrables grafies dialectals (en el sentit que no convenien sinó a un sol dialecte) que puñlaven en el català de la Renaixença (cosas, començan, caball, vuidar, etc.)”

Vet ací, aplicat a dos mots concrets, *canvi* i *gener*, com explica Fabra en una de les seues *Converses filològiques* els criteris que l'han dut a triar la solució gràfica més adient:

“El català antic coneix al costat de la grafia *canvi* el grafia *canvi*; i llavors el fet de pronunciar-se *canvi* i no *cambi* en un dialecte tan important com el mallorquí, és una raó decisiva en favor de la grafia *canvi*...”

“Una pronunciació dialectal que no hagués traspuat mai en la llengua literària no fóra motiu prou poderós per a fer canviar la grafia tradicional d'un mot...”

“En els casos que la llengua antiga vacilla entre dues grafies, és sempre preferible la que convé a un més gran nombre de dialectes.” (438).

“El cert és que *janer* és una forma que trobem llargament usada en l'Edat Mitjana.”

“La llengua parlada, però, ha mantingut la forma *gener*, ja que les regions que no confonen la *a* i la *e* inaccentuades diuen *gener* (o *giner* sortit de *gener*). De manera que de les dues grafies antigues *gener* i *janer*, la primera convé a un major nombre de dialectes que no pas la segona” (494).

Efectivament, les propostes ortogràfiques de Fabra, aprovades, amb lleus retocs, per l'Institut el 1913, eren difícilment superables no sols des d'una perspectiva estructural sinó també nacional.

La codificació morfològica

Aquesta imprescindible unitat ortogràfica era d'aplicació més problemàtica pel que fa a la morfologia, ja que l'evolució històrica havia consagrat diferències dialectals no sempre compatibles. Fabra se'n feia ressò amb aquestes paraules, pertanyents a l'article de 1927 més amunt citat:

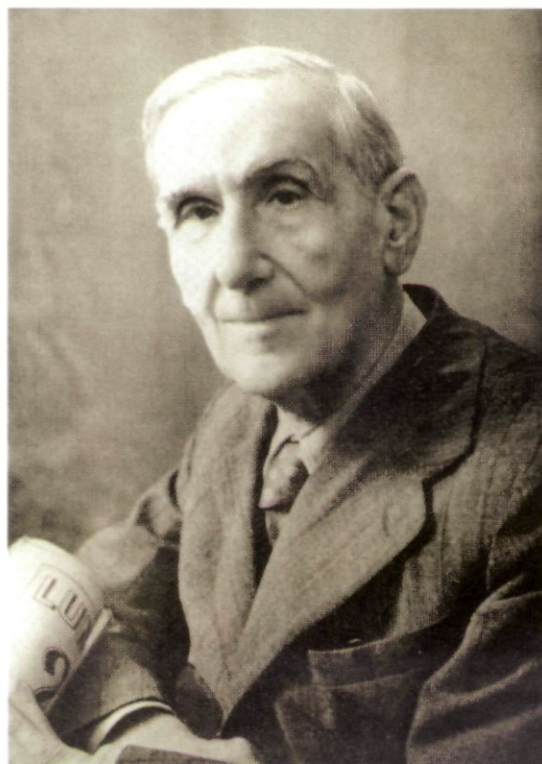
“En morfologia és molt més difícil d’aconseguir la uniformació; no solament difícil, ans impossible: si un dialecte diu pateix i un altre patix, si un dialecte diu canto, i un altre diu cante, i un altre cant, l’adopció en la llengua escrita d’una forma única no pot ésser sense sacrificar l’una o l’altra d’aquestes variants dialectals. Sortosament, però, el català és un idioma prou homogeni perquè l’acceptació de les diferents formes dialectals no comprometi d’una manera greu la unitat de la llengua escrita.”

“Les formes triades del dialecte central, que són per altra banda les que gaudeixen d’una major extensió geogràfica, són les comunament adoptades encara que difereixin de les antigues (pensem, pensés); però aquells escriptors que en llur parlar usen altres formes tenen la llibertat d’emprar-les en la llengua escrita, sempre, però, que aquestes formes siguin formes importants dins llur dialecte i sobretot si són formes pertanyents a l’antiga llengua escrita (tals pens, cant, deim del mallorquí): ells són els qui han d’apreciar si els convé d’usar tal o tal forma de llur parlar enfront de les formes del parlar central.”

Fabra era ben conscient que difícilment podia bandejar de la llengua literària unes formes conservades de forma exclusiva pels altres dialectes, però continuadores de la llengua de Ramon Llull o Ausiàs March. Al capdavant, n’eren ben poques i, en tot cas, no en contradeien la unitat. Ben al contrari, permetien als escriptors valencians i baleàrics de reflectir en els seus escrits unes formes prestigioses.

L’essencial, per a Fabra, era que aquests escriptors duguessen a terme una obra de depuració dels seus propis parlars, una depuració que, n’estava convençut, conduiria a la màxima convergència amb la llengua literària del Principat. Amb unes formulacions destinades a no ferir les susceptibilitats perifèriques, Fabra resumia així els seus consells als escriptors no procedents del Principat:

“Dèiem una vegada a un escriptor valencià: Nosaltres, catalans, no desitjariem altra cosa sinó que emprenguéssiu una obra de forta depuració del vostre idioma, encara que no us preocupéssiu gens d’acostar-vos al nostre català; que tractéssiu de descastellanitzar el valencià i de redreçar-lo i d’enriquir-lo procurant acostar-lo al valencià dels vostres grans escriptors medievals. Així, tot fent una obra purament valencianista, us trobaríeu haver fet una obra catalanista, d’acostament al nostre català: elevant la vostra llengua escrita per damunt dels parlars valencians actuals, recolzant-la en el valen-

Excursió amb Pere Arnalot, Rosalina Poch, Joan Sales, Eduard Artells, Josep i Ofèlia Torres M. Assumpció Pascual i Emili Vallès i l’esposa d’aquest

El Govern de la Generalitat a l’exili, 1946: d’esquerra a dreta, Josep Carner, Carles Pi i Sunyer, Pompeu Fabra, el President Josep Irla, Joan Comorera i Antoni Rovira i Virgili

Homenatge al recentment assassinat president Companys, al cementiri de Perpinyà, l'any 1944 (Foto arxiu Terra Nostra)

Carrer dels Marxants, a Prada. Des d'aquí va traslladar-se el Mestre a Andorra la Vella per tal de poder fer el testament en català, en un nou acte testimonial de fidelitat a la nostra llengua (Foto Ramon Manent)

cià del segle XV, produiríeu un valencià que no seria pas una llengua altra que la catalana nostra, sinó la modalitat valenciana de la llengua catalana, al costat de la nostra modalitat catalana i de la modalitat balear.”

“Molts valencians i balears creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposaria la supeditació de llurs varietats dialectals al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra: es tracta simplement que dins cadascuna de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració, de redreçament de la llengua. Cadascuna d'elles té els seus clàssics dins la nostra gran literatura medieval: que cadascuna els prengui per models per depurar i redreçar la seva variant dialectal; i això sol faria que, sense sortir-nos els uns i els altres del nostre català, ens trobaríem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària.”

Aquestes paraules, publicades l'any 1918 en la revista pancatalanista *Nostra Parla*, no desmenteixen la visió nacional de la llengua que Fabra defensava, però probablement no són alienes a les reticències d'alguns sectors valencians i balears davant la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans, qüestionada també per una minoria d'escriptors i erudits principatins. Recordem, d'altra banda, que aquell mateix any s'havia produït el trencament entre mossèn Alcover i l'Institut.

Siga com siga, Fabra no es deixà endur per les dificultats ni alterà, per això, les seues conviccions integradores, ni deixà d'insistir en la corresponsabilitat de catalans, valencians i balears en la tasca de depuració de la llengua comuna. Ben al contrari, defensà aquestes posicions des de les més diverses tribunes.

Així, gràcies al resum publicat a *Nostra Parla* del contingut d'una conferència que Fabra impartí el 1919 amb el títol de “La unitat lingüística de Balears, Catalunya, Rosselló i València” (que, per cert, formava part d'un cicle de conferències “sobre la unitat substancial dels pobles de llengua catalana”), ens assabentem que l'il·lustre lingüista hi abordà amb claredat i contundència alguns conceptes bàsics de lingüística i filologia aplicats al català i reiterà els seus criteris de com havia d'abordar-se el procés de codificació. Entre aquells, val la pena de remarcar l'èmfasi en la unitat de la llengua, que corroborà amb l'examen d'alguns trets morfològics i sintàctics, a pesar de la diversitat de denominacions regionals amb què és coneguda.

Tal diversitat onomàstica no justifica unes preteses llengua valenciana i llengua mallorquina diferents de la catalana, ja que de fet el valencià és, filològicament, una part del dialecte occidental, i el mallorquí, de l'oriental, que són, en rigor científic, els dos grans dialectes de l'idioma.

Pel que fa a la proposta de codificació, Fabra hi insistí, una vegada més, en la possibilitat de refer la unitat de la llengua literària sense la imposició de cap dialecte i en l'estratègia convergent de depuració en cada un d'ells.

Un discurs similar és el que podem observar en el parlament que pronuncià a Palma de Mallorca, el 1925, amb motiu de l'homenatge a Marià Aguiló, *"mereixedor de l'admiració de catalans, valencians i balears per la seva labor filològica"*:

"Des de les Corberes franceses fins al palmerars d'Elx i des de les regions orientals d'Aragó fins a les illes daurades, existeix un grup de parlars romànics que formen un conjunt prou homogeni per ésser considerats com una sola llengua novíllatina enfront de l'espanyol, del francès i de l'italià" [...]

"L'obra de depuració i de redreçament és avui molt avançada; aprofitant els materials que ens han fornit l'estudi dels nostres autors antics i les aportacions dels parlars catalans, valencians i balears, hem aconseguit de refer esplendorosament la nostra llengua" [...]

No menys interessant en aquest sentit fou la intervenció de Fabra, el 1927, davant un auditori madrileny, a la qual pertanyen aquestes afirmacions:

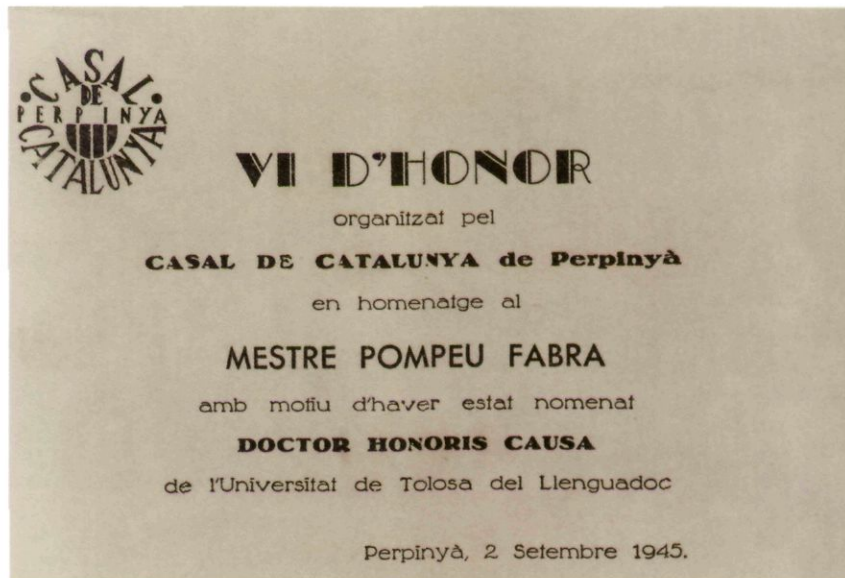
"No pude aceptar el puesto que en la Real Academia española me ofrecían, porque creí que el oficio de depurar la lengua sólo a catalanes, balearicos y valencianos corresponde."

La codificació del lèxic

Fabra completà la seua tasca normativitzadora amb la publicació del *Diccionari General de la Llengua Catalana* (1932), confegit així mateix amb un criteri integrador, que ja anuncià a l'article "Filòlegs i poetes" (1918):

"També és incontestable que convenia d'enriquir i d'envigorir la llengua escrita amb les aportacions dels dialectes. Per això s'havia de veure amb joia que cada escriptor es complagués a usar en els

Homenatge al Mestre Fabra organitzat pel Casal de Catalunya de Perpinyà el 2 de setembre de 1945, amb motiu d'haver estat nomenat doctor Honoris Causa per la Universitat de Tolosa del Llenguadoc (Fotos arxiu Terra Nostra, de Prada de Conflent)

El seguici camí de l'església de Sant Pere de Prada, on van tenir lloc les exèquies de Pompeu Fabra (Fotos arxiu Terra Nostra, de Prada de Conflent)

seus escrits el major nombre de paraules i expressions pròpies del seu parlar regional. Això no podia perjudicar gens la unitat de la llengua escrita si era practicat per veritables literats, que tinguessin un concepte just del que és una llengua literària: cadascun d'ells, dins una morfologia i una sintaxi una, ens faria ofrena de les paraules i expressions triades del seu parlar, unint al desig de veure-les incorporades a la llengua literària el propòsit d'acceptar en el seu català les paraules i les expressions aportades pels escriptors de les altres contrades catalanes."

"Però això és tot diferent del que alguns pretenen, segons els quals cadascú hauria d'escriure exactament en el català de la seva regió, amb totes les seves particularitats morfològiques i sintàctiques: estranya manera de treballar per la restauració de la nostra llengua literària. A tot arreu del món, quan en un domini lingüístic s'ha produït una literatura, veiem formar-s'hi, i regnar per damunt de la llengua parlada multiforme, una llengua literària filla d'un llarg i acurat treball de selecció i de fixació; i això s'esdevingué en les terres de llengua catalana, i els catalans tinguérem la nostra llengua nacional, on traspuaven a penes les diferències dialectals de la llengua parlada."

Així doncs, per a l'accés d'un determinat mot al Diccionari normatiu no calia altra condició sinó que els escriptors l'elevessen a la categoria de mot literari, independentment del seu origen geogràfic. En aquest sentit, Fabra remarcava en l'article "L'obra de depuració del català" (1924) "el que la llengua literària deu a Verdaguer, que sabé aportar-hi un gran cabal de mots desconeguts del parlar ciutadà", així com també "les aportacions dels escriptors mallorquins i gironins".

En conseqüència, no hi trobarem mots com el mossarabisme valencià *xicon*, reservat generalment als usos orals, però sí els geosinònims *noi*, *xiquet* i *aHot*, d'ús literari en els seus respectius àmbits dialectals. A vegades hi són consignades de forma exclusiva, pel fet de ser les més comunes al Principat, variants formals com *fonoll*, *rodó*, *ronyó*, en detriment d'altres de menys esteses però generals en la llengua medieval i més genuïnes des del punt de vista etimològic, com són *fenoll*, *redó*, *renyó*. En altres ocasions, es recullen dues variants formals si vénen avalades per l'ús o per una tradició literària consolidats en qualsevol dels grans dialectes de l'idioma. És el cas de *nansa* i *ansa*. Ara bé, aquestes només són excepcions a la norma de fixar una sola forma, generalment la més estesa al Principat.

El triomf del fabrisme

Entre 1931 i 1934, Fabra pogué veure coronat l'esforç de quaranta anys de treball: al Principat, els Jocs Florals, últim reducte antinormista, s'hi plegava; al País Valencià, els principals intel·lectuals i les associacions culturals més representatives acordaren seguir les anomenades Normes de Castelló, versió reduïda de l'*Exposició ortogràfica* publicada per Fabra el 1917; a les Balears, un Alcover reconciliat amb Fabra consentia que seu deixeble Francesc de B. Moll escrivís i hi divulgues la normativa que havia combatut d'ençà del trencament amb l'Institut. Per fi, tota la comunitat catalana, gràcies als criteris i al tacte exquisit de Fabra, havia aconseguit de redotar-se d'un vehicle unitari d'expressió escrita.

S'imposaven així, arreu del domini lingüístic, els dos objectius bàsics que va perseguir Fabra en la seua tasca de redreçament del català literari: aconseguir la màxima cohesió interna de la llengua mitjançant la integració dels grans dialectes en la fixació de la normativa i fomentar la màxima diferenciació del català enfront de les llengües veïnes mitjançant l'eliminació de tota mena d'interferències. En aquest sentit, el recurs a algunes solucions lingüístiques de la llengua medieval, que Fabra recomanava als escriptors de les altres regions de l'idioma, sempre que tinguessen continuïtat en la llengua parlada o fossen fàcilment vehiculables, no podia tenir altra finalitat que la d'afavorir les solucions més genuïnes.

L'eufòria per la consolidació de la unitat ortogràfica de la llengua arreu dels Països Catalans durà poc de temps. Com ja ha estat dit, el triomf de l'alçament militar de 1936 eliminà en la pràctica els resultats d'una tasca pacient i laboriosa, paral·lela als esforços per recobrar la personalitat política perduda arran de la guerra de Successió.

La doctrina oficial del nou règim sobre les diverses manifestacions lingüístiques de l'Estat altres que la castellana o espanyola quedà molt ben sintetitzada en el "Catecismo patriótico español", aprovat pel Ministeri d'Educació el març de 1939: "*Los dialectos principales que se hablan en España son cuatro: el catalán, el valenciano, el mallorquín y el gallego*". No hi havia, doncs, cap llengua catalana. Ara bé, així com en la lluita per l'autogovern calia

Darrer homenatge i comiat del Mestre. En una carta a Ferran Rahola, el doctor Aramon explica les traves que les autoritats espanyoles imposen als membres de l'Institut que han de desplaçar-se des de Barcelona, els quals finalment, no podran assistir a l'enterrament (Fotos arxiu Terra Nostra, de Prada de Conflent)

Sebolliment provisional al panteó de la família Soler-Mateu, cedit per aquests amics fidels (Fotos arxiu Terra Nostra, de Prada de Conflent)

"Heu-nos aquí, Mestre. Hem vingut a honorar la vostra memòria. Hi som de totes les terres catalanes: del Principat i del Rosselló, de València i de les Illes, de la llunyana Alger... de la Catalunya total, que no us ha oblidat, que resta fidel a la vostra obra i al vostre exemple, que no vol morir i que no morirà."
Ferran Soldevila, 1963

La tomba de Pompeu Fabra al cementiri de Prada de Conflent, esdevinguda centre de pelegrinatge dels catalans de totes dues bandes del Pirineu que volen retre homenatge al "seny ordenador de la llengua catalana"
 (Fotos Ramon Manent)

començar novament de zero, ni les armes ni la repressió no aconseguiren destruir l'obra sòlida edificada per Fabra.

Durant els llargs anys del franquisme no es produí pràcticament cap esclatxa en l'adhesió a la normativa fabriana, ni tan sols en les regions d'acceptació més problemàtica. L'adhesió massiva als actes commemoratius del centenari del naixement de Fabra celebrats el 1968 no ens poden sorprendre, car van ser l'homenatge popular a un dels homes que més havien contribuït a salvar la nostra identitat. I això s'apreciava particularment en aquells moments difícils.

El compromís nacional de Fabra

La visió integradora de la codificació fabriana és indestriable del seu compromís per la reunificació cultural de les terres de llengua catalana, que solia designar amb els noms de *Catalònia* o *magna Catalunya*. No sols col·laborà en projectes d'identètica orientació ideològica, sinó que hi participà activament. En aquest sentit, val la pena recordar la seua estreta vinculació amb els homes i les activitats de *Nostra Parla* (1916-1924) i, especialment, de *Palestra* (1930-1939), organitzacions, totes dues, de caràcter patriòtic i presents arreu del domini lingüístic.

Gràcies als contactes amb *Nostra Parla*, Fabra realitzà, cap als anys vint, la seua primera visita al País Valencià, en un intent de conèixer *in situ* la realitat lingüística i literària valenciana. Demostració clara d'una sensibilitat nacional creada en contacte íntim i constant amb una llengua que, des de València, donà figures tan emblemàtiques de les nostres lletres com Ausiàs March, Joanot Martorell, Jaume Roig, Joan Roís de Corella i Isabel de Villena.

En el discurs inaugural de *Palestra* (30-XI-1930), Fabra, el seu president, proclama sense embuts la seua concepció sobre l'abast geogràfic de la pàtria:

"La Pàtria és la terra i el Poble, tot allò que el poble pot fer damunt d'aquesta terra, tant la llengua com l'economia, com la història, com totes les manifestacions de la terra i de l'esperit catalans són matèria de patriotisme."

"Volem que aquest patriotisme sigui ample i que abasti tota la magna Catalunya, les terres germanes de Llengua Catalana."

Poc temps després, en l'article "La finalitat patriòtica de Palestra" (1 de març de 1932), insisteix en la mateixa idea:

"I aquesta Pàtria a alliberar, Palestra voldria que la nostra joventut la veiés no solament a les terres del Principat, sinó en totes aquelles on la nostra llengua és parlada, terres que si en altre temps formaven una sola unitat política, avui, en conservar viva la nostra llengua, segueixen demostrant la nostra unitat nacional i, amb el renaixement que s'inicia, demostren també llur voluntat de refer en el futur el vell patrimoni dels nostres passats. Així Palestra es preocupa de mantenir viva la germanor entre les terres de llengua catalana, estenen envers elles el seu esperit i les seves delegacions, i convidant el jovent de les Balears i de València a aquests fogars de germanor que són els seus camponents."

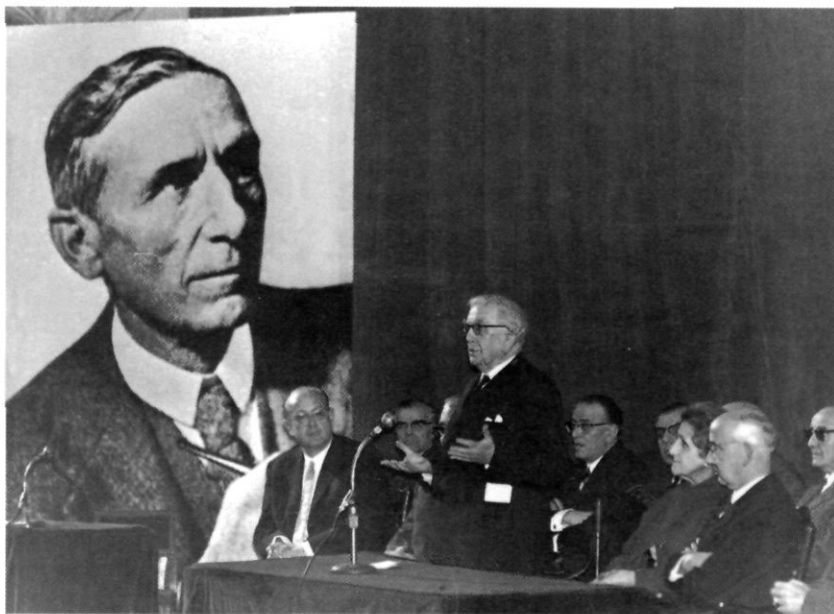
Vint dies després, Fabra denunciava, en un escrit dirigit a la Junta General de Palestra, els obstacles que la Constitució republicana espanyola imposava a la lliure relació entre Catalunya, el País Valencià i les Balears:

"Uns articles de la Constitució de la República espanyola obstacles legals nous, inexistents fins ara volen privar el nostre acostament polític, en una eventual federació de totes les terres catalanes. Però si hi ha qui vol posar obstacles a la nostra unió política, no hi ha qui ens pugui privar de mantenir una sincera i cordial germanor espiritual entre les terres que foren una sola per llur història, que ho són avui encara per la llengua i que esperem que seguiran essent-ho demà per la voluntat de llurs fills. És per això que us proposo que aquesta Junta General vulgui trametre una fèrvida salutació als nostres germans de València i de Mallorca, testimoniatge d'afirmació de la nostra unitat nacional."

Conseqüent amb aquestes conviccions, Fabra també denuncià com l'article 2 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1932 postergava l'ús del català en les relacions oficials del Principat amb el País Valencià i les Illes Balears.

Una darrera prova del compromís de Fabra amb la sort nacional de les terres catalanes és la visita que realitzà a València, el juliol de 1937, per a participar, junt a Carles Salvador, en els debats i la redacció de la ponència conjunta catalano-valenciana en defensa de la cultura comuna.

Acte acadèmic d'obertura de l'Any Fabra convocat amb motiu del centenari de la naixença del Mestre, l'any 1968: Jordi Rubió, Josep M. Llompart, Pere Bohigas, Joan A. Maragall i Pau Riera; i Festes Fabra de Cantonigròs, 1981 (Fotos Casacuberta/Recerca i Barceló, Serra d'Or)

Vigència i crisi de l'ideari fabrista

Avui, cinquanta anys després de la mort de Fabra, tenim la satisfacció de veure reconegudes a la major part del domini lingüístic algunes de les nostres aspiracions d'autogovern i una part dels nostres drets lingüístics. Tanmateix, des del punt de vista de l'articulació espiritual entre totes les terres de llengua catalana, la situació dista molt de ser acceptable.

La ideologia "autonòmica", per dir-ho d'alguna manera, tendeix a afeblir els llaços que ens uneixen a catalans, valencians i baleàrics. Entre altres raons, potser perquè no s'ha trobat el punt dolç entre el discurs cultural i el polític.

També, des del punt de vista de la cohesió lingüística, hi ha raons per a la preocupació. Ningú, entre els usuaris lleials de l'idioma, no discuteix els mèrits de la codificació fabrista, però la ideologia "autonòmica" i un pseudomodernisme espanyolitzant han conformat ideologies i pràctiques lingüístiques que tendeixen a igualar el sentit "nacional" de la codificació fabriana.

L'atac més sistemàtic i directe contra el fabrisme procedeix del País Valencià i s'ha produït arran de la transició política. La seua incidència social s'ha d'explicar pels dèficits de lleialtat lingüística d'una gran part dels valencians. En efecte, grups que compten amb el suport decisiu o amb la tolerància interessada dels sectors dominants de l'Estat i de la pròpia comunitat autònoma hi han generat unes propostes ortogràfiques i gramaticals i una ideologia secessionista amb la finalitat d'impedir la recuperació d'una consciència lingüística unitària i la integració del País Valencià en l'esforç col·lectiu de redreçament cultural i social de la llengua que compartim.

La filosofia lingüística d'aquests grups es pot il·lustrar a bastament amb uns pocs exemples: si Fabra havia recomanat la forma *àcid* amb *d* final, per harmonia amb les altres llengües de cultura properes, els secessionistes valencians propugnar *acit* amb *t* final; si Fabra havia optat pel dígraf *tx* de *fletxa*, aquests recomanaran la *ch* castellana; si Fabra havia fixat un sistema d'accentuació clar i precís, els artífexs de l'invent ortogràfic valencià deixaran als usuaris la llibertat d'accentuar al seu gust.

Es tracta, no cal dir-ho, d'esquarterar la llengua i de crear les condicions òptimes per a la substitució lingüística. És encara massa aviat per a preveure si la recent creació d'una Acadèmia Valenciana de la

Llengua podrà servir per a superar l'artificial, però molt interessada, guerra de normatives al País Valencià, però, en tot cas, es pot considerar ja com un intent de diluir el sentit últim de la codificació i l'ideari fabristes.

Una altra manifestació, més subtil, de l'atac contra la tasca de "nacionalització" de la llengua que Fabra perseguia, ha estat la ideologia i la pràctica lingüística dels grups que, sobretot a Barcelona, han propugnat uns models de llengua més pròxims a l'actual barceloní parlat i, doncs, a un català fortament influït per l'espanyol. La finalitat confessada era escurçar les distàncies entre la pràctica literària dels llargs anys del franquisme i la llengua real del carrer. Unes distàncies provocades per la interrupció del procés de normalització social del català després del 1939, que recloué el català escrit al petit món dels lletraferits.

En molts casos, aquest procés de necessària modernització s'ha traduït, però, en servilisme respecte de l'espanyol i en abandó de les solucions més convergents entre els diferents dialectes catalans. Recomanar, per exemple, la substitució d'*enguany* per *aquest any*, quan, de fet, *enguany* és ben genuí i vivaç en la immensa majoria del domini lingüístic (només tendeix a perdre's entre les generacions més joves de Barcelona) no sols equival a rebutjar el principi de màxima integració interdialectal defensat per Fabra, sinó que reflecteix un calc ideològic de l'espanyol, on *hogaño* s'ha antiquat en favor de *este año*. Escriure *pel* en lloc de *per al* no sols consagra la divisió entre els dialectes que practiquen la distinció en frases com "*això ha estat escrit pel metge*" i "*això ha estat escrit per al metge*" i els que no la fan, sinó que ens separa, a més, de les altres llengües de cultura més properes, com l'anglès (*by/for*), el francès (*par/pour*), l'italià (*da/per*) i l'espanyol (*por/para*). Encetat el camí (potenciació de les preferències regionals i de les solucions coincidents amb l'espanyol) les conseqüències són imparable. La passa següent podria ser l'admissió, inecessària, dels castellanismes més usuals (només cal observar la pràctica diària de la TVV) o la substitució, per exemple, en la llengua escrita del sistema unitari de combinacions binàries de pronoms febles per tres sistemes diferents, destinats a catalans, valencians i baleàrics respectivament, amb el pretext d'una millor adequació a la llengua parlada. Al final del camí tindriem una llengua catalana, una llengua valenciana i una llengua balear.

Una alternativa possible als perills del regionalisme lingüístic podria ser propugnar la generalització

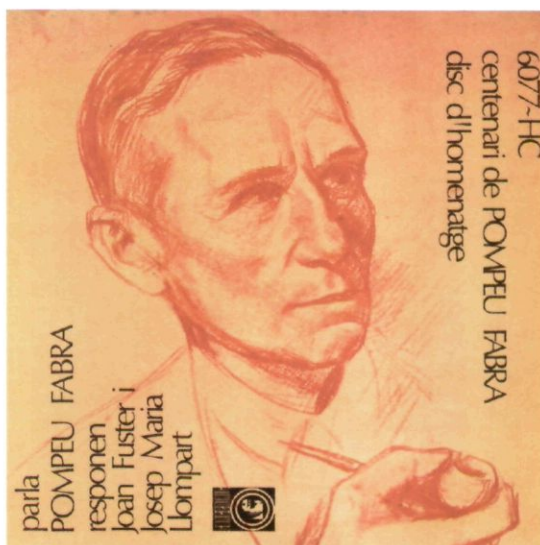
del barceloní com a model estàndard. L'afavoreix, sens dubte, la asimetria entre els diferents parlars catalans quant a demografia, prestigi social, suport institucional i vitalitat etnolingüística.

Ara bé, l'anàlisi de les condicions objectives de la comunitat catalanòfona no fan, ara com ara, viable una tal perspectiva i fins i tot podria ser contraproductent d'assajar-la, com ja advertí Fuster fa quasi vint anys: "Reduir el català al barceloní serà, a curt termini, eficaç: serà també convertir el català en un idioma municipal, i fomentarà el cantonalisme". Entre altres raons, perquè el barceloní col·loquial encara és lluny de ser el model depurat i integrador que Fabra somiava convertir en el "parlar de la futura capital de Catalunya".

Per tot això plegat, conserva plena vigència el diagnòstic sobre el present i el futur del català que Fabra va fer públic en el seu discurs de presentació dels Jocs Florals de Barcelona, de 1934: "El català perillós, ara més que mai, d'esdevenir un calc de la llengua castellana. Dins un règim de bilingüisme, l'únic mitjà de resistir la influència perturbadora de la llengua forastera, és la coneixença perfecta de la llengua materna". Un esforç que potser molts no estan disposats a fer.

Per això, avui més que mai, ens cal reivindicar la memòria i l'obra de Pompeu Fabra. Fabra no sols treballà incansablement per transformar el català en una eina de cultura nacional, sinó que donà manta exemple de compromís amb la seua visió nacional de la llengua. Ens cal actualitzar i difondre, sense traïr-lo, l'ideari de Fabra. Cal conscienciar els poders públics de la urgència que la llengua catalana dispose d'instruments necessaris per a estudiar i explotar els propis recursos genuïns i adaptar al seu geni els que produeixen les grans llengües de cultura. Cal articular millor la col·laboració entre l'IEC i les universitats de tot el domini lingüístic. Cal superar la fragmentació administrativa de l'autoritat lingüística. Cal afavorir la difusió d'un estàndard únic i alhora flexible i integrador, que serveixi no sols per a enriquir la llengua a partir dels propis recursos, sinó per fer-nos conscientment partícips d'una comunitat de valors.

En poques paraules, cal creure's el país.

Commemoració del centenari de la naixença de Pompeu Fabra a l'Espluga de Francolí, 1968: Lluís Carulla presenta Josep Miracle (Foto Ricard Francesch)

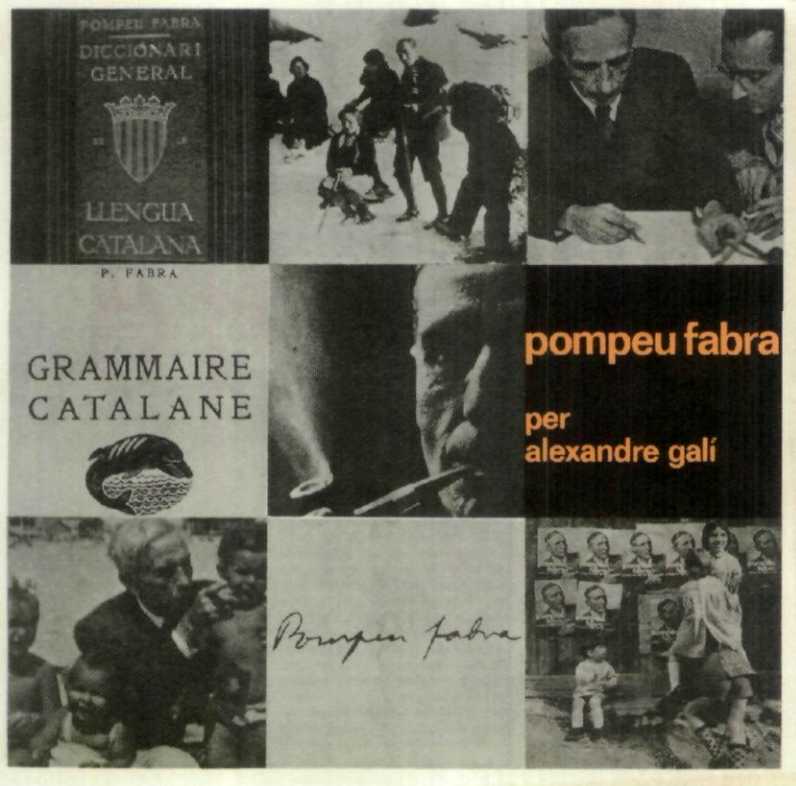
Disc editat per Concèntric amb la veu del Mestre adreçant-se als locutors de ràdio i als escriptors catalans, valencians i balears

LA LLENGUA DESPRÉS DE FABRA (1948-1998)

BALANÇ AL CAP DE CINQUANTA ANYS

Isidor Marí

Amb aquesta separata de la revista Cavall Fort el pedagog Alexandre Galí va contribuir eficaçment a fer conèixer l'Any Fabra als trenta mil infants i joves lectors d'aquella publicació que tant ha contribuït a la difusió i el coneixement de la llengua catalana des dels temps més difícils de repressió i censura franquista.

El gran acord dels anys trenta

L'any 1934 Pompeu Fabra pronunciava el discurs presidencial als Jocs Florals de Barcelona,¹ en el qual feia una interessant valoració de la situació de la llengua catalana i, més específicament, de l'estat de la tasca de codificació normativa que ell havia encapçalat des de l'Institut d'Estudis Catalans.

Recordem que, en aquell moment, les resistències d'illencs i valencians a l'acceptació d'una normativa unitària per a la llengua catalana culta s'acabaven de resoldre: concretament el 1932, amb l'adopció de les normes de l'Institut per Francesc de Borja Moll —comptant amb l'aquiescència explícita d'Antoni Maria Alcover— en la continuació del gran Diccionari Català-Valencià-Balear, i amb la promulgació de les Normes de Castelló per part dels escriptors i gramàtics valencians.

Els Jocs Florals de 1934, a més, culminaven el procés d'incorporació general a les normes de l'Institut, ja que escenificaven la reconciliació entre Fabra i els reductes antinormistes que s'havien mantingut a Catalunya —amb bel·ligerància minvant— entorn de la Reial Acadèmia de Bones Lletres.

El discurs presidencial de Fabra és un reconeixement explícit d'aquest gest d'acceptació de la normativa per part del cercle d'escriptors jocfloralistes. Fabra comença expressant el seu goig pel recent reconeixement de l'oficialitat del català i recordant l'estat de la llengua el 1859, quan s'iniciaren els Jocs Florals. "Una llengua catalana apta per a ésser la llengua oficial de Catalunya, llavors, ni tan sols existia: calia formar-la" —diu Fabra. I afegeix que és precisament gràcies als homes de lletres que promogueren els Jocs Florals, que s'havia pogut formar de nou una llengua literària supradialectal

com la que hi havia a l'Edat Mitjana, i que és a causa de l'existència d'aquesta llengua unitària que s'havia pogut aconseguir l'oficialitat del català.

Tenint en compte el seu auditori, Fabra es mostra especialment comprensiu amb les resistències contra la unificació normativa: *"podia retreure's als anti-normistes que, en ares de la unificació ortogràfica no sabessin fer el sacrifici de llurs preferències com havien fet els membres de l'Institut d'Estudis Catalans; però ells no es trobaven exactament en el cas d'aquests, els quals s'havien obligat per endavant a acceptar els resultats d'unes votacions i havien participat en les llargues discussions que les precediren."* A més, *"en llur actitud, els guiava indubtablement el mateix afany que a nosaltres: el d'atènyer la major perfecció de la nostra llengua escrita."*

És significativa la relació directa que estableix Fabra entre el canvi d'actitud dels antinormistes i la consecució de l'oficialitat: *"Jo havia confiat sempre —diu— que, en el moment que el català fos declarat llengua oficial i cridat per tant a ésser après i emprat per tots els catalans, ells depositarien patriòticament llur actitud. I així ha estat"*.

En efecte, la Reial Acadèmia de Bones Lletres havia justificat feia poc la seva adopció de les normes unitàries precisament per la necessitat de disposar d'una llengua unificada que fos apta *"a tots els serveis del poble, avui en ple període constituïu d'autonomia."* Per això Fabra, en correspondència, argumenta que tothom ha hagut de fer renúncies i sacrificis en pro de la normativa unitària, i que *"no se'ns ocorregués parlar de vençuts i vencedors"*.

Arribat el moment de la unitat, Fabra rememora les batalles per fer comprendre la necessitat d'una llengua comuna supradialectal i per superar les tendències arcaïtzants, fins arribar a aconseguir l'adhesió general dels escriptors: *"hem de celebrar haver posat fi a les nostres dissensions"*, conclou. Malgrat això, afegeix, rotund: *"però resta encara molt de camí a fer."*

La interrupció d'un programa d'extensió de l'ús, elaboració funcional, i difusió del coneixement de la llengua

Fabra preveu clarament les exigències que l'extensió de l'ús del català representarà per a l'elaboració dels recursos lingüístics: *"seria un error de*

Exposició de dibuixos infantils a la Biblioteca Juvenil de la Santa Creu, als baixos de l'Hospital

Joan B. Cendrós, Carola Fabra, Jordi Sarsanedas, Pau Riera i Joan Vallvé inauguren, a la seu d'Òmnium Cultural, l'exposició d'obres donades pels artistes catalans per contribuir a l'Any Fabra (Fotos Barceló, Serra d'Or)

Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança. Pompeu Fabra - París, setembre 1934

IMM
 Institut d'Estudis Catalans
 Departament de Llengües i Literatura
 C/ Lepant, 105 - 08001 Barcelona

Les obres d'Antoni Clavé, Joan Miró i Antoni Tàpies foren realitzades —com totes les exposades— damunt d'un suport únic.

Artistes que varen donar obres per a l'exposició de pintures i dibuixos commemorativa del centenari de la naixença de Pompeu Fabra:

Roser Agell
 Carme Aguadé
 Aguilar Moré
 Andreu Alfaro
 Ricar Arenys
 Eduard Arranz Bravo
 Audivert
 Màrius Bedini
 Josep Bagués
 Joan Bartolí
 Rafael Batallé
 Pere Bech
 Rafael Benet
 Joan Josep Bermúdez
 Emili Bosch Roger
 Joan Brodat
 Salvador Bru
 Simó Busquets
 Josep Busquets
 Ramon Calsina
 Vicens Caraltó
 Gustau Carbó
 Carles Cardella
 Ferran Carles

creure que ja no ens manca sinó de fer uns lleus retocs al sistema gramatical, d'acabar de fixar la sintaxi, de donar acolliment a aquest o a aquell mot arcaic o dialectal: en el moment que el català va penetrant en medis d'on fins ara havia estat bandejat, va veient-se com està encara inacabada l'obra de depuració del seu lèxic; cal refer els vocabularis tècnics; una infinitat de coses dels oficis, de les arts, de les indústries, són designades amb mots castellans; cada dia plouen les preguntes: com se'n diu en català de tal cosa?, les quals caldria sovint mudar en: com se n'hauria de dir en català de tal cosa?..."

A més, no n'hi haurà prou, adverteix Fabra, de difondre l'ús de la llengua: caldrà estendre i perfeccionar la coneixença profunda del català depurat i normalitzat, per mitjà dels escriptors i els ensenyants. *"El català perilla, ara més que mai, d'esdevenir un calc de la llengua castellana. Dins un règim de bilingüisme, l'únic mitjà de resistir a la influència perturbadora de la llengua forastera, és la coneixença perfecta de la llengua materna. Sense ella, continuarà fatalment la castellanització"*.

Amb això, Pompeu Fabra apunta les tres línies bàsiques —i interdependents— de la feina que calia emprendre:

Estendre l'ús de la llengua a totes les activitats de la societat.

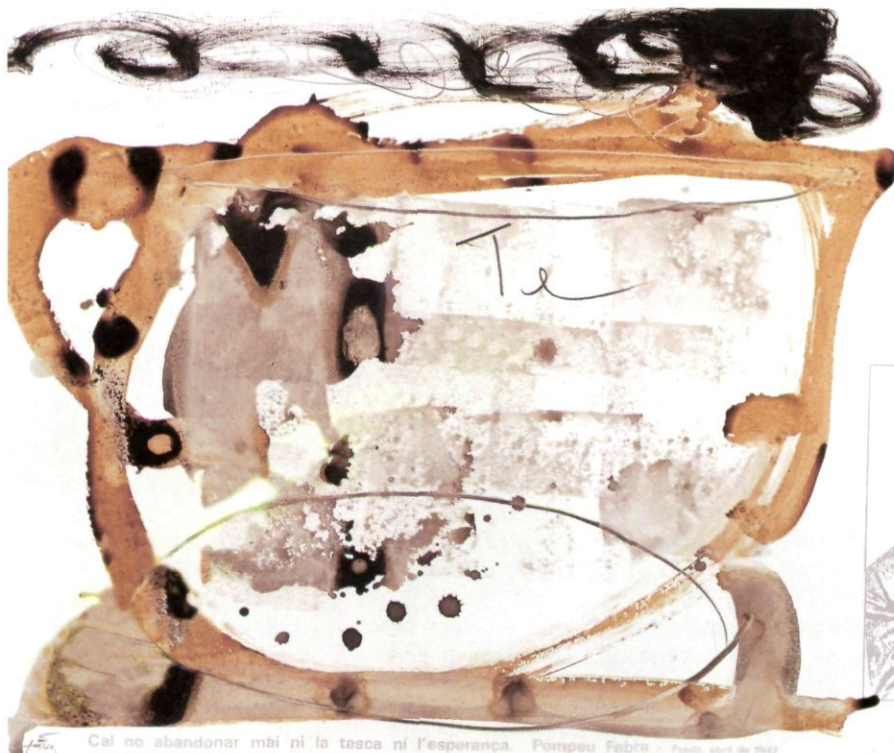
Desenvolupar les diverses especialitzacions funcionals de la llengua codificada, perquè fos apta per a tots els usos.

Difondre un coneixement profund de la llengua al conjunt de la població.

Els esdeveniments històrics van frustrar poc després aquest programa, obrint un tràgic parèntesi no sols d'interrupció, sinó de clara voluntat d'anihilació de la feina feta abans per la recuperació del català.

Recordem que fins al 1942 l'Institut d'Estudis Catalans no va poder reprendre les seves activitats, i que hagué de fer-ho en la més estricta clandestinitat, i observem que Fabra, mort a l'exili, deu ser un dels pocs lingüistes que han estat perseguits per la seva obra de codificació: el franquisme era implícitament conscient que la llengua literària comuna sistematitzada per Fabra era indispensable per a la recuperació de la normalitat cultural i política del nostre poble. N'hi ha una mostra ben patent: quan el 1943 s'aconsegueix que la censura franquista autoritzi la reedició de les obres de Verdaguier, amb motiu de la celebració del seu centenari, la condició imposada pels censors és que l'edició es faci en

Raimonda Casals
 Lluís Casamitjana
 Eduard Castells
 Juan Caty
 Josep Cerdans
 Cesc
 Maria Cirici
 Pere Clapera
 Joan Claret
 Antoni Clavé
 Coma Estadella
 Joan Comellas
 Joan Commeleran
 Modest Cuixart
 Jordi Curós
 Rafael Durancamps
 Will Faber
 Francesc Ferrando
 Alfred Figueres
 Domènec Fita
 Florit
 Ramon Folcarà
 Maribel Foyer
 Guillem Fresquet
 Gabino Rey
 Garcia-Llort
 Josep Oriol Gensana
 Joan Giralt-Lerin
 R. Giralt Miracle
 Maria Girona
 Ferran Gomà
 Josep Granyer
 Josep Grau-Garriga
 Emili Grau Sala
 Julià Grau Santos
 Guansé
 Guardiola de Rovira
 Juli Guasch
 Silvia Gubern
 Montserrat Gudíol
 Lluís Güell
 Josep Maria Guerrero
 Guinovart
 Hassid
 Joan Hernández Pijoan
 Manuel Humbert
 Josep Hurtuna
 Miquel Ibarz
 Josep Iglésias del Marquet
 Jordi
 Joan Lahosa
 Rafael Lozano Bartolozzi
 J.P. Lozano Viladecans
 P. Lleó
 Robert Llimós
 Frederic Lloveras
 Ramon Llovet
 Joan Martí
 Marcel Martí
 Salvador Masana
 Julià Mateu
 Mauri
 Alfons Mier
 Joan Miró
 Moncada
 Evarist Mora
 Glòria Morera
 Morató Aragonès
 Ignasi Mundo
 Josep Musach
 Jaume Muxart
 Pilar Perdices
 Pérez Sánchez
 Pablo Picasso
 Pla Domènech
 Carles Planell
 Josep Pomés
 Joan Ponç
 Sefa Ponsati
 Albert Porta
 Pere Pruna
 Joan Puig
 Lia Pujó
 Albert Ràfols Casamada

FABRA
 Exemple d'obra per l'obra
 en l'encarregament del projecte

Ramon Ribas Riis
 Agustí Rio
 Joan Roé
 Jordi Roura
 Joan Rovira
 Gerard Sala
 Jordi Samsó
 Bernat Sanjuan
 Ramon Sanvicens
 Sarabia
 Josep Sarquella
 Lluís M. Saumells
 Josep M. Segimon
 Francesc Serra
 Joan Serra
 Josep Serra Llimona
 Anita Solà d'Imbert
 Josep M. Subirachs
 Francesc Sunyer
 Antoni Tàpies
 Joan Tapiol
 Tisner
 Francesc Todó
 Joan Josep Torralba
 Torrent
 Lluís Trepal
 Biel Vallès
 Vayreda Canyadell
 Joan Felip Vila
 Miquel Vila
 Joan Vila-Casas
 Joan Vila Grau
 Francesc Vilasis
 Vives Fierro
 Josep Vives
 Carles Vivó
 Emília Xargay

l'ortografia prefabriana, símbol d'una llengua arcaica, fragmentària i sense perspectives de viabilitat. És oportú de recordar aquests fets quan alguns —ignorant treballs com els de Benet, Villarroya & Solé o Ferrer—² pretenen que la llengua catalana no va ser objecte de persecució política (!).

Els cinquanta anys transcorreguts des de la mort de Fabra es poden dividir en dues etapes, clarament diferenciades: els primers trenta anys (1948-1978), en què la nostra societat pugna per recuperar l'oficialitat de la llengua, amb la institucionalització i la presència pública normal de la nostra cultura; i els darrers vint anys (1978-1998), en què s'ha pogut reprendre la tasca institucional que el mateix Fabra havia preconitzat el 1934.

La pugna per la institucionalització (1948-1978)

La mort de Fabra el 1948 coincideix amb un moment de relativa consolidació internacional de la dictadura franquista. L'inici de la guerra freda entre l'URSS i els EUA afavoreix el règim de Franco, que pot obrir les fronteres i subscriure acords de comerç exterior. *Es tractava d'una frenada en les expectatives que havia obert la victòria aliada el 1945 i les primeres esclatxes de permissivitat que aquest context havia forçat en els murs de la censura.* Els actes d'enronització de la Verge de Montserrat (1947), per exemple, van representar una fita en la recuperació de l'ús públic del català. L'ingrés d'Espanya a la UNESCO (1952), els acords signats l'any següent amb el Vaticà i els Estats Units i, sobretot, l'entrada a les Nacions Unides (1955) potser van facilitar l'allargament de les mesures de proscripció de l'ús públic de la nostra llengua.

La tònica d'aquests anys de resistència hagué de ser per força la preservació —entre l'exili, la permissivitat i la clandestinitat— del rigor i el prestigi de la producció cultural en llengua catalana, mancada d'uns mínims de normalitat social. Era el moment de salvar els mots, en l'expressió de Salvador Espriu, esdevinguda proverbial. Després dels primers premis literaris de Cantonigròs, iniciats el 1944, o de la revista "Poesia" (1944-45), vindrien el premi Joanot Martorell de novel·la (1947) i publicacions com "Ariel" (1946-51), "Dau al Set" (1948), "Curial" (1949-50) o "Antologia poètica universitària" (1949-58), de gran transcendència simbòlica, malgrat la seva limitada difusió.

Al mateix temps s'iniciaven els moviments i mobilitzacions en pro de la recuperació del català, que han estat historiat amb detall per Carles-Jordi Guardiola:³ tertúlies literàries clandestines, cartes-circular ("Estimats Amics"-1942-44), grups d'acció (Miramar-1945-53), reorganització de l'escoltisme,⁴ corals (Orfeó Català, Coral Sant Jordi)...

Per la seva especial vinculació amb la lingüística, pel seu abast territorial i per la seva contribució a l'establiment de vincles organitzatius entre tots els Països Catalans, cal destacar aquí la Campanya del Diccionari Català-Valencià-Balear, que a partir dels col·laboradors locals en la tasca lexicogràfica va promoure un gran nombre d'exposicions i activitats culturals arreu de l'àmbit lingüístic, entre 1949 i 1962, any en què culmina la publicació d'aquest magne recull lèxic.

La represa dels estudis lingüístics i filològics de la postguerra té les seves fites més representatives en la celebració del VII Congrés Internacional de Filologia Romànica a Barcelona (1953), amb la llengua catalana com a centre d'interès, i en la reedició del *Diccionari general de la llengua catalana* (1954) i l'aparició de la *Gramàtica catalana* anomenada pòstuma (1956), del mateix Pompeu Fabra. A. M. Badia i Margarit ha fet la història dels treballs lingüístics d'aquesta etapa (1950-1975).⁵

A mesura que s'acosten els anys seixanta, els signes de recuperació de la presència pública de la llengua es van incrementant: els Premis de la Nit de Santa Llúcia (1956), la revista "Serra d'Or" (1959), la carta-manifest *Per la llengua catalana* (1960), signada per cent personalitats, o els 183 títols editats aquest any 1960, enfront dels 43 apareguts deu anys abans.

La dècada dels seixanta representa un salt qualitatiu en les mobilitzacions socials per la llengua, no sols per l'acceleració de les iniciatives anteriors, sinó sobretot per l'aparició de nombrosos i molt diversos nuclis organitzatius, sovint amb una capacitat notable d'actuació. Així, l'Òmnium Cultural (1961), que organitza amb l'Institut d'Estudis Catalans la Junta Assessora per a l'Ensenyament del Català, o, a les Balears, l'Obra Cultural Balear (1962); la primera càtedra universitària de llengua i literatura catalanes (Universitat de Barcelona, 1961); empreses editorials de línia innovadora i incisiva (Edicions 62, 1962; Tres i Quatre, 1967); nous grups teatrals (Els Joglars, 1962); la creació del col·lectiu *Els Setze Jutges*, aglutinant de la 'nova cançó catalana' (1963), el primer moviment de massa innovador i d'implantació juvenil;⁶ les primeres

—i escadusseres— emissions televisives en català (1964); les primeres pel·lícules en català (*Maria Rosa*, 1965); el Congrés Litúrgic de Montserrat, del qual sorgirien els primers textos litúrgics en català (1965); l'Associació de Mestres 'Rosa Sensat' (1965), promotora de la renovació pedagògica i de les primeres Escoles d'Estiu (1966); l'organització del Sindicat Democràtic d'Estudiants (1965-66); la Universitat Catalana d'Estiu (1968)...

Els últims anys seixanta marquen el punt d'inflexió principal en les mobilitzacions per la llengua, coincidint amb l'aparició a escala internacional dels nous moviments socials, exemplificables amb la revolta estudiantil del maig de 1968. A l'àmbit català, en aquests anys té lloc la confluència de la reivindicació cultural i nacional amb la reivindicació democràtica i social, comptant amb una receptivitat especial de part de la societat, cada cop més propensa a participar en les mobilitzacions, i dels mitjans de comunicació, disposats a fer-se ressò dels esdeveniments.

El 1968 és, a més, l'any del centenari del naixement de Pompeu Fabra. Dues convocatòries sorgeixen arran d'aquesta commemoració: la *Flama de la Llengua Catalana* —homenatge promogut per les entitats excursionistes, a les quals Fabra estigué especialment vinculat—⁷ i les *Festes Populares de Cultura Pompeu Fabra*, impulsades per Joan Triadó i Joan Ballester, amb el suport d'Òmnium Cultural.⁸ Tant una com l'altra van perdurar fins més enllà de la transició política.

El centre de les mobilitzacions de la dècada 1968-1978 l'ocupen sens dubte les campanyes per l'ensenyament i per l'oficialitat de la llengua catalana. El 1969, l'Òmnium Cultural i altres entitats promogueren la campanya *Català a l'escola*, conscients de l'oportunitat que representaria la imminent Llei General d'Educació, que seria aprovada el 1970. El Secretariat d'Ensenyament de l'Idioma (1971) emprendreia iniciatives semblants al País Valencià. La Universitat Catalana d'Estiu difondria el 1973 el manifest *El català, llengua d'expressió científica*, subscrit per 170 personalitats de diversos camps de la ciència, en favor de l'ús especialitzat del català. El III Congrés Universitari Català (1975-78) i la reacció davant d'unes desafortunades declaracions del president espanyol Adolfo Suárez (1976), en què posava en dubte la viabilitat del català com a llengua d'expressió científica, van ser etapes de la sensibilització social d'aquells moments en pro de l'ús universitari de la nostra llengua.

**FESTES POPULARS DE CULTURA
POMPEU FABRA**

FIGUERES
23 i 24 novembre 1974

 ÒMNIMUM CULTURAL al servei de la cultura catalana

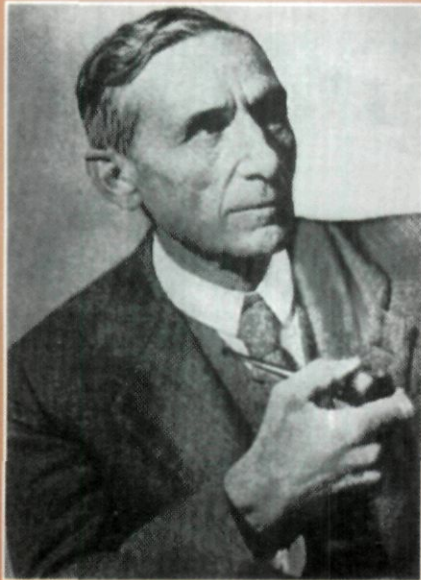
Programa de les Festes Fabra del 1974 i commemoració dels 500 anys del primer llibre imprès en català, a Figueres

Llengua Nacional

NUM. 23

SEGONA ÈPOCA / JUNY DE 1998

500 ptes. / 24 FF

- Mirem de retrobar la via justa
- Per què el castellà evolucionà de *ser* a *estar* i el català no ho ha fet

Noves generacions de lingüistes s'incorporen a la dinàmica iniciada per Pompeu Fabra amb la seva obra. La revista Llengua Nacional és un bon exemple a tenir en compte

Les campanyes per l'oficialitat arranquen de la confluència entre els moviments per la llengua i l'Assemblea de Catalunya (1971). El 1973, l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals Catalans (APIC) proposa a l'Assemblea de Catalunya una campanya per l'ús oficial de la llengua catalana, que trobarà poc després (1975) el reforç d'un dictamen del Col·legi d'Advocats de Barcelona sobre l'ús públic del català, que sortia al pas de la negativa de l'Ajuntament de Barcelona a ampliar el suport a l'ensenyament de la llengua catalana. Mentrestant, també al País Valencià s'havia alçat un manifest en favor de l'oficialitat de la llengua pròpia i de la unitat lingüística dels Països Catalans —*Nosaltres, ciutadans del País Valencià* (1975).⁹

La mort del general Franco el 20 de novembre d'aquell mateix any venia a obrir unes perspectives il·limitades per a la institucionalització de la llengua catalana, davant de la previsible transició política que s'iniciaria.

A partir de 1976, els signes de recuperació de l'ús públic del català es fan més i més visibles: apareixen el diari "Avui" i la primera ràdio íntegrament en català, Ràdio 4; s'estrenen les pel·lícules *La ciutat cremada*, d'Antoni Ribas, i *La nova cançó*, de Francesc Bellmunt; es creen escoles en català (La Bressola, a Perpinyà; Mata de Jonc, a Mallorca; El Rogle, a Castelló); un Reial Decret estatal reconeix l'Institut d'Estudis Catalans com a acadèmia per a totes les terres de llengua catalana...

En aquest context apareix la iniciativa del Congrés de Cultura Catalana (1976-77), en el qual van participar un gran nombre d'entitats i persones representatives de tots els racons de l'àrea lingüística catalana. Les *Resolucions*¹⁰ de l'Àrea de Llengua d'aquest congrés constitueixen a la vegada un referent per a la configuració de la futura política lingüística i una anàlisi de l'estat de l'estandardització del català.

El programa de política lingüística que aquelles resolucions proposaven preveia les organitzacions que caldria crear i les actuacions sectorials que haurien de dur a terme, en una formulació bastant concreta i consensuada entre tots els participants:

Una institució que s'ocupés de la recerca socio-lingüística i de la normalització lingüística al conjunt del territori; òrgans encarregats de la política lingüística en cada administració autònoma, coordinats entre si.

L'exposició de dibuixos infantils realitzats pels alumnes de moltes escoles del país va desvetllar una gran expectació i va acollir un nombrós públic visitant (Foto arxiu Serra d'Or)

Un marc d'oficialitat lingüística basat en la combinació de criteris territorials i personals, passant per etapes transitòries fins aconseguir l'oficialitat exclusiva del català en el seu espai territorial.

L'ús oficial del català, combinat amb el castellà on la demografia ho requerís; l'ús vehicular del català a l'ensenyament, iniciant gradualment els castellanoparlants en aquesta llengua; ràdio i televisió en català; suport a l'ús del català en el món laboral i les activitats econòmiques...

Les posicions relatives a l'estandardització del català, en canvi, no van aconseguir un redactat únic, i es presentaven en dues alternatives, A i B.

L'alternativa A proposava adoptar el model normatiu de llengua comuna de l'Institut d'Estudis Catalans —la llengua literària— com a base per a la consolidació d'una llengua estàndard coneguda i usada públicament per tots els parlants de tots els territoris, acceptant, almenys transitòriament, la necessitat d'uns parastàndards regionals, més pròxims a les parles locals. La revisió i l'ampliació de la normativa de l'IEC havien d'incorporar selectivament a la llengua comuna les formes regionals i les innovacions lèxiques necessàries.

L'alternativa B, en canvi, considerava que la coexistència d'un model estàndard i diversos parastàndards comportaria problemes de jerarquizació i compartimentació i propugnava l'ampliació immediata de la normativa de l'IEC amb el màxim nombre de variants regionals, com a nova norma formal per a tots els parlants, de manera que cadascú pogués usar les formes locals i entendre les altres.

En definitiva, com veiem, una i altra alternatives centraven l'atenció en dos factors decisius, que ja formaven part de les preocupacions de Fabra, i que la represa de l'ensenyament i l'ús públic del català tornaven a fer presents:

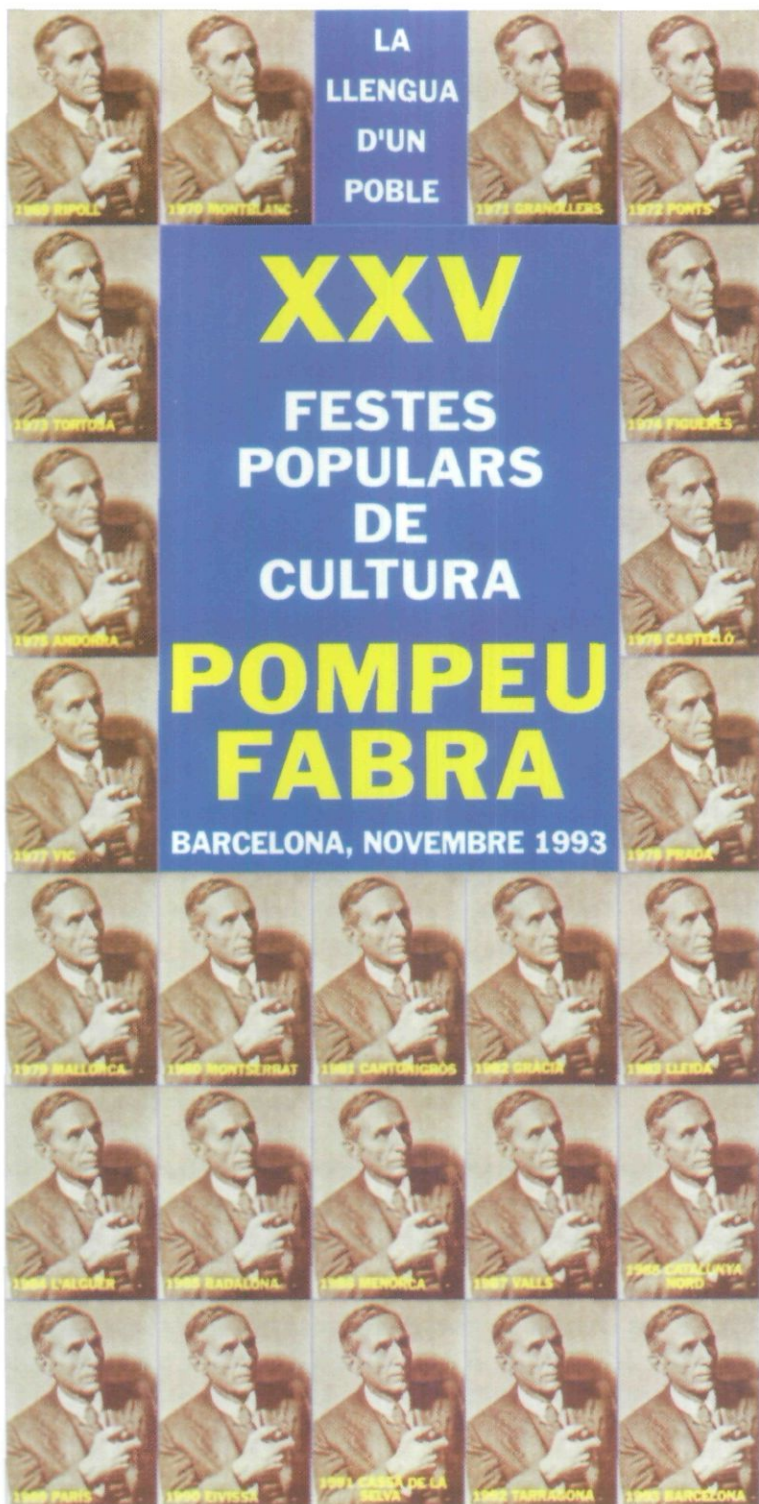
La necessitat d'integrar flexiblement en un model de llengua comuna la totalitat dels territoris catalanoparlants.

L'actualització permanent de la llengua perquè no s'allunyés de les formes usades habitualment en el parlar espontani.

Curiosament, en canvi, encara no es feia èmfasi en la necessitat de desenvolupar els diferents llenguatges d'especialitat, per a les noves funcions socials que hauria d'assumir la llengua catalana, tal com Fabra havia preconitzat.

Arreu de Catalunya proliferen els actes d'homenatge que perpetuen la glòria del Mestre i l'agraïment del poble: col·locació d'un baix relleu de Clarà als jardinetes del Passeig de Gràcia, 1993, i dedicació d'un carrer a Cantonigrós, 1981 (Fotos Barceló, Serra d'Or)

De la transició a la institucionalització (1978-1998)

La Constitució de 1978 va permetre de recuperar l'oficialitat de la llengua catalana, per més que, de manera semblant a l'ordenament constitucional de la Segona República, va establir l'oficialitat estatal exclusiva del castellà i va traslladar als respectius estatuts d'autonomia l'eventual oficialitat addicional de les altres llengües.¹¹

*Malgrat aquesta preeminència —denunciada pel manifest de la revista *Els Marges* (1979)—, les forces polítiques majoritàries confiaven que aquest marc permetria la recuperació del català, que ja havia iniciat la Generalitat des de la seva restauració provisional amb la introducció del català al sistema educatiu (Decret 2092/1978). L'Estatut d'Autonomia de Catalunya es proposava de reequilibrar la desigualtat del marc constitucional declarant (art. 3) que el català és la llengua pròpia i l'idioma oficial de Catalunya, i que el castellà hi és també oficial, com a tot l'Estat: la primacia estatal del castellà podia veure's compensada si s'aconseguia la primacia social del català com a llengua pública comuna en el seu territori. L'article 27.4 de l'Estatut preveia també tractats o convenis de cooperació cultural amb els territoris i comunitats amb els quals es comparteix un mateix patrimoni lingüístic.*

El 1978 s'estableixen règims preautonòmics al País Valencià i les Balears, on el curs 1979-80 s'adoptarien mesures educatives similars a les de Catalunya. Tanmateix, en terres valencianes, i més que enlloc a la ciutat de València, des de 1979 es va desfermar una furibunda campanya contra la unitat lingüística i cultural de valencians i catalans, en la qual van confluïr sectors "ultra" i franquistes, el periòdic "Las Provincias" i l'agència EFE, amb el suport de membres de la UCD —Fernando Abril Martorell, Emilio Attard, Manuel Broseta...— i més endavant del PP. Sectors considerables de la societat valenciana han acceptat aquests plantejaments, presentats com a defensa de la seva valencianitat, els quals, a més de convenir als interessos del nacionalisme espanyol, constitueixen una coartada ideològica idònia per als sectors benestants de la ciutat, que havien relegat la llengua i la cultura valenciana a la condició de folklore com a signe del seu ascens social. A més, tenen per a ells l'avantatge d'impedir que la llengua i la cultura pròpies dels valencians recuperin la primacia social.

També a Catalunya sorgiren dificultats. Encara no feia un any que el primer govern electe de la Generalitat havia iniciat la seva política lingüística —i quan el Parlament de Catalunya tot just empenia la preparació d'una llei de normalització— l'assalt al Congrés del 23 de febrer de 1981 i la publicació a la premsa de Madrid d'un *Manifiesto por la igualdad de derechos lingüísticos en Cataluña* donaven peu a una insidiosa campanya en contra de l'autogovern i la recuperació plena del català.

L'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, promulgat el 1982, va resultar afectat pel nou clima polític general i per la campanya anticatalana a què més amunt hem fet referència: el nom comú de 'llengua catalana'¹² van ser-ne omès en nom d'un consens de dubtosa eficàcia. El valencià hi és declarat oficial, però sense una referència clara a la seva condició de llengua pròpia dels valencians i compartida amb altres terres.¹³

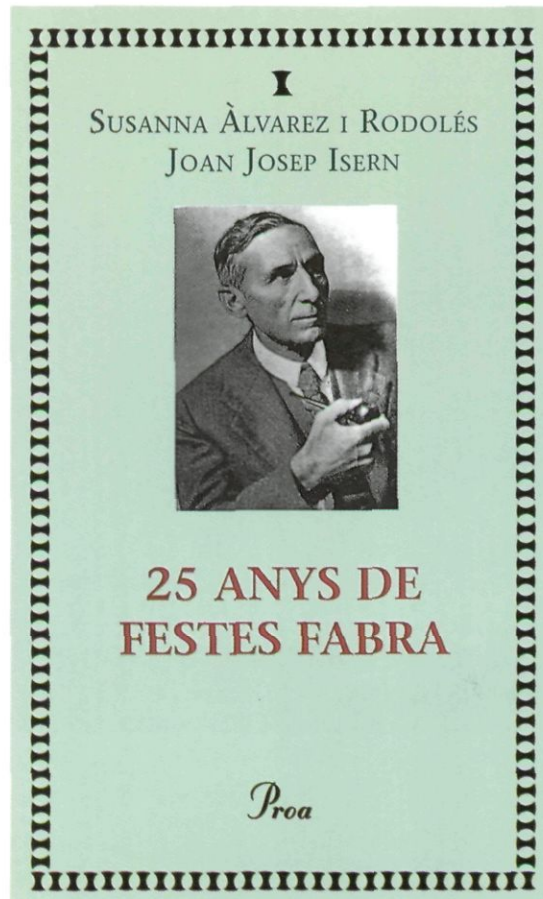
L'any següent s'aprovaria l'Estatut d'Autonomia de les Balears, que sí que estableix l'oficialitat del català, amb aquest nom, com a llengua pròpia de la comunitat, però defineix un àmbit competencial més reduït que els anteriors —l'educació, per exemple, continua essent-hi de titularitat estatal. En canvi, és l'Estatut que es refereix més clarament a la cooperació lingüística amb les altres terres on el català sigui oficial.

El nou marc jurídic i institucional es completa amb tres lleis lingüístiques autonòmiques: la *Llei de normalització lingüística a Catalunya* i la *Llei d'ús i ensenyament del valencià* —totes dues de 1983— i la *Llei de normalització lingüística de les Balears*, de 1986. Les tres lleis coincidien a fonamentar la normalització del català en la seva adopció com a llengua habitual a les institucions autonòmiques i a l'administració local, en el sistema educatiu i en els mitjans de comunicació de titularitat autonòmica, confiant que les mesures de foment serien suficients en els altres àmbits de la societat —mitjans de comunicació privats, indústries culturals, empreses i activitats socioeconòmiques, entitats socioculturals, etc. És una hipòtesi que amb el temps, com veurem, es posarà en qüestió.

Aquest marc legal ha permès avanços significatius en l'extensió dels coneixements de català per mitjà de l'ensenyança, que ha estat probablement l'objectiu preferent de les polítiques lingüístiques autonòmiques. Aquest esforç primordial es pot considerar justificat si tenim en compte la notable proporció de la població que no coneixia la llengua i la

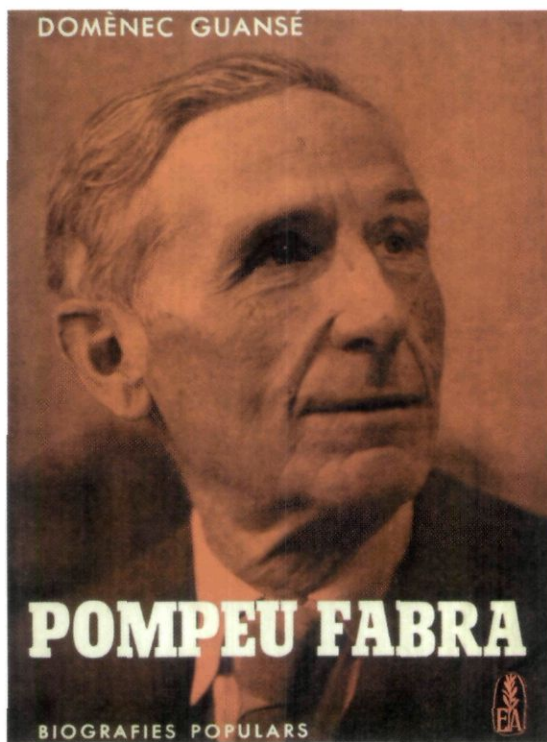
Carola Fabra amb el conseller de Cultura Joan Guitart després de la inauguració de l'exposició commemorativa dels vint-i-cinc anys de Festes Fabra, al Portal de Santa Madrona (Foto Barceló, Serra d'Or)

Portada del llibre 25 anys de Festes Fabra, de Susanna Àlvarez i Joan J. Isern, publicat per la Fundació Enciclopèdia Catalana-Proa, l'any 1993 (Foto arxiu Serra d'Or)

Acte acadèmic de commemoració dels vint-i-cinc anys de Festes Fabra i cloenda d'aquestes, maig del 1993, a la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona (Foto Barceló, Serra d'Or)

Biografia popular, obra del periodista Domènec Guansé, publicada per l'editorial Aymà l'any 1964

manca de domini formal de la lectura i l'escriptura per part dels mateixos catalanoparlants.

Les estimacions de començament dels anys vuitanta (Strubell, 1981) situaven el nombre total de catalanoparlants entre 5 milions (de llengua familiar catalana) i 6,4 (capaços de parlar català). Corresponien al Principat entre 2.650.000 i 3.250.000 parlants: entorn del 50 % de la població tenia el català com a llengua habitual i el 60% podia parlar-lo; el 40%, doncs, només parlava castellà, encara que el 80% era capaç d'entendre'l. Al País Valencià hi havia entre 1.316.200 i 2.193.700 parlants; a les Illes Balears, entre 486.900 i 533.800 i a la Catalunya Nord uns 156.000.

Els índexs de coneixement de català del primer cens lingüístic conjunt per a Catalunya, les Balears i el País Valencià (1986) ja van mostrar que el català encara era majoritàriament conegut al seu territori històric, malgrat les persecucions i l'elevada immigració. És una dada important per evitar que s'apliqui als catalanoparlants un tracte de minoria. Del total de 9.600.000 habitants, el 88 % (8.470.000) entenien el català; el parlaven un 62% (5.912.000); el llegien el 49% (4.682.000) i l'escriuen el 23% (2.194.000).

Segons una enquesta més recent, també d'abast general (CIS, 1994), els percentatges de coneixement del català s'han incrementat encara més:

	Balears	Catalunya	País Valencià
No l'entenen	6%	4%	10%
L'entenen	96%	90%	94%
El parlen	74%	55%	71%
El llegeixen	65%	31%	54%
L'escriuen	41%	12%	22%

Tot i això, cal advertir que els resultats de les polítiques educatives són desiguals i en alguns llocs no s'actua amb la coherència ni l'abast necessaris: l'absència del català a molts sectors de l'educació infantil pot comportar dèficits inicials difícilment recuperables; la manca d'ús vehicular normal del català en l'ensenyament fa que no se n'arribi a adquirir un domini expressiu suficient; la motivació per a l'aprenentatge del català pot disminuir si no hi ha un progrés perceptible del seu ús públic; etc.

Precisament, l'extensió de l'ús públic de la llengua ha topat amb dificultats considerables. En l'ús oficial i administratiu, és cert que el progrés ha estat notable en general, però hi ha clares diferències entre Catalunya —on l'ús del català en aquests camps

ha esdevingut general en l'administració autonòmica i local—, les Balears —on la situació és desigual— i el País Valencià —on predomina la inèrcia. Amb l'administració estatal encara resulta difícil pertot l'ús del català —especialment amb les forces de seguretat i amb l'administració de justícia.

En el sector privat —empreses, comerços, indústries culturals, etc.—, les intervencions de normalització lingüística s'han limitat a campanyes de sensibilització i mesures de foment i suport, amb efectes més reduïts, sobretot fora de Catalunya. Els sectors on el català és més present són les finances, els transports, els subministraments i els comerços. Ara bé: al costat d'alguns establiments i professionals que s'han organitzat per a atendre el públic en qualsevol de les llengües oficials, n'hi ha molts, sobretot a les ciutats, que usen exclusivament el castellà.

Quant als mitjans de comunicació, l'oferta televisiva en català havia arribat a igualar pràcticament la castellana cap a 1988 —TV3 abastava un 44% de l'audiència de Catalunya i era rebuda gairebé des de tot el territori lingüístic. Posteriorment, la irrupció de les televisions privades i les dificultats oficials als reemissors del País Valencià han fet retrocedir aquestes conseqüències. A la ràdio, el català abasta aproximadament un 25% de l'oferta, però en la premsa diària tot just si arriba al 15% de la difusió —malgrat la positiva aparició de nous diaris en català, com el “Balears” (1996) o l'edició bilingüe de “El Periòdico” (1997).

Per que fa a l'esport, encara que cal destacar l'esforç institucional conjunt que es va dur a terme amb ocasió dels Jocs Olímpics de Barcelona el 1992 —modèlics en la utilització igualitària del català entre les quatre llengües oficials—, l'avanç del català no ha abastat encara la premsa esportiva.

En el mercat cultural també hi ha signes ambivalents: les edicions en català han superat els 5.000 títols, però en el vídeo, el cinema o la informàtica l'absència de la nostra llengua és gairebé general. En aquest sentit, la irrupció de les noves tecnologies informàtiques i telemàtiques, en les quals la presència del català és minoritària —fins i tot en els maquinaris i programaris usuals— constitueix un motiu especial de preocupació.

Tant pels avenços aconseguits com per les dificultats que encara calia superar —que posaven en

La fidelitat a la llengua compartida pels països de parla catalana reclama encara manifestacions multitudinàries i actes d'afirmació: Premis Octubre, presentats per Rosanna Pastor, a València; “Correllengua” a Palma de Mallorca, 1996; manifestació a la plaça de bous de València, 1970 (Fotos P. Gil i Domingo, El Temps i Obra Cultural Balear)

Concentració multitudinària a la plaça Major de Palma de Mallorca amb motiu de la II Diada Popular per la Llengua i l'Autogovern que organitza l'Obra Cultural Balear (Foto Francesc Melcion/Avui)

entredit les previsions en què es basaven les lleis inicials de normalització lingüística—, al final dels anys vuitanta es fa patent la necessitat d'actualitzar els plantejaments i a Catalunya s'ha tramitat una nova llei lingüística, la *Llei de política lingüística de Catalunya* (1997). La voluntat d'aprovar-la amb el màxim consens parlamentari ha fet que el text final incideixi poc en l'ús del català al món socioeconòmic, però probablement permetrà establir uns mínims de presència de la nostra llengua en els mitjans de comunicació i les indústries culturals.

Com ha dit Albert Bastardas,¹⁴ la situació sociolingüística actual es caracteritza per la coincidència de processos contraposats. En línies generals, el català s'estén en les comunicacions institucionalitzades dependents dels poders autonòmics, però no tant en les institucions de dependència estatal o en les entitats i empreses de caràcter privat: el castellà predomina clarament en l'activitat econòmica i laboral. L'ensenyament aconsegueix que la comprensió del català per part de la població d'origen extern esdevingui general, però el seu ús actiu d'aquesta llengua apresada encara és lluny de ser fluid i espontani com ho és el castellà per als autòctons: hi ha, doncs, la temença que el català retrocedeixi en

aquest àmbit de les comunicacions individualitzades, que és on es juga finalment la pervivència de les llengües. Hi ha signes prou amenaçadors: al Rosselló el català és difícilment recuperable, al País Valencià, presenta un avançat procés de substitució lingüística, i a les Balears la transmissió intergeneracional de la llengua és recessiva. No en va les mobilitzacions socials en defensa del català han estat especialment intenses en aquests llocs durant els darrers anys.

L'estandardització de la llengua catalana

La llengua catalana disposava afortunadament, des d'abans de la persecució franquista, del model normatiu codificat per Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans, però calia un enorme esforç per recuperar la difusió social, funcional i geogràfica d'aquest model de llengua comuna i paral·lelament, com ja deia Fabra el 1934, elaborar-ne els registres especialitzats. Ja hem al·ludit també a les reticències promogudes per alguns sectors de la societat valenciana contra l'acceptació de la unitat de la llengua. Aquests han estat probablement els dos problemes més rellevants.

III Diada Popular per la Llengua i l'Autogovern al passeig del Born de Palma, que l'any 1997 es celebrà, per primer cop i simultàniament, a Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera (Foto Llamp, OCB)

L'any 1986, l'Àrea de Lingüística Social del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana va fer una detinguda valoració de l'estat del procés d'estandardització i va concretar les propostes que creia més convenients per a l'estandardització del català durant els anys següents.

Les resolucions d'aquesta àrea es referien en primer lloc a les condicions necessàries per a aconseguir la plena viabilitat del procés d'estandardització: un procés de normalització lingüística inequívocament unitari, per mitjà d'una intervenció institucional coordinada a tot el domini lingüístic, que parteixi del reconeixement explícit de la unitat de la llengua per totes les institucions autonòmiques i estatals implicades.

Consegüentment, es propugnava una organització conjunta i permanent, amb representacions proporcionades de tots els territoris de llengua catalana, encarregada de vetllar pel caràcter unitari, composicional i confluent del procés d'estandardització. Més concretament, es remarcava com a objectiu essencial la consolidació d'un espai comunicatiu comú, sobretot audiovisual, i s'insistia en la necessitat de clarificar per mitjà de l'ensenyament la naturalesa i les funcions de la llengua estàndard,

especialment a les zones on el procés d'estandardització està més endarrerit.

Quant a la tasca de l'Institut d'Estudis Catalans, les conclusions plantejaven el seu reconeixement general com a autoritat acadèmica per a la llengua catalana, alhora que consideraven necessària la seva ampliació amb representants de tot el territori lingüístic i l'actualització de la normativa, amb una especial referència a la necessitat d'un nou diccionari normatiu. Tanmateix, s'hi remarcava que la codificació es podia considerar aconseguida en línies generals, i que l'atenció preferent s'havia de centrar en la vehiculació unitària de les propostes normatives, en la comprovació de la seva implantació social per mitjà de la realització de proves d'ús i en l'orientació del procés d'estandardització i elaboració dels registres especialitzats. En aquest sentit, s'esmentava la necessitat de propostes relatives a l'estandardització de la llengua oral pròpia dels mitjans de comunicació.

Transcorreguts dotze anys des del congrés, cal reconèixer que no s'ha aconseguit la coordinació institucional imprescindible ni l'acceptació general de la unitat de la llengua, qüestionada encara per sectors determinats de la societat valenciana, em-

"Dèiem una vegada a un escriptor valencià: "Nosaltres, catalans, no desitjariem altra cosa sinó que emprenguèssiu una obra de forta depuració del vostre idioma, encara que no us preocupéssiu gens d'acostar-vos al nostre català; que tractéssiu de descastellanitzar el valencià i de redreçar-lo i d'enriquir-lo procurant acostar-lo al valencià dels vostres grans escriptors medievals." **Pompeu Fabra**. Nostra Parla, 1918

Felip Cinquè cap per avall, gran globus passejat per Acció Cultural del País Valencià des del 25 d'abril de 1997 (Foto Domingo, Acció Cultural del País Valencià, El Temps)

parant-se en la denominació estatutària de valencià.¹⁵ En escriure aquestes línies,¹⁶ les Corts Valencianes han aprovat una llei per la qual es crea l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, com a fruit d'un pacte polític en què s'intenta superar el conflicte lingüístic valencià. Caldrà esperar a veure la composició i la trajectòria d'aquest nou organisme per saber si aquest objectiu es pot aconseguir.

Malgrat aquestes dificultats, el sistema educatiu i els mitjans de comunicació de més abast han contribuït significativament a difondre el model de llengua estàndard al conjunt del territori. També han aparegut estudis teòrics, monogràfics o didàctics ben interessants per a la consolidació de l'estàndard català. Sigui com sigui, l'absència de coordinació institucional persisteix com l'obstacle més important en la consecució d'un procés d'estandardització general, sense desfasaments ni desequilibris territorials.¹⁷

L'ampliació dels membres de la Secció Filològica de l'IEC amb representants de diversos indrets o amb vinculacions variades amb la llengua (escriptors, traductors, periodisme) i l'activació de les tasques d'actualització de la normativa han estat d'altra banda fets molt evidents a partir de 1986. Els dos punts més destacats en les conclusions com a necessitats més immediates —l'actualització del diccionari normatiu i la definició d'una proposta d'estàndard per als mitjans de comunicació— es poden considerar també resolta amb la publicació del Diccionari de la llengua catalana¹⁸ i la Proposta per a un estàndard oral de l'Institut.¹⁹ D'altra banda, també s'ha iniciat l'elaboració d'una nova gramàtica normativa de l'Institut d'Estudis Catalans. La tasca feta en aquest camp ha estat doncs molt remarcable, encara que puguin restar alguns punts per resoldre o que alguns punts hagin suscitat controvèrsia.

Altres conclusions del congrés es referien a l'elaboració dels llenguatges d'especialitat i la terminologia, insistint en la imprescindible coordinació institucional entre les administracions, l'Institut d'Estudis Catalans, les universitats, els mitjans de comunicació i altres sectors destacats d'usuaris, amb la finalitat d'organitzar conjuntament l'elaboració dels registres especialitzats més necessaris, en estreta relació amb l'extensió de l'ús de la nostra llengua i amb una capacitat d'incidència general a tot el territori lingüístic. En el cas de la terminologia, les conclusions plantejaven la vehiculació de les accions d'estandardització terminològica de les diverses administracions de l'àrea lingüística a través d'un organisme coordinador i planificador únic

per a la llengua catalana, que representés unitàriament la nostra terminologia a l'Estat i als organismes terminològics internacionals. Totes aquestes consideracions reflecteixen el model organitzatiu que aleshores es començava a establir, amb la creació el 1985 del Centre de Terminologia TERMCAT com a fruit d'un acord institucional entre la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans.

Al cap de dotze anys, es pot confirmar la utilitat d'un centre de terminologia que actuï com a punt de trobada entre els especialistes dels diversos camps del coneixement, l'autoritat lingüística acadèmica, els poders públics encarregats de dirigir la política lingüística i els professionals de la llengua. La tasca del TERMCAT en suport de l'elaboració de terminologia catalana ha consistit en l'establiment i la difusió d'unes bases metodològiques consistents,²⁰ la formació terminològica, l'assessorament metodològic i documental, la coordinació o la direcció de nombrosos treballs terminogràfics, etc.

En el vessant de la normalització terminològica, l'assessorament dels especialistes en el terreny conceptual i de viabilitat sociolingüística ha complementat la validació formal de diversos milers de termes pel Consell Supervisor, presidit per un membre de la Secció Filològica.²¹

En alguns camps, l'elaboració dels llenguatges d'especialitat ha estat especialment intensa: en el món esportiu, arran dels Jocs Olímpics;²² en l'àmbit administratiu, amb la tasca de la Comissió Assessora de Llenguatge Administratiu de Catalunya;²³ en l'àmbit jurídic,²⁴ amb motiu de les actuacions de normalització lingüística de l'Administració de Justícia a Catalunya; etc.

A part del TERMCAT, altres institucions han realitzat treballs terminològics molt remarcables: per exemple, algunes universitats, com la Politècnica de Catalunya o la Universitat de Barcelona, que publiquen sengles col·leccions de diccionaris; l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, que ha promogut el *Diccionari enciclopèdic de medicina* dirigit pel doctor Oriol Casassas;²⁵ l'ITEC, el Col·legi d'Enginyers, la Fundació Torrens Ibern, etc. Tot i això, les necessitats terminològiques són tan àmplies que encara és enorme la quantitat de feina pendent i cal remarcar la necessitat d'una implicació més clara de les institucions de tot el territori lingüístic en aquesta tasca.

El congrés de 1986 remarcava encara un altre punt ben important, que ja havia estat suggerit per

Una de les trobades d'escoles que organitza "Escola Valenciana Federació d'Associacions per la Llengua" a les diverses comarques del País Valencià, maig del 1995 (Foto Domingo, El Temps)

"Així, tot fent una obra purament valencianista, us trobaríeu haver fet una obra d'acostament al nostre català: elevant la vostra llengua escrita... recobrant-la en el valencià del segle XV, produiríeu un valencià que... seria la modalitat valenciana de la llengua catalana, al costat de la nostra modalitat catalana i de la modalitat balear." Pompeu Fabra. Nostra Parla, 1918

Carles Santos dirigeix la cantata La veu de la terra en l'homenatge a Joan Fuster, abril 1998 (Foto P. Gil, El Temps)

Pompeu Fabra el 1934: la necessitat de programes satisfactoris de formació lingüística dels professionals, integrats en el seu currículum educatiu normal, més que concebuts com a reciclatges addicionals, i de sistemes d'informació i assessorament dels usuaris.

Respecte a aquest darrer aspecte, es pot afirmar que hi ha hagut un considerable desplegament de serveis d'assessorament lingüístic i que especialment al Principat de Catalunya han seguit un procés de sistematització i especialització complementària de les seves funcions: així, els serveis que atenen els usuaris de forma directa i immediata sectorialment o territorialment (des del Consorci per a la Normalització Lingüística) poden traslladar els dubtes que no estiguin en condicions de resoldre a serveis més especialitzats (el TERMCAT per a assumptes terminològics i el Servei d'Assessorament Lingüístic de la Generalitat de Catalunya per a la resta de temes). S'ha iniciat també la posada en marxa d'un sistema integral d'assessorament lingüístic, constituït de moment pel Telèfon Lingüístic (amb resposta automàtica per telèfon i fax) i el servei Linguatex (per videotex). La necessitat més urgent i immediata en aquest camp se centra en l'accés telemàtic via Internet a totes aquestes informacions. Els llibres o manuals d'estil corporatiu constitueixen una altra modalitat d'informació a l'usuari que ha assolit resultats ben destacables.

Pel que fa a la formació lingüística dels professionals, es pot dir que ha experimentat alguns progressos en casos concrets, amb l'elaboració de cursos o materials de formació específics, com el curs per a policies locals publicat pel Consorci per a la Normalització Lingüística de Catalunya²⁶ o les aportacions de Lluís Marquet i Carles Riera en l'àmbit del català científic i tècnic.²⁷ La tasca de formació dels periodistes —especialment a la Facultat de Ciències de la Informació de la Universitat Autònoma de Barcelona— ha estat també intensa.²⁸ A més, són nombrosos els mitjans —orals o escrits— que compten amb un llibre d'estil²⁹ o un servei propi d'assessorament lingüístic. Tot i això, és necessari establir sistemes més eficaços de seguiment i millora de la qualitat lingüística en els mitjans, en una línia que no tendeixi a accentuar els controls de caràcter purista, sinó que faciliti l'adequació, la naturalitat i la creativitat genuïna com a part de la millora dels professionals de la comunicació.

En general, doncs, només en la mesura que ha avançat l'ús docent del català es pot considerar que

ha progressat la formació lingüística en el currículum ordinari dels diversos ensenyaments.³⁰ La incorporació sistemàtica d'elements de formació lingüística suficients en els diversos plans d'estudis professionals, ocupacionals, tècnics o d'altres especialitzacions superiors resta encara per fer i seria desitjable que hi hagués una acció institucional conjunta en aquest sentit per part dels responsables d'educació de tot el territori de llengua catalana.

A manera de conclusió

Si tenim en compte el camí recorregut en la direcció que Fabra apuntava el 1934, haurem de concloure que s'ha avançat força en l'extensió de l'ús de la nostra llengua, en l'elaboració dels seus registres especialitzats i en el seu aprenentatge. De totes formes, el procés d'estandardització de la llengua catalana encara es troba fortament limitat i condicionat per la manca d'un procés unitari de normalització lingüística, que reclama una decidida intervenció institucional coordinada a tot el territori lingüístic.

És imprescindible, doncs, reclamar que les institucions polítiques del nostre àmbit lingüístic assumeixin de forma oficial, explícita i definitiva la unitat de la llengua, i que estableixin òrgans comuns i permanents de coordinació en la normalització lingüística. Només així serà possible resoldre els desequilibris i desfasaments observables en el procés d'estandardització.

Per tal d'assegurar la complementarietat entre l'estandardització i l'extensió de l'ús de la llengua, cal trobar les formes adequades d'articulació de totes aquestes institucions polítiques amb l'Institut d'Estudis Catalans, i ampliar-ne encara la composició i la implantació territorial, perquè arribi a ser proporcionada en el conjunt de les terres de llengua catalana.

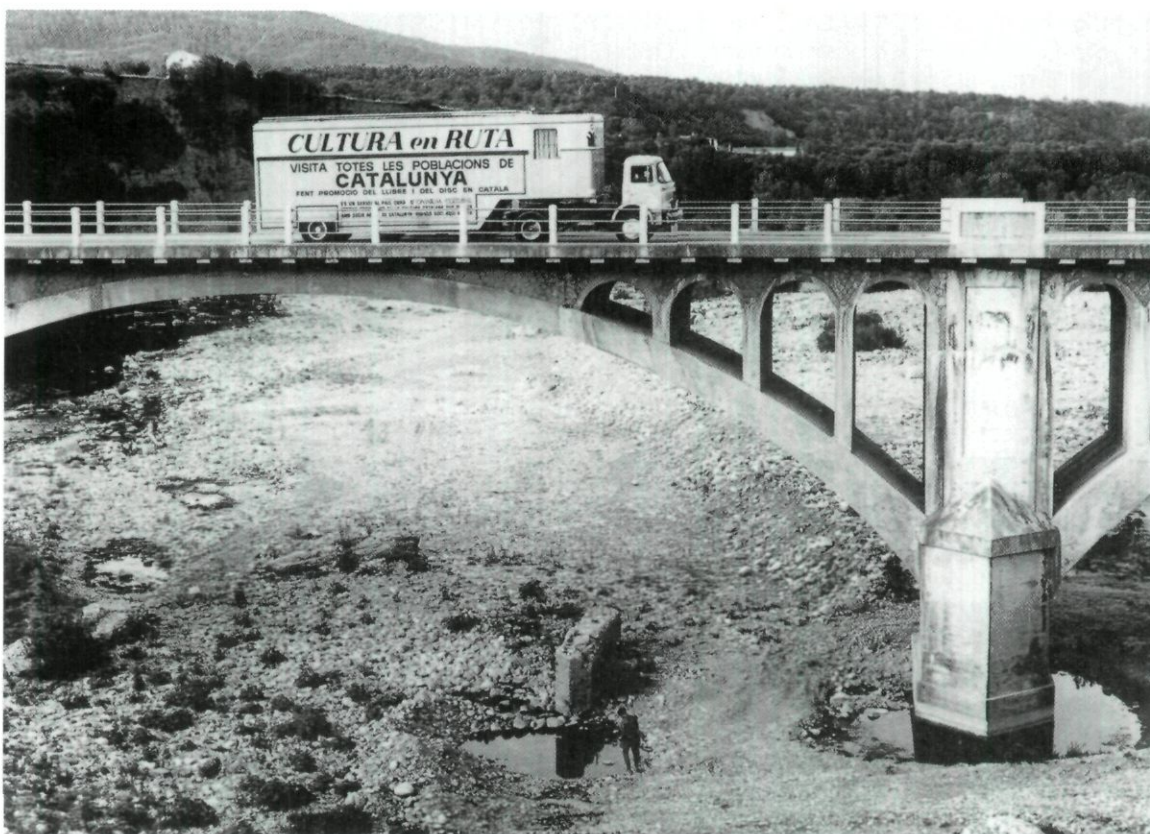
En aquesta acció coordinada, cal vetllar perquè el sistema educatiu proporcioni l'adequada formació lingüística a tots els nivells, perquè es produeixi una cooperació autènticament recíproca en el camp dels mitjans de comunicació i les indústries culturals i, de manera molt especial, per assegurar la disponibilitat en llengua catalana de les noves eines, recursos i serveis informàtics, amb una política conjunta en l'àmbit de l'enginyeria lingüística.

En l'ordre més específicament lingüístic, és necessari completar l'actualització de la normativa de

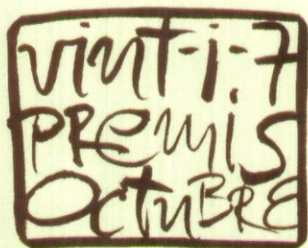

Torre de control del Centre de Telecomunicacions de l'Associació Voltor a la serra d'Alfàbia que permet la recepció a les Balears de totes les emissores de ràdio i televisió en llengua catalana. Les noves tecnologies obren perspectives inèdites a l'espai comunicatiu comú (Foto Obra Cultural Balear)

Cultura en Ruta, iniciativa que Lluís Carulla va posar al servei d'Omnium Cultural realitzà una important tasca de difusió del llibre català per totes les viles i ciutats de Catalunya entre els anys 1970 i 1978 (Foto Barceló)

La recent edició dels Premis Octubre de València també ha retut homenatge a Pompeu Fabra en acomplir-se els cinquanta anys de la mort del Mestre

Cinquantenari Pompeu Fabra

Edicions 3i4
Fundació Ausiàs March
València
del 27 al 31 d'Octubre 1998

la llengua general —especialment en els aspectes gramaticals i gràfics— per mitjà de la nova gramàtica que prepara l'Institut d'Estudis Catalans, i establir les formes adequades de cooperació entre els poders públics, l'autoritat acadèmica i les institucions dels diversos àmbits d'especialitat per tal d'avançar sense desajustaments en l'elaboració dels registres específics i la terminologia pròpia de cada sector.

Tant de bo en els propers anys puguem haver aconseguit aquests objectius. Seria el millor homenatge que podríem oferir a l'artífex de la codificació moderna, Pompeu Fabra.

L'any 1968, amb motiu del centenari i de l'Any Fabra, Òmnium Cultural, a iniciativa de Lluís Carulla, va facilitar cent cinquanta medallons de bronze a igual nombre d'entitats d'arreu del país per tal que poguessin organitzar els seus homenatges particulars, tot contribuint així a difondre el coneixement de la vida i l'obra de Mestre Fabra. Museu Municipal de Vilafranca del Penedès (Foto Pere Català i Roca, Alfa & Omega)

NOTES

1. *Jocs Florals de Barcelona. MCMXXXIV*. Barcelona: Estampa de la Renaixença [s.d.]. Discurs del President Pompeu Fabra, pàgs. 19-29.

2. Josep Benet, *Catalunya sota el règim franquista*. Edicions catalanes de París, 1973. Joan Villarroya i Josep M. Solé, *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes 1936-1975*. Barcelona: Curial. 1993. Francesc Ferrer i Gironès, *La Persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62. 1985.

3. *Per la llengua. Llengua i cultura als Països Catalans, 1939-1977*. Barcelona: La Magrana. 1980.

4. V. Albert Balcells i Genís Samper, *L'escollisme català (1911-1978)*. Barcelona: Barcanova. 1993.

5. *La llengua*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 1976.

6. Dues editores discogràfiques en feien la difusió —Edigsa (1961) i Concèntric (1965)—, amb el suport d'un programa radiofònic pioner, com el Radioscope de Salvador Escamilla.

7. L'activitat té el seu eix en el trasllat d'una flama des de la tomba de Fabra a Prada del Conflent fins a Montserrat, amb actes diversos al llarg d'aquest itinerari.

8. Es tractava de concursos literaris, actes culturals, espectacles populars, etc., celebrats a llocs diversos dels Països Catalans.

9. Va ser aleshores quan van començar a sorgir les primeres manifestacions contràries a la unitat lingüística del valencià i el català. Una declaració de membres destacats de la Real Academia Española de la Lengua, apareguda el mateix 1975, denunciava com a culturalment aberrant aquest intent de separar culturalment el País Valencià de la resta del seu àmbit lingüístic.

10. CONGRÉS DE CULTURA CATALANA, *Resolucions I*. Barcelona, 1978.

11. La llengua castellana quedava així, com va observar Ninyoles, triplement privilegiada: 1) Com a única llengua oficial en els òrgans comuns de l'Estat (legislatius, executius i judicials); 2) Com a única llengua oficial en el seu territori històric. 3) Com a única llengua oficial en el territori històric de les altres llengües.

12. Com la senyera històrica de les quatre barres i la denominació de País Valencià.

13. L'Estatut d'Aragó, aprovat també el 1982, ni tan sols declara oficial el català en el territori on és històricament parlat, sinó que parla tan sols vagament de la protecció de les modalitats lingüístiques.

14. Albert Bastardas, *Ecologia de les llengües*. Barcelona: Proa (1996).

15. Conscients d'aquesta situació, l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i la Generalitat Valenciana

van publicar el 1995 una gramàtica i un diccionari que —sense allunyar-se dels criteris normatius generals— poguessin servir de referents valencians oficials, però els canvis polítics ocorreguts poc després no permeten ser gaire optimistes respecte a la seva implantació social.

16. Octubre de 1998.

17. *Val a dir que el Pla general de normalització lingüística* aprovat per la Generalitat de Catalunya el 1995 preveu l'establiment d'acords institucionals, però les declaracions favorables d'altres institucions de govern no s'han concretat encara en una cooperació efectiva.

18. Una altra de les conclusions recomanava la incorporació al *Diccionari dels mots de les grans zones dialectals* que compleixen requisits de genuïnitat, extensió geogràfica, necessitat expressiva, etc. i fer possible que aquests mots fossin vehiculats en els mitjans de comunicació. Amb motiu de l'actualització del diccionari normatiu, s'hi ha introduït una àmplia selecció de mots de gran part del territori lingüístic, els quals a més no han estat marcats com a propis d'una contrada determinada més que quan la seva difusió era estrictament local. D'aquesta forma se subratlla que es tracta de mots disponibles per al conjunt de la comunitat lingüística. Naturalment, la vehiculació efectiva d'aquest lèxic en els mitjans de comunicació es veu afavorida amb aquest nou plantejament, però caldria assegurar-la amb orientacions concretes sobre l'ús del lèxic comú en els diferents mitjans.

19. *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*. Fascicle I: *Fonètica* (1990). Fascicle II: *Morfologia* (1992). Així mateix, molts dels punts concrets apuntats com a pendents per la ponència han estat objecte de regulació específica: mots i compostos amb *s-* líquida inicial, ús del guionet, increment del tercer grup verbal en valencià, grafia final de la primera persona del present d'indicatiu en els parlars balears, etc. Vegeu *Documents de la Secció Filològica, I i II*. Barcelona, 1990-1992.

20. *Metodologia del treball terminològic*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. 1990. D'altra banda, la publicació de l'obra de M. Teresa Cabré *La terminologia* —Barcelona: Empúries. 1992— ha

representat una sòlida fonamentació teòrica d'aquesta nova disciplina.

21. L'atenció anual d'unes 10.000 consultes, la intervenció en més d'un centenar de publicacions de tota mena —des de cartells, tríptics o lèxics de caràcter divulgatiu, fins a col·leccions de diccionaris de gran abast, a vegades de caràcter visual o en suport informàtic— són exemples de la considerable projecció de la informació terminològica aconseguida els darrers anys.

22. En són un bon exemple les col·leccions de reglaments i de diccionaris terminològics dels esports publicades per Enciclopèdia Catalana, fruit de la col·laboració entre la Generalitat de Catalunya, el TERMCAT i les institucions esportives.

23. A més de les convencions específicament administratives elaborades per aquesta Comissió, podem destacar pel seu interès general la relativa a l'ús de *Majúscules i minúscules*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. 1992 (2a ed.).

24. En són mostres el *Manual de documents jurídics en català* —Barcelona: CDC. 1995— i el *Formulari jurídic* —Barcelona: Consell dels Il·lustres Col·legis d'Advocats de Catalunya. 1995—, entre d'altres.

25. Editat per Enciclopèdia Catalana el 1990.

26. Dolors Badia et al., *Parlar és la clau*. Vol. I (1991) i vol. II (1992).

27. Lluís Marquet, *El llenguatge científic i tècnic*. Barcelona: Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya. 1993. Carles Riera, *Manual de català tècnic i científic*, Barcelona: Claret (1992) i *El llenguatge científic català*. Barcelona: Barcanova. 1994.

28. N'és un bon exemple el *Manual de pronunciació* publicat per Josep-Anton Castellanos. Eumo. Vic, 1993.

29. *Llibre d'estil de l'Avui* (inèdit), 1988. *Llibre d'estil del Diari de Barcelona*. Empúries. Barcelona, 1987. Eusebi Coromina, *El 9 Nou: Manual de redacció i estil*. Eumo. Vic, 1991. *El català a TV3. Llibre d'estil*. Ed. 62. Barcelona, 1995.

30. La formació de traductors, per exemple, ha rebut un impuls decisiu amb la creació de la llicenciatura de traducció i la implantació d'aquests estudis a diverses universitats de l'àrea lingüística catalana.

Els gegants
acompanyen la
manifestació del 25
d'abril de 1996, a
València (Foto P. Gil, *El
Temps*)

DISCURS D'ÒSCAR RIBAS

DAVANT L'ASSEMBLEA GENERAL DE LES NACIONS UNIDES

Aquest és el discurs que va pronunciar Òscar Ribas, aleshores cap del Govern d'Andorra, amb motiu de la inauguració de la Missió Permanent del Principat d'Andorra, el 4 d'octubre de 1994. El reproduïm per la importància que té l'ús oficial del català en un fòrum internacional.

M'adreço a vostès poques hores abans d'inaugurar oficialment la Missió Permanent del Principat d'Andorra a les Nacions Unides, la primera missió diplomàtica d'Andorra al món. Aquesta Missió Permanent serà la manifestació física de la voluntat del poble andorrà de participar activament en l'aplicació dels ideals de la Carta de les Nacions Unides. A les portes de commemorar el 50è aniversari de l'Organització, la nostra Missió haurà d'afrontar reptes importants. D'una banda, caldrà preparar amb cura la Cimera Mundial de Copenhague sobre desenvolupament social. L'objectiu d'aquesta cimera, trobar mètodes per a reduir la pobresa, augmentar els llocs de treball i fomentar la integració social, és particularment valuós de cara a l'estudi de noves possibilitats de desenvolupament que el secretari general segurament contemplarà a l'Agenda for Development. D'una banda, Andorra participarà amb especial interès en els treballs del Tercer Comitè, tal com ens exigeix la nostra vocació històrica de respecte als drets humans. En aquest sentit, vull destacar l'activitat portada a terme pel nou alt comissari dels Drets Humans, l'ambaixador Ayala Lasso.

En una ocasió que ha esdevingut històrica, el president dels Estats Units d'Amèrica, John Fitzgerald Kennedy, digué davant del mur de Berlín aquella frase cèlebre: *"Ich bin ein Berliner"*. I per al món sencer la paraula *Berliner* va sonar llavors com a sinònim de llibertat.

Per als països que pertanyen a la cultura que s'expressa en llengua catalana també ha passat a ser històric un altre moment semblant. M'estic referint al dia en què un músic insigne i artista universal, Pau "Pablo" Casals, digué aquí, a l'Assemblea General de les Nacions Unides, essent-ne secretari

general el senyor U Thant, la seva afirmació rotunda: *"I am a Catalan"*. I per a tothom va quedar immediatament clar que amb les seves paraules entonava un càntic a la llibertat i es declarava fill d'un poble respectuós amb els altres i creador d'un dels més antics parlaments i sistemes democràtics del món. Igual com posava de manifest la seva dedicació a la causa de la pau. Recordem, per exemple, que l'himne de les Nacions Unides o *Himne de la Pau* és obra seva i que es va estrenar amb lletra de Wystan Hugh Auden el 24 d'octubre de 1971.

Doncs bé, avui, si m'ho permeten, jo també voldria modestament afegir-me a aquestes figures tan importants i respectades per a proclamar, en el mateix sentit i amb la mateixa passió, *"I am an Andorran"*. I confio que per a vostès això signifiqui igualment una expressió com les dues anteriors i no pas un pueril cofoisme d'autosatisfacció. Perquè el nostre antic i petit estat ha demostrat sempre a través dels segles el seu amor a la llibertat, la seva voluntat de contribuir a l'equilibri i l'harmonia i el seu afany de preservar la pau.

Ara fa una mica més d'un any de la nostra adhesió a l'ONU en virtut de l'aprovació de la nostra Constitució i de la plena adaptació del nostre model d'estat als esquemes propis d'un modern estat de dret. Per aquest motiu, i atès que som el darrer dels quatre petits estats històrics d'Europa després de Liechtenstein, San Marino i Mònaco, en esdevenir membres d'aquesta organització, potser em serà permès de fer algunes consideracions sobre les possibles aportacions dels microestats al concert de les nacions.

És evident que en un món en què les grans operacions han de ser forçosament a gran escala, la nostra simple existència pot semblar un anacronisme o un contrasentit. En efecte, quan l'Organització Mundial del Comerç marca la fi dels proteccionismes i la NAFTA, l'APEC o la Unió Europea indiquen la creació de grans àrees de lliure circulació de productes i de serveis, hom pot, amb un excés de simplificació, demanar-se quin és el sentit de la pervivència d'algunes petites entitats que de vegades,

tal com és el nostre cas, poden, a més, trobar-se en situació d'enclavament dins d'una gran unitat supranacional com és la Unió Europea.

I jo els diré que, en la mesura en què caminem cap a les grans magnituds de la integració, es fa també més necessari que mai respectar i mantenir les identitats. Aquestes, com és ben sabut, no es mesuren en termes volumètrics ni admeten la subordinació d'una personalitat col·lectiva minoritària a una altra de més pes demogràfic. Tal com la democràcia és el govern de les majories i el respecte de les minories, igualment a l'escenari internacional, la política dels grans blocs i de les grans potències ha de ser compatible amb el reconeixement dels col·lectius que, pel fet de ser menys nombrosos, no poden de cap manera quedar relegats a un tracte discriminatori ni ser tampoc menystinguts.

És evident que tots els petits estats (i probablement la quarta part dels aquí representats ho són en una o altra mesura) tenen unes clares limitacions i que en l'establiment i el manteniment de l'ordre mundial és, i cal que sigui, decisiva, la contribució de les grans potències. Però també és segurament cert que, junt amb aquestes limitacions, tenen capacitats de què la humanitat no pot pas prescindir, sobretot en uns moments com els actuals, en què està obert tot un seguit de processos de pacificació i de reconciliació que proclamen moltes dosis de generositat, de comprensió, de tolerància i de voluntat de concòrdia.

I és que per la seva pròpia naturalesa, els microestats porten de manera intrínseca i essencial els valors del respecte a la diversitat i de la convivència. Justament per la seva insuficient dimensió han après al llarg de la història que les solucions perdurables no es poden imposar i que els nuclis de diferència no es poden eradicar. Per tant, de la seva actitud decantada amb la saviesa de la sedimentació a través dels temps, se'n poden derivar experiències i lliçons eventualment útils i convenients per als més forts. Més encara, quan els poderosos semblen disposats a exercir la seva autolimitació en descobrir que la utilització de la força potser pot ajornar un conflicte, però mai no podrà constituir la base d'una solució de futur. Tant de bo que els grans poders de la terra adoptin com a pròpies les normes de comportament que els microestats s'han vist obligats a fer seves i que, de la necessitat dels uns, en pugui sortir la virtut dels altres.

Proposar en lloc d'imposar, negociar en lloc de forçar, dialogar en lloc de dictar, conciliar en lloc de radicalitzar, respectar en lloc d'humiliar, cooperar

en lloc d'explotar, contenir-se en lloc d'abusar. Vet aquí les pautes de conducta pròpies dels petits estats que avui resulten més necessàries que mai a moltes regions del planeta, si el que volem és que els pobles i les persones puguin conviure amb dignitat i lluitar junts contra la fam, la misèria, la malaltia i els efectes negatius de l'explosió demogràfica.

És per això que goso demanar-los que prestin una mica d'atenció a les virtuts dels microestats i vegin si les poden fer seves. Només cal que els països més grans facin l'esforç mental de situar-se en el cas dels qui no tenen ni potència militar ni recursos humans ni econòmics per obligar els altres, per aconseguir que els problemes es puguin abordar d'una altra manera i segurament amb més garanties d'èxit.

Aquest plantejament arrenca sempre del més estricte respecte a la identitat dels altres, a la seva personalitat col·lectiva, a tots els drets que la configuren i a la seva cultura. Perquè la cultura és sempre un factor d'integració, i en l'equilibri de les cultures i la seva interpenetració hi ha la base de la coexistència pacífica (que ja és molt), i encara més de la convivència cordial i fraterna. Oblidem, doncs, els afanys d'assimilació i la creença en la superioritat d'allò que és majoritari, i tractem d'organitzar la vida en comú des del respecte mutu, cosa cada vegada més important en un món amb grans pressions demogràfiques i moviments migratoris.

Permetin que faci referència al cas del meu país, el Principat d'Andorra, que amb només seixanta-un mil habitants, té tres sistemes educatius diferents (l'andorrà, l'espanyol i el francès), tres quartes parts de població immigrada i un petit territori enclavat com un illot al mig de la Unió Europea. I pensin si algun dels equilibris que això representa no seria útil per als esforços que es fan al sud del continent africà, a l'Orient Mitjà o a d'altres escenaris d'Europa i del món sencer en què es lluita actualment per la pau.

Pensin també en una de les grans inquietuds dels nostre temps en què el narcotràfic i el crim organitzat han representat un important deteriorament de la seguretat ciutadana. I potser convindran amb mi que l'afirmació "small is beautiful" pot resultar una exageració, però certament garanteix uns nivells de seguretat molt superiors als existents a les enormes aglomeracions urbanes dels països més avançats.

I prestin si us plau atenció a la urgència de la tasca de protecció del medi ambient i de defensa de la

natura, i possiblement convindran amb mi que un territori reduït és més fàcil de gestionar amb criteris ecològics i, per tant, ens fa menys propensos a abusar-ne. De la mateixa manera, l'escassetat dels efectius humans ens fa probablement més inclinats a tenir en compte la problemàtica que tractarem a la cimera de Copenhague: els problemes individuals de les persones marginades, dels qui no poden seguir la marxa del progrés aparent de la majoria competitiva, dels minusvàlids, dels malalts i, en general, de tots els qui han de menester i reclamen la nostra solidaritat. Ja sé que en un fòrum com aquest el personalisme cristià és només una aproximació parcial a aquestes qüestions, però tinc el convenciment que (amb la traducció que això tingui en altres civilitzacions o religions), a petita escala, és molt més fàcil donar una resposta personalitzada als problemes del proïsme, i també en termes genèrics, penso que aquesta filosofia és la que sovint impregna els moviments de solidaritat, com és avui el cas de Rwanda, un exemple en què l'esperit de convivència de les petites comunitats podria haver evitat el conflicte.

En un món cada vegada més interdependent i cada vegada més globalitzat a escala planetària, crec sincerament que els petits no hi som pas de més, i que podem fins i tot fer-hi contribucions útils i ser punts de referència en alguns aspectes. Les sobiranes són cada cop més condicionades per les dels altres i pels necessaris acords internacionals, però les llibertats i l'esperit de solidaritat són més importants que les sobiranes i les fronteres.

Els prego, per tant, que considerin la possibilitat que tots ens esforcem a comportar-nos com a microestats. Nosaltres que ho som, perquè no tenim cap més remei. I vostès que no ho són, perquè hagin arribat al convenciment que així, tots plegats, podrem fer aportacions més positives a la pau, al progrés i a la convivència. I tal com de la suma dels petits corrents, en neixen els grans rius, potser de la suma de les petites identitats i del respecte als altres i a les minories podrem construir entre tots un món més just, més solidari i més habitable per a nosaltres, per als nostres fills i per als fills dels nostres fills. Moltes gràcies.

Pau Casals, un altre prestigiós exiliat català, gran amic de Pompeu Fabra, durant l'assaig de la seva memorable actuació davant l'Assemblea General de les Nacions Unides, a Nova York

DECLARACIÓ UNIVERSAL DE DRETS LINGÜÍSTICS

(PREÀMBUL)

Les institucions i organitzacions no-governamentals signatàries de la present Declaració Universal de Drets Lingüístics, reunides a Barcelona, els dies 6 al 9 de juny de 1996,

Vista la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948 que en el preàmbul afirma la *"fe en els drets humans fonamentals, en la dignitat i en la vàlua de la persona humana i en la igualtat de drets d'homes i dones"*; i que en el seu article segon estableix que *"tothom té tots els drets i totes les llibertats sense distinció de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o altra, origen nacional o social, posició econòmica, naixement o qualsevol altra condició"*,

Vistos els Pactes Internacionals de Drets Civils, Polítics, Econòmics, Socials i Culturals de 16 de desembre de 1966, que en llurs preàmbuls postulen que l'ésser humà no pot ser lliure si no es creen les condicions que li permetin gaudir tant dels seus drets civils i polítics, com dels seus drets econòmics, socials i culturals,

Vista la Resolució de l'Assemblea General de l'Organització de les Nacions Unides del 18 de desembre de 1992, que adopta la Declaració sobre els drets de les persones pertanyents a minories nacionals o ètniques, religioses i lingüístiques,

Vistos les declaracions i convenis del Consell d'Europa com el Conveni Europeu per a la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals, de 4 de novembre de 1950; la Convenció del Consell de Ministres del Consell d'Europa, de 29 de juny de 1992, per la qual s'aprova la Carta Europea sobre les llengües regionals o minoritàries; la Declaració de la Cimera del Consell d'Europa, de 9 d'octubre de 1993, sobre les minories nacionals; i la Convenció-marc per a la protecció de les minories nacionals de novembre del 1994,

Vistes la Declaració de Santiago de Compostel·la del PEN Club Internacional i la Declaració de 15 de desembre de 1993 del Comitè de traduccions i drets lingüístics del PEN Club Internacional sobre la proposta de realitzar una conferència mundial de Drets Lingüístics,

Vist que en la Declaració de Recife, Brasil, de 9 d'octubre de 1987, el XXII Seminari de l'Associació Internacional per al Desenvolupament de la Comunicació Intercultural recomana a les Nacions Unides que prenguin les mesures necessàries a fi d'adoptar i aplicar una Declaració Universal dels Drets Lingüístics,

Vista la Convenció número 169 de l'Organització Internacional de Treball, de 26 de juny de 1989, relativa als pobles indígenes en països independents,

Vist que la Declaració Universal dels drets col·lectius dels pobles, signada a Barcelona el maig de 1990, declara que qualsevol poble té dret a expressar i a desenvolupar la seva cultura, la seva llengua i les seves normes d'organització i, per fer-ho, a dotar-se de les pròpies estructures polítiques, educatives, de comunicació i d'administració pública, en marcs polítics diferents,

Vista la Declaració Final de l'assemblea general de la Federació Internacional de professors de llengües vives a Pécs (Hongria) de 16 d'agost de 1991, que recomana que els drets lingüístics siguin considerats com a drets fonamentals de l'individu,

Vist l'informe de la Comissió de Drets Humans del Consell Econòmic i Social de les Nacions Unides, de 20 d'abril de 1994, relatiu al text provisional de la Declaració dels drets dels pobles indígenes, Declaració en què els drets individuals es valoren a la llum dels drets col·lectius,

Vist l'esborrany de la Declaració de la Comissió Interamericana de drets humans sobre els drets dels pobles indígenes, aprovat en la 1278^a. sessió de 18 de setembre de 1995,

Atès que la majoria de les llengües amenaçades del món pertanyen a pobles no sobirans i que uns dels principals factors que impedeixen el desenvolupament d'aquestes llengües i acceleren el procés de substitució lingüística són la manca d'autogovern i la política d'Estats que imposen llur estructura político-administrativa i llur llengua

Atès que la invasió, la colonització i l'ocupació, així com d'altres casos de subordinació política, econòmica o social, impliquen sovint la imposició directa d'una llengua aliena o, si més no, la distorsió de la percepció del valor de les llengües i l'aparició d'actituds lingüístiques jerarquitzants que afecten la lleialtat lingüística dels parlants; i atès que, per aquests motius, les llengües d'alguns pobles que han esdevingut sobirans estan immerses en un procés de substitució lingüística a causa d'una política que afavoreix la llengua de les antigues colònies o poders imperials,

Atès que l'universalisme s'ha de basar en una concepció de la diversitat lingüística i cultural que superi

alhora les tendències homogeneïtzadores i les tendències a l'aïllament exclusivista.

Atès que per garantir la convivència entre comunitats lingüístiques, cal trobar uns principis d'ordre universal que permetin assegurar la promoció, el respecte i l'ús social públic i privat de totes les llengües,

Atès que diversos factors d'ordre extralingüístic (històrics, polítics, territorials, demogràfics, econòmics, socioculturals, sociolingüístics i d'actitud col·lectiva) generen problemes que provoquen la desaparició, marginació i degradació de nombroses llengües, i que cal, per tant, que els drets lingüístics es plantegin des d'una perspectiva global, perquè es puguin aplicar en cada cas les solucions específiques adequades,

Entenent que cal una Declaració Universal de Drets Lingüístics que permeti de corregir els desequilibris lingüístics de manera que assegurï el respecte i el ple desplegament de totes les llengües i que estableixi els principis d'una pau lingüística planetària justa i equitativa, com a factor cabdal de la convivència social,

DECLAREM QUE

La situació de cada llengua és el resultat de la confluència i de la intervenció d'una gran varietat de factors: político-jurídics; ideològics i històrics; demogràfics i territorials; econòmics i socials; culturals; lingüístics i sociolingüístics; interlingüístics; i finalment subjectius.

En concret, la situació actual es caracteritza per:

- La secular tendència unificadora de la majoria d'estats a reduir la diversitat i a afavorir actituds adverses a la pluralitat cultural i al pluralisme lingüístic.
- El procés de mundialització de l'economia i, en conseqüència, del mercat de la informació, la comunicació i la cultura, que trasbalsa els àmbits de relació i les formes d'interacció que garanteixen la cohesió interna de cada comunitat lingüística.
- El model economicista de creixement propugnat pels grups econòmics transnacionals, que pretén identificar la desregulació amb el progrés i l'individualisme competitiu amb la llibertat, cosa que genera greus i creixents desigualtats econòmiques, socials, culturals i lingüístiques.

Les amenaces que, en el moment actual, pressionen les comunitats lingüístiques sigui per la manca d'autogovern, per una demografia limitada o bé parcialment o enterament dispersa, per una economia precària, per una llengua no codificada o per un model cultural oposat al predominant, fan que moltes llengües no puguin sobreviure i desenvolupar-se si no es tenen en compte aquests eixos fonamentals:

- En la perspectiva política, concebre una organització

de la diversitat lingüística que permeti la participació efectiva de les comunitats lingüístiques en aquest nou model de creixement.

- En la perspectiva cultural, fer plenament compatible l'espai comunicatiu mundial amb la participació equitativa de tots els pobles, de totes les comunitats lingüístiques i de totes les persones en el procés de desenvolupament.
- En la perspectiva econòmica, fonamentar un desenvolupament sostenible basat en la participació de tothom i en el respecte per l'equilibri ecològic de les societats i per unes relacions equitatives entre totes les llengües i cultures.

Per tot això, aquesta Declaració parteix de les comunitats lingüístiques i no pas dels Estats, i s'inscriu en el marc de reforçament de les institucions internacionals capaces de garantir un desenvolupament sostenible i equitatiu per a tota la humanitat, i té com a finalitat de propiciar l'organització d'un marc polític de la diversitat lingüística basat en la convivència i en el respecte i el benefici recíprocs.

Aquesta Declaració entén com a *comunitat lingüística* tota societat humana que, assentada històricament en un espai territorial determinat, reconegut o no, s'autoidentifica com a poble i ha desenvolupat una llengua comuna com a mitjà de comunicació natural i de cohesió cultural entre els seus membres. Amb la denominació de *llengua pròpia d'un territori* es fa referència a l'idioma de la comunitat històricament establerta en aquest espai.

Aquesta Declaració parteix del principi que els drets lingüístics són alhora individuals i col·lectius, i adopta com a referent de la plenitud dels drets lingüístics el cas d'una comunitat lingüística històrica en el seu espai territorial, entés aquest no solament com a àrea geogràfica on viu aquesta comunitat, sinó també com un espai social i funcional imprescindible per al desenvolupament de la llengua. És a partir d'aquest referent que es poden establir com una gradació o continuïtat els drets que corresponen als grups lingüístics al·ludits al punt 5 d'aquest mateix article i els de les persones fora del territori de la seva comunitat.

Als efectes d'aquesta Declaració, s'entén que es troben també al seu propi territori i pertanyen a una comunitat lingüística les col·lectivitats que:

- es troben separades del gruix de la seva comunitat per fronteres polítiques o administratives;
- estan assentades històricament en un espai geogràfic reduït, envoltat pels membres d'altres comunitats lingüístiques; o
- estan assentades en un espai geogràfic compartit amb els membres d'altres comunitats lingüístiques d'historicitat similar.

Als efectes d'aquesta Declaració es consideren, també, com a comunitats lingüístiques dins el seu pro-

pi territori històric els pobles nòmades en les seves àrees de desplaçament o els pobles d'assentament dispers.

Aquesta Declaració entén com a *grup lingüístic* tota col·lectivitat humana que comparteix una mateixa llengua i que es troba assentada en l'espai territorial d'una altra comunitat lingüística, però sense una historicitat equivalent, com succeeix en casos diversos com ara immigrants, refugiats, deportats o els membres de les diàspores.

Aquesta Declaració considera que, en els casos en què diferents comunitats i grups lingüístics concorren en un territori compartit, l'exercici dels drets formulats en aquesta Declaració s'ha de regir pel respecte entre tots i dins de les màximes garanties democràtiques.

A l'hora d'establir un equilibri sociolingüístic satisfactori, és a dir, l'adequada articulació entre els drets respectius d'aquestes comunitats i grups lingüístics i de les persones que en formen part, cal tenir en compte, a més de la seva historicitat relativa i la seva voluntat expressada democràticament, factors que poden aconsellar un tracte reequilibrador, d'objectiu compensatori: el caràcter forçat de les migracions que han conduït a la convivència de les diferents comunitats i grups, o el seu grau de precarietat política, socioeconòmica i cultural.

Aquesta Declaració considera com a drets personals inalienables, exercibles en qualsevol situació, els següents:

- el dret a ésser reconegut com a membre d'una comunitat lingüística;
- el dret a l'ús de la llengua en privat i en públic;
- el dret a l'ús del propi nom;
- el dret de relacionar-se i d'associar-se amb d'altres membres de la comunitat lingüística d'origen;
- el dret de mantenir i desenvolupar la pròpia cultura;
- i tots els altres drets de contingut lingüístic reconeguts en el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics de 16 de desembre de 1966 i el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals de la mateixa data.

Aquesta Declaració considera que els drets col·lectius dels grups lingüístics, a més dels establerts per als seus membres a l'apartat anterior, també poden incloure:

- el dret a l'ensenyament de la pròpia llengua i cultura;
- el dret a disposar de serveis culturals;
- el dret a una presència equitativa de la llengua i la cultura del grup en els mitjans de comunicació;
- el dret a ser atesos en la seva llengua en els organismes oficials i les relacions socioeconòmiques.

Els drets de les persones i els grups lingüístics anteriorment esmentats no poden representar cap obstacle a la interrelació i la integració d'aquests amb la comunitat lingüística receptora, ni cap limitació dels drets d'aquesta comunitat o dels seus membres a la plenitud de l'ús públic de la llengua pròpia en el conjunt del seu espai territorial.

Aquesta Declaració considera que les persones que es traslladen i s'estableixen al territori d'una comunitat lingüística diferent de la pròpia tenen el dret i el deure de mantenir-hi una relació d'*integració*. La *integració* s'entén com una socialització addicional d'aquestes persones de manera que puguin conservar les seves característiques culturals d'origen, però comparteixin amb la societat que les acull prou referències, valors i comportaments per a permetre un funcionament social global sense més dificultats que les dels membres de la comunitat receptora.

Aquesta Declaració considera, en canvi, que l'*assimilació*, —entesa com l'aculturació de les persones en la societat que les acull, de tal manera que substitueixin les seves característiques culturals d'origen per les referències, els valors i els comportaments propis de la societat receptora— en cap cas ha de ser forçada o induïda, sinó resultat d'una opció plenament lliure.

Aquesta Declaració es basa en el principi que els drets de totes les comunitats lingüístiques són iguals i independents de la consideració jurídica o política de llengües oficials, regionals o minoritàries. L'ús de designacions com llengua regional o minoritària, no és adoptat en aquest text perquè, si bé en algun cas el reconeixement com a llengües minoritàries o regionals, pot facilitar l'exercici de certs drets, és freqüent l'ús d'aquests i altres determinatius per a restringir els drets d'una comunitat lingüística.

Aquesta Declaració exclou que una llengua pugui ser considerada pròpia d'un territori únicament pel fet de ser l'oficial de l'Estat o de tenir tradició de ser utilitzada dins d'aquest territori com a llengua administrativa o de certes activitats culturals.

FUNDACIÓ JAUME I

MEMÒRIA DE L'ANY 1998

XXII PREMIS D'HONOR JAUME I

Són dos premis que s'atorguen l'un a persones i l'altre a entitats que per llur acció —de caràcter científic, cultural en general, social, artístic, cívic, etc i que no s'hagi manifestat preferentment o exclusivament en forma d'obra escrita— reconeguda arreu dels Països Catalans, mereixin l'agraïment del nostre poble.

Les persones han d'ésser dels Països Catalans, vivents, d'una catalanitat conscient, explícita, exemplar i de provada continuïtat, tant si llur residència és als nostres territoris com si n'és fora.

Les entitats han d'ésser actuals, i també d'una catalanitat conscient, explícita, exemplar i de provada continuïtat, sigui quina sigui llur residència o àmbit d'actuació.

PREMI A LES PERSONES

JOSEP M. AMAT I GIRBAU
de Barcelona

Perquè, il·lusionat pel desenvolupament del nostre país, realitza una remarcable activitat de recerca i d'innovació, especialment en els camps de la robòtica i de la informació multisensorial, reconeguda mundialment, que contribueix a prestigiar Catalunya en els àmbits de la modernitat i de les noves tecnologies, tasques que promou com a Catedràtic d'Arquitectura i Tecnologia de Computadors del Departament d'Enginyeria de Sistemes, Automàtica i Informàtica Industrial de la Universitat Politècnica de Catalunya i també creant i dirigint empreses tecnològicament avançades.

El 23 de setembre de 1998 s'ha reunit el Jurat que ha d'atorgar els **XXII Premis d'Honor Jaume I** i els **XVI Premis Jaume I d'Actuació Cívica Catalana**.

Integren aquest Jurat Joaquim Arenas i Sampera, Josep Cuní i Llaudet, Antoni Dalmau i Ribalta, Monsenyor Antoni Deig i Clotet, Joaquim Ferrer i Roca, Ramon Pla i Arxé, Miquel Roca i Junyent, Montserrat Trueta i Llacuna i Maria Àngels Vallvé i Ribera, la qual ha excusat la seva assistència.

Havent sospesat els mèrits que concorren en les diverses persones i en les entitats susceptibles d'ésser guardonades, el Jurat ha emès el següent veredict

PREMI A ENTITATS

CLÀSSICS DEL CRISTIANISME

Per la important aportació lingüística i filosòfica d'aquesta col·lecció promoguda per la Facultat de Teologia de Catalunya i la Fundació Enciclopèdia Catalana, sota la direcció del senyor *Sebastià Janeras*, que posa a l'abast del poble català en general i més particularment dels experts en les ciències del pensament i de l'esperit, tota la riquesa de la tradició cristiana des dels escrits apostòlics fins al segle XIX que ha format la cultura europea occidental, tret que és remarcat pel caràcter ecumènic d'aquestes edicions.

XVI PREMIS JAUME I D'ACTUACIÓ CÍVICA

Són sis premis destinats a fer conèixer i distingir la tasca (generalment poc coneguda, sovint anònima, però exemplar) de persones vivents que sempre han actuat i actuen, sense equívocs, al servei de la identitat pròpia dels Països Catalans, en els diversos àmbits de la vida i de la relació humana, com ara l'ensenyament, els mitjans de comunicació, les ciències, l'art, la cultura popular, la música, el teatre, l'economia, el dret, l'acció social i cívica, etc.

El Jurat ha ponderat les propostes rebudes de persones i entitats dels Països Catalans i, d'acord amb els criteris assenyalats en cada cas, atorga els **Premis Jaume I d'Actuació Cívica Catalana** de l'any 1998 a les persones següents:

D. SAM ABRAMS de West Virginia (Estats Units)

Perquè com a professor, poeta i traductor s'ha constituït en capdavanter de la difusió en anglès dels poetes i novel·listes catalans, tot mantenint una relació molt estreta amb la literatura que s'escriu en català. El seu assessorament i entusiasme són reconeguts pels seus companys i amics del PEN Club Català i de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, essent un col·laborador inestimable i sovint desinteressat de la Institució de les Lletres Catalanes.

ARTUR BLASCO I GINÉ d'Arsèguel (l'Alt Urgell)

Per la seva dilatada activitat com a etno-musicòleg i investigador de l'acordió diatònic que culmina amb la creació del Museu d'Arsèguel i l'organització, des de fa anys, de les trobades d'acordionistes del Pirineu. Ha publicat nombrosos treballs erudits sobre música popular; participa en el *Tradicionàrius*, en programes de ràdio i, més recentment, ha impulsat la creació de la "Ruta dels oficis d'ahir" que agrupa vuit museus temàtics de l'Alt Urgell.

VICENT M. CARDONA I PUIG
de Llombai (Ribera Alta, País Valencià)

Perquè com a sacerdot i rector d'Alaquàs, i director de la revista *Saó*, de València, participa activament en la lluita per la pervivència de la llengua catalana als ambients eclesiàstics sovint refractaris a l'ús de l'idioma propi del poble al qual diuen servir, i ha impulsat l'edició de la *Bíblia interconfessional en la modalitat lingüística valenciana* i la distribució d'aquest llibre cabdal a les parròquies i escoles del País Valencià.

JOAN GUASCH I CANTÍ
de l'Espluga de Francolí (Conca de Barberà)

Perquè com a paradigma de tasca callada i poc coneguda, però eficaç i constant al servei del país, durant molts anys fou secretari del Casal de la vila, publicà cròniques, sempre en la nostra llengua i amb especial atenció al món pagès, a la revista *Juventut de Valls* i la seva disponibilitat com a corrector i professor de català és un tret remarcable d'un mestratge exercit infatigablement amb tenacitat i fidelitat exemplars i sense fer remor, que continua en la revista *El Francolí*, el Certamen Literari i qualsevol altra activitat local.

GEMMA ROMANYÀ I VALLS
de Capellades (Anoia)

Perquè a més de la seva dedicació professional com a propietària i directora d'una important empresa d'arts gràfiques, esmerça temps i esforç en la dinamització cultural de la vila, on fa deu anys va crear una associació destinada a acostar la música al poble i a promocionar els intèrprets joves mitjançant l'organització de concerts amb orquestres importants d'arreu del món, del Concurs Paper de Música de Capellades i del Curs Internacional de Música de Cambra; la promoció d'enregistraments, i altres activitats que ha potenciat amb la construcció d'un auditori annex a la seva indústria.

LLUÍS VIRGILI I FERRÀ
de Lleida

Per la seva llarga dedicació a la música i a la difusió i animació del moviment coral arreu de Catalunya que el portà a dirigir més de trenta anys l'Orfeó Lleidatà i a ser cofundador dels Cursos Internacionals de Direcció Coral, dels quals han sorgit grups i personalitats eminents en el món musical. Exdiputat al Parlament de Catalunya, pertany a una nissaga que ha excel·lit en el camp de la música, especialment coral, i que ha deixat una petja ciutadana exemplar.

XX PREMIS BALDIRI REIXAC PER A L'ESTÍMUL I EL RECONeixEMENT DE L'ESCOLA CATALANA

1997-98

Hi ha tres modalitats de premis: els **Premis a les Escoles** per la qualitat global de la seva actuació; el **Premi als Mestres**, que és atorgat a un treball inèdit de temàtica pedagògica l'ús del qual estimuli l'ensenyament en català a qualsevol àmbit educatiu i, finalment, els **Premis als Alumnes**, que són atorgats a treballs de classe, escrits en català i fets preferentment en equip per alumnes de qualsevol nivell, des del Parvulari fins a COU.

PREMIS A ESCOLES

12 premis de 500.000 ptes. cadascun

IES ELS TRES TURONS d'Arenys de Mar (Maresme)

Pel compromís dels professors que participen amb entusiasme i professionalitat en un projecte educatiu de qualitat, innovador i creatiu: amb propostes de recerca en les diferents àrees, amb viatges d'intercanvi preparats amb profunditat i amb el desenvolupament d'activitats culturals arrelades al país i a la ciutat d'Arenys de Mar. Un centre amb resultats tan excel·lents que esdevé un model per a l'ensenyança secundària.

CEIP SANTA EULÀLIA de Berga (Berguedà)

Perquè compta amb un equip de mestres que duu a terme un projecte d'escola innovador i de qualitat, i que ha sabut transmetre als alumnes, de procedència social i cultura diverses, valors de convivència i d'estimació al país i a la vila de Berga.

C.P. VERGE DEL REMEI de Castelló de Rugat (La Vall d'Albaida, País Valencià)

En reconeixement a un equip de mestres que participa en el moviment per l'escola valenciana i que amb constància, tot i les dificultats actuals, ha normalitzat l'ensenyament en tots els nivells i àrees. I per haver sabut acostar el projecte educatiu del centre a les famílies i a la vida cultural del poble.

COL·LEGI SANT ALFONS de Felanitx (Mallorca, Illes Balears)

Per fer realitat una educació integradora des de la llar d'infants fins a secundària, que contribueix a fer estimar la llengua i la cultura del país, amb alumnes molts dels quals provenen de famílies de parla castellana. I gràcies a l'esforç dels mestres, que han volgut continuar l'escola unificant en un sol projecte el llegat de diferents comunitats religioses.

CEIP VILA-ROJA de Girona (Gironès)

Per ser una de les primeres escoles on es va iniciar la immersió a la ciutat de Girona, que acull nens i nenes de cultura magrebina i gitana, amb un equip de mestres que continua amb qualitat i dedicació la tasca pedagògica engegada.

CEIP VERNTALLAT del Mallol, Vall d'en Bas (Garrotxa)

Perquè és una escola que acull els infants de la Vall d'en Bas, on des de fa anys es duu a terme un ensenyament català arrelat als costums i les tradicions de la comarca, amb el desenvolupament d'activitats com ara l'elaboració d'una revista, en un ambient de tranquil·litat i harmonia, i on la llengua catalana és el vehicle d'expressió i comunicació en totes les situacions.

CEIP TOMÀS VIÑAS de Mataró (Maresme)

Per l'esforç decidit de catalanització en un barri on els alumnes procedeixen majoritàriament de famílies de parla castellana i d'altres ètnies i cultures, dut a terme amb qualitat i en un ambient de cordialitat entre mestres i alumnes que afavoreix la integració amb naturalitat a la nostra cultura.

COL·LEGI PÚBLIC DE PRÀCTIQUES de Palma de Mallorca (Illes Balears)

Per l'exemplaritat de la tasca decidida de catalanització i per la voluntat d'arrelament a l'illa. També, per l'aplicació dels mestres a dur a terme un ensenyament acollidor i de qualitat que contribueix al desenvolupament de l'autonomia dels alumnes.

COL·LEGI NOSTRA SENYORA DEL CARME de Sallent (Bages)

Per la labor educativa conduïda amb seriositat, eficàcia i constància, que ha deixat empremta en generacions successives de vilatans. I, alhora, per la participació de l'equip de mestres en programes d'educació per a la tecnologia i en activitats que desenvolupen la sensibilitat estètica dels alumnes.

CEIP SALVADOR ESPRIU de Sant Feliu de Llobregat (Baix Llobregat)

Perquè és una escola innovadora i de qualitat que ha treballat amb constància a favor de la catalanitat des que es va crear, amb un equip de mestres que ha sabut engrescar tota la comunitat escolar a participar amb dinamisme en el projecte educatiu.

CEIP SANT SALVADOR de Tarragona (Tarragonès)

Per l'esforç de catalanització dut a terme en un entorn on l'alumnat és de procedència familiar castellanoparlant, i on gràcies a la il·lusió i la professionalitat de l'equip de mestres es fa possible que els infants arribin a estimar i a valorar la cultura del país.

CEIP BALTASAR SEGÚ de Valls (Alt Camp)

Per la constància en aconseguir la catalanitat lingüística i cultural en totes les activitats del centre, a un equip de mestres que ha sabut arrelar els alumnes d'un barri perifèric de la població, mitjançant la festa castellera i d'altres celebracions de tradició popular.

PREMI ALS MESTRES I ALS PROFESSORS

Premi de 400.000 pts. i ajut a l'edició de 400.000 pts.

El Premi als Mestres i als Professors corresponent al curs 1997/98 ha estat atorgat al treball.

ASSEC. AVALUACIÓ DE LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA DE L'ESCOLA CATALANA

de M. Dolors Areny i Cirilo, de Barcelona

Per ser un estudi ben fet i ben documentat, que ofereix elements d'anàlisi per a aquelles escoles que vulguin conèixer la situació sociolingüística del centre i, sobretot, l'ús de la llengua en tots els àmbits de l'escola; també per a qualsevol pla d'avaluació, interna o externa, que es dugui a

terme amb aquest propòsit. Un estudi que convida a la reflexió sobre el procés de catalanització i que ofereix indicadors de canvi que animen a superar la passivitat i la inèrcia en entorns poc favorables.

El Jurat fa una menció especial del treball

CULTURA I ÈTICA A LA IBÈRIA NORD-ORIENTAL (Segle II d.c.) d'Albert Llorca i Arimany i Sara Fernández i Puerto, de La Garriga

Per la qualitat didàctica, la interdisciplinarietat i els recursos creatius que ofereix.

PREMIS ALS ALUMNES

62 premis de 100.000 ptes. cadascun

EDUCACIÓ INFANTIL I CICLE INICIAL

En Tabalet porta botes quan cauen quatre gotes
Alumnes de P-1 a P-3 de l'Escola Bressol Tabalet, de Mataró

Els avis a l'escola
Alumnes de P-5 del CEIP Sentfores, de Sentfores-Vic

Els ilergets
Alumnes de 1r i 2n de Cicle Inicial del CEIP Sant Jordi, de Lleida

Juguem amb l'aigua i la terra
Alumnes de P-3 d'Educació Infantil de l'Escola Mare de Déu del Carme, de Terrassa

El llibre del senyor Pla
Alumnes de P-3, P-4 i P-5 del Col·legi Vedruna, de Palafrugell

El món dels avis a l'Escola

Alumnes de 2n cicle d'Educació Infantil de l'Escola l'Espill, de Manresa

CICLE MITJÀ I SUPERIOR

Jo de gran voldré ser?

Alumnes de 3r i 4t curs de Primària del CEIP Mare de Déu de la Muntanya, d'Esparreguera

Diari de les vacances de Nadal

Montserrat Ribera i Parera, alumna de 4t curs de Primària del CoHegi Sagrat Cor de Jesús, de Súria

On són l'Òscar i la Laura...?

Alumnes de 5è curs de primària del CEIP L'Aulet, de Celrà

La cuina de l'eix transversal

Alumnes de 5è curs de Primària de l'Escola Santa Maria d'Artés, d'Artés

Reus, la nostra ciutat

Alumnes de 6è curs de Primària del CEIP Escola Montsant, de Reus

Mirem, parlem i toquem l'art. El recull d'en Drauvil: compartim la mirada

Alumnes de 6è curs de Primària de l'Escola Pública Pau Vila, d'Esparreguera

Heus ací: unes colònies medievals

Alumnes de 6è curs de Primària de l'Escola Pública Rocafonda, de Mataró

Platja Vallesa-Tamarit: un gran abocador

Alumnes de 5è i 6è curs de Primària del C.P. Cronista Chabret, de Sagunt

Any Pla

Alumnes de 6è curs de Primària del CEIP Sant Josep de Calassanç, de Súria

Què seràs quan seràs gran, o de Miró a l'autoretrat

Alumnes de 1r de Cicle Inicial de l'Escola La Immaculada Escolàpies, del Masnou

Nans i gegants

Alumnes de P-3, P-4 i P-5 d'Educació Infantil del CEIP Mare de Déu de Montserrat, de Súria

"La gallina que va fer un ou molt gros" i "La lluna i el pescador"

Alumnes de P-5 de Cicle Inicial de l'Escola Cooperativa El Puig, d'Esparreguera

PRIMER CICLE D'ESO I VUITÈ D'EGB

Narrar i descriure

Alumnes de 1r i 2n d'ESO de l'Institut Josep M. Fàbregas, de Valls

Libre gegant de les entitats

Alumnes de 8è d'EGB del CEIP Mare de Déu de Montserrat, de Súria

La religiositat popular a Catalunya

Alumnes de 6è i 8è d'EGB del Col·legi El Carme-Vedruna, de Manlleu

Estudi d'un ecosistema: la riera de Sora

Alumnes de 2n d'ESO del Col·legi La Salle, de Manlleu

Jeroglífics i país: comarques i municipis de Catalunya

Alumnes de 2n d'ESO de l'IES del Morell

Coneguem les nostres arrels. Un viatge cultural per la Catalunya Nord

Alumnes de 1r d'ESO de l'Escola Vedruna, de Puigcerdà

Maqueta del relleu de Catalunya

Alumnes de 1r d'ESO de SES Morelló, d'Esterrí d'Àneu

Portes i portalades d'Ascó

Alumnes de 2n d'ESO del CEIP Sant Miquel, d'Ascó

Hi ha diversitat de plantes, roques i animals, al nostre institut, a la nostra ciutat, al nostre entorn?

Alumnes de 2n d'ESO de l'IES Ronda, de Lleida

La vida del missatger (història de la revista de la nostra escola)

Alumnes de 2n d'ESO de l'Escola Sant Francesc d'Assís, de Ferreries (Menorca)

SEGON CICLE D'ESO, BUP, FP I COU

Els musulmans a les nostres terres

Alumnes de 3r de BUP de l'IES Narcís Oller, de Valls

Joc de cartes

Alumnes de 3r d'ESO de l'Escola Cooperativa El Puig, d'Esparreguera

El tretre d'origen medieval: La Passió, alumnes de 4t d'ESO

Vols que t'expliqui un conte?, alumnes de 2n de BUP de l'IES El Cairat, d'Esparreguera

"La veu del batxillerat" i "Mirall"

Alumnes de 2n i 3r de BUP i ESO de la Institució Pere Vergés, de Badalona

Dimecres

de Guillem Pons i Rulló, alumne de 2n de Batxillerat de l'IES de Gironella

"La filla de Sinera"; noveHa històrica de la vida política, social i cultural a Arenys de Mar a principis de segle

Joan Ramon Gironès Manich, Angèlica Angarita Pérez i Noèlia López Andrés, alumnes de 2n de l'IES Els Tres Turons, d'Arenys de Mar

Entre Euclió i el Senyor Esteve (aproximació al tema de l'avarícia)

Irene Vives Armengol, alumna de 2n de Batxillerat de l'IES Alexandre Satorras, de Mataró

Hàbits alimentaris

Alumnes de 4t d'ESO del Col·legi Nostra Senyora del Carme, de Balaguer

La Vall del Segre

Minerals i roques

Alumnes de 4t d'ESO del Col·legi Nostra Senyora del Carme, de Balaguer

Contents i enganyats

Gerard Ricart Castells i Guillem Riera Collell, alumnes de 1r de Batxilletat del Col·legi La Salle, de Manlleu

Contaminació?, no gràcies!

Alumnes de 1r de Batxillerat del Col·legi La Salle, de Manlleu

Esbart dansaire Castell de Tona

Laura Vila Puigblanqué i Alba Clot Tortadès, alumnes de 4t d'ESO

Una mirada cap al passat

Alumnes de 3r d'ESO de l'Escola Vedruna, de Tona

Entendre millor la protecció del nostre planeta:

***Contaminació mediambiental**

***Les depuradores**

***Les energies de l'aigua i el vent**

Alumnes de 4t d'ESO del Col·legi Sant Josep, de Sant Hilari Sacalm

"La Bukòlica" revista

Alumnes de Batxillerat de l'Institut Sa Blanca Dona, d'Eivissa

De poc un tot, alumnes de 4t d'ESO

Milk, alumnes de 1r de Batxillerat

de l'IES Son Pacs, de Son Sardina (Palma de Mallorca)

**Diagnosi mediambiental del Morell
Cova urbana de Tarragona
L'efecte de l'activitat agrícola sobre el contingut de
nitrats i nitrats de les aigües**

Alumnes del cicle Formatiu Superior de Química
Ambiental de l'IES Rovira i Virgili, de Tarragona

Osona romànica. Sant Pere de Casserres
Albert Bagué Cambra i Santi Castro Casas, alumnes de
5è de Formació Professional, 2 grau, de l'IES de Vic

Treball de pràctiques externes
Montserrat Martín i Jutglar, alumna de 3r Formació
Professional-II

Pràctiques de laboratori
Laia Garcia Ricart, alumna de 1r de Batxillerat de l'IES
La Garrotxa, d'Olot

**Che vive! Exposició i activitats entorn de la vida i
accions de Ernesto Guevara de la Serna, dit Che
Guevara**
Alumnes de 3r de Formació Professional segon grau,
Arts Gràfiques, de l'IES Esteve Terradas, de Cornellà de
Llobregat

CICLES DIVERSOS

Setmana matemàtica
Alumnes de tots els cicles del CEIP Escola Bellaterra, de
Bellaterra

**Treballs de llengua: Auques, Lladre d'Amor, Concurs
literari Sant Jordi, Poemes i Sopes de lletra**
Alumnes de tots els cicles
de l'IES del Morell

**Intercanvi escolar:
La Bressola - La Monjoia**
Alumnes de diversos nivells de La Bressola, de Perpinyà,
i del CEIP La Monjoia, de Sant Bartomeu del Grau

Festa Major
Alumnes de tots els cicles del CEIP Circell, de Moja-
Olèrdola

**La ciutat invisible. Una aproximació a l'art a través de
la nostra ciutat**
Alumnes de tots els cicles de les Escoles Ateneu
Igualadí, d'Igualada

**Fem un tomb per Catalunya. Jornades Culturals El
Carne-Vedruna-97**
Alumnes de tots els cicles del Col·legi El Carne-Vedruna,
de Manlleu

El meu poble
Alumnes de P-3 a 6è del CEIP Les Moreres, de Les
Pobles - Aiguamúrcia

**Recull de cal·ligrames dels alumnes de l'Escola Mare
de Déu del Patrocini**
Alumnes de tots els cicles del CEIP Mare de Déu del
Patrocini, de Cardona

"Sa branqueta" revista escolar
Alumnes de tots els cicles del Col·legi Mata de Jonc, de
Palma de Mallorca

Els jocs i les joguines
Alumnes de tots els cicles de la ZER Baix Gaià, del
Català

Vet aquí a Salt ...
Alumnes de tots els cicles del CEIP El Pla, de Salt

Cultura i tradicions al Montcau La Mola
Alumnes de tots els cicles de l'Escola Montcau La Mola,
de Matadepera

Jo pinto, tu pintes, ... estimem l'art
Alumnes d'Educació Infantil i Educació Primària del
Col·legi Nostra Senyora del Carme, de Sallent

El mar — La Mediterrània
Alumnes d'Educació Infantil, Educació Primària i 8è
d'EGB del CEIP Mare de Déu de la Muntanya,
d'Esparreguera

EDUCACIÓ ESPECIAL

Amics
Alumnes de F.P.A. de l'Escola-Taller Xalest, de Sabadell

ELS LLIURAMENTS

Es lliuraments es fan en dos actes diferents: els premis a Escoles i a Mestres es lliuren en el Palau de la Generalitat, en el curs d'una sessió acadèmica solemne que enguany va presidir el Conseller d'Ensenyament i en la que el doctor Manuel Garcia Grau, jove professor de la Universitat de Castelló, va parlar sobre les rondalles valencianes d'Enric Valor i el seu ús pedagògic; quant als Premis als Alumnes, són lliurats a l'Espluga de Francolí.

Jocs i actuacions omplien la plaça del Casal el 14 de juny, diumenge: gimkama de bicicletes, tir a l'arc, passejades a cavall, bàsquet, l'espectacular pared del rocòdrom d'escalada, un tren en miniatura on s'hi pot pujar, jocs tradicionals i jocs de nova invenció, sardanes, gegants, grallers... una festassa!

Aquella vila de la Conca de Barberà acollia, un any més, la festa del lliurament dels Premis Baldiri Reixac als Alumnes.

Com que l'àmbit d'aquests premis són totes les terres de parla catalana, l'Espluga s'omple d'infants, de pares i de mestres d'arreu dels Països Catalans, una bella mostra de germanor i harmonia entre gent que hi arriba procedent de les comarques catalanes, del País Valencià i de les Illes Balears.

L'exposició dels treballs premiats, que sempre desvetlla expectació i és molt visitada, mostra la bona feina, la imaginació i la qualitat de les aportacions dels nois i noies de totes les edats que hi participen.

Després dels jocs i de les actuacions a la plaça del Casal té lloc el lliurament, amb el teatre ple de gom a gom. La festa culmina amb un dinar de germanor al Pavelló d'Esports.

A remarcar el nombre i l'entusiasme dels nois i noies de l'Espluga que ajuden en l'organització dels jocs i de tota la festa.

EL JURAT

El Jurat que va atorgar els premis d'enguany el formaven Carme Alcoverro i Pedrola, Rosa Boixaderas i Sàez, Josep González-Agàpito, Montserrat Fons i Esteve, Roser Galceran i Folch, Bartomeu Palau i Rodon, Montserrat Riera i Figueras, Mariona Ventura i Torell i M. Rosa Vilaseca i Reguant.

FUNDACIÓ
JAUME I

XXI Premis BALDIRI REIXAC

Convocatòria per al curs 1998-99 ♦ Dotació total 14.000.000 ptes.

Aquests premis, destinats a l'estímul i al reconeixement de l'escola catalana, són dotats per la Fundació Jaume I amb les aportacions dels receptors del llibre-nadala que la Fundació trameta cada any a les persones interessades per la nostra cultura.

L'àmbit d'actuació és el dels Països Catalans. L'organització dels premis compta amb l'assessorament de la Delegació d'Ensenyament Català d'Òmnium Cultural. Els Premis Baldiri Reixac són convocats en tres modalitats:

PREMIS A LES ESCOLES

14 premis de 500.000 ptes. cadascun.

Serà premiada la qualitat global de l'actuació de les escoles i els instituts en l'aspecte concret de la catalanitat. És indispensable que el lloc que ocupen la llengua i la cultura catalanes en el conjunt de les seves activitats s'adigui al Projecte Lingüístic del Centre.

Per a participar-hi cal omplir i trametre el qüestionari que facilita la Fundació Jaume I, així com la documentació que s'hi demana.

Les escoles unitàries integrades dins d'una ZER s'han de presentar conjuntament.

Les escoles i els instituts ja presentats als Premis en anys anteriors i no premiats que desitgin optar a aquesta convocatòria, només caldrà que presentin el qüestionari actualitzat, sense necessitat d'aportar documentació nova.

No poden optar als Premis els centres educatius ja guardonats en convocatòries anteriors.

PREMI ALS MESTRES I ALS PROFESSORS

Dotat amb 1.000.000 pessetes que es distribueixen de la manera següent:
600.000 ptes. al treball guardonat, i una subvenció de 400.000 ptes. per a contribuir a la seva edició.

Serà atorgat a un treball inèdit de temàtica pedagògica que contribueixi a l'ensenyament en català a qualsevol àmbit educatiu.

Cal acompanyar els treballs -presentats anònimament i en dues còpies- amb la fitxa d'inscripció complimentada, dins un sobre tancat. A l'exterior no hi ha de constar el nom de l'autor sinó només el títol del treball.

A l'edició del treball premiat s'hi farà constar el premi amb el qual ha estat guardonat. El Jurat podrà dividir el premi o deixar-lo sense adjudicar.

PREMIS ALS ALUMNES

60 premis de 100.000 ptes. cadascun, en llibres catalans a escollir pels interessats.

Serán atorgats a treballs escolars fets, preferentment, en equip per alumnes de qualsevol nivell educatiu no universitari.

Els treballs hauran de ser fets en català i podran tractar de qualsevol de les àrees de coneixements dels diversos cicles escolars, així com ésser resultat d'activitats del centre: excursions i visites, periòdics escolars i diaris de classe, col·leccions, audiovisuals, etc. (dels murals, les maquetes i manualitats més grans de 60 x 60 cm., només se n'admetran fotografies).

El Jurat valorarà especialment els treballs que suposin un aprofundiment en la realitat nacional catalana i en la nostra tradició cultural.

Els treballs s'acompanyaran d'una memòria breu, no més llarga de dos fulls, on s'especificaran les motivacions, les circumstàncies, la manera com s'ha fet el treball, etc. Quan es tracti d'alumnes d'educació infantil, del cicle inicial d'Educació Primària o d'Educació Especial, la memòria podrà ser redactada pel mestre.

Per optar al premi, cal acompanyar cada treball amb la fitxa d'inscripció, segons el model que en facilita la Fundació Jaume I.

No seran admesos els treballs que no vagin acompanyats de l'esmentada fitxa d'inscripció complimentada.

ASPECTES GENERALS

Els treballs i la documentació s'han d'adreçar a la FUNDACIÓ JAUME I

Aribau, 185, 3r. Tel i FAX: 93.200.53.47 - 08021. BARCELONA

El termini de presentació s'acabarà el dia 15 de febrer de 1999.

Els treballs tramesos per correu que arribin després d'aquesta data, només seran admesos si al mata-segells consta que la tramesa és anterior al 8 de febrer.

Els treballs no premiats podran ésser recollits des del 20 de juny fins al 17 d'octubre, prèvia presentació de la fitxa d'inscripció.

La Fundació Jaume I podrà disposar dels treballs premiats durant un any per tal d'exposar-los i promoure'n la difusió.

Amb el patrocini honorífic de la
Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

PREMI SANCHIS GUARNER

A LA UNITAT DE LA LLENGUA CATALANA

Aquest Premi, dotat amb 500.000 pessetes per la Fundació Jaume I, és atorgat anualment, a un llibre escrit en català i publicat durant els darrers dos anys, que signifiqui una contribució notable al coneixement de la llengua catalana en l'aspecte de la seva unitat o de qualsevol altre vessant paral·lel o relacionat amb el fi esmentat.

En les dues darreres convocatòries han estat tingudes en compte les obres i els terminis següents:

1997: Des del dia 1 d'octubre de 1995 fins al 30 de setembre de 1997, tots dos inclusivament.

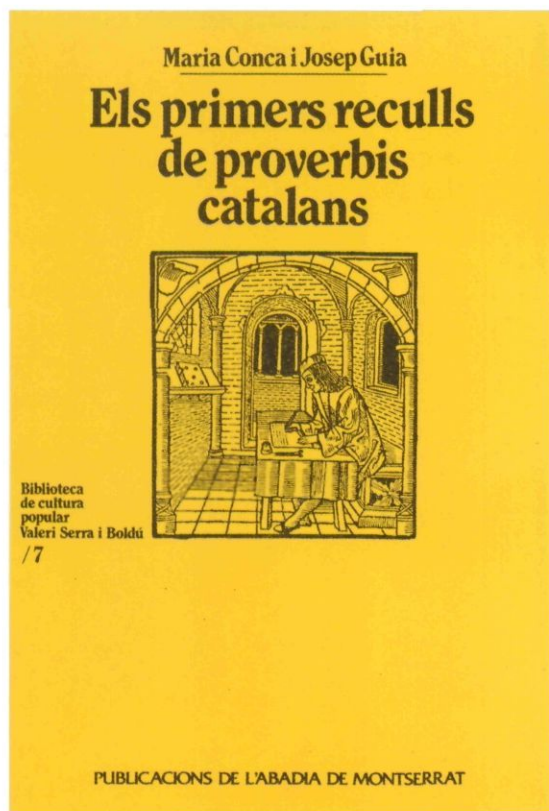
1998: Des del dia 1 d'octubre de 1996 fins al 30 de setembre del 1998, tots dos inclusivament.

El Jurat, constituït pel senyor Ramon Aramon, president honorari; Joan Triadú, president; Ramon Pla i Arxé; Lídia Pons; Amadeu J. Soberanas i Jaume Vallcorba, secretari, acordà d'atorgar aquest premi en la forma següent:

XVI PREMI SANCHIS GUARNER

A LA UNITAT DE LA LLENGUA CATALANA, 1997

A l'obra titulada **Els primers reculls de proverbis catalans**, de Maria Conca i Josep Guia, editada per Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

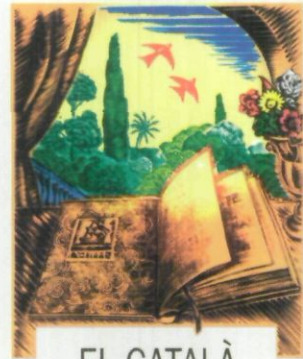
XVII PREMI SANCHIS GUARNER

A LA UNITAT
DE LA LLENGUA CATALANA, 1998

A l'obra titulada **El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional**, de Pere Anguera i Nolla, editada per Editorial Empúries.

Els guardons són lliurats a Palma de Mallorca, en el curs de la Nit de la Cultura que organitza cada any l'Obra Cultural Balear.

Pere Anguera

EL CATALÀ
AL SEGLE XIX

DE LLENGUA DEL POBLE A LLENGUA NACIONAL

EMPÚRIES

IV PREMI VIDA RURAL

D'ETNOGRAFIA ESPLUGUINA
I COMARCAL

És un premi d'història oral que convoca el Museu de la Vida Rural de l'Espluga de Francolí per tal de promoure l'interès per la recerca etnogràfica entre els alumnes d'ensenyament secundari i els joves en general. S'estableix un premi de 50.000 pts. i un accèssit de 25.000 pts.

Els treballs, que poden ser individuals o de grup, consistiran preferentment en gravacions de vídeo o magnetofòniques d'entrevistes o, també, escrits amb el resultat d'enquestes orals a diverses persones, o de recerques pròpies sobre costums i tradicions populars, a partir principalment, dels testimonis orals de persones grans: ritus i costums familiars i socials —com les celebracions de casaments i bateigs, les primeres comunions, els enterraments i funerals, etc.—; els jocs i els estudis de la mainada; el festeig i el lleure del jovent; solemnitats religioses; costums del vestir; formes de viatjar, etc, de l'Espluga de Francolí i la Conca de Barberà.

El Museu es reserva el dret d'usar els treballs premiats en les activitats pedagògiques que li són pròpies.

El Jurat, format per Joan Rendé i Masdeu, Josep Vallverdú i Aixalà, Josep M. Sans i Travé, Lluís Navarro i Miralles, August Panyella i Gómez, M. Àngels Ollé i Romeu i Josep M. Ferrer i Pujadas, ha deixat desert l'accèssit i ha atorgat el IV Premi Vida Rural D'Etnografia Espluguina i Comarcal al treball

El ball de bastons de l'Espluga, una tradició centenària

del qual és autor **Gerard Griñó i Vernet**, de l'Espluga de Francolí.

PREMIS LLUÍS PASTRE

Convocats per l'Associació Cultural Arrels amb el suport d'APLEC, Associació per a l'Ensenyament del Català i el patrocini de la Fundació Jaume I, a fi d'**estimular l'estudi i l'ús de la llengua catalana a les escoles de Catalunya Nord**.

El Jurat, integrat per Dolors Sola-Oms, de la Coordinadora per a l'Ensenyament del Català, Pere Manzanares, president d'Arrels, Maria Àngels Badié, Consellera Pedagògica de Català i Miquela Valls, presidenta de l'APLEC, ha concedit els següents premis:

CoHegi Joan Amade, de Ceret, pel treball **Crònica jove**, diari escolar dirigit pel professor **Josep Bonet**

Escola Primària d'Alembert, de Perpinyà pel treball **Creació Poètica** de la classe CM, dirigit per la mestra **Maya Teixidó**.

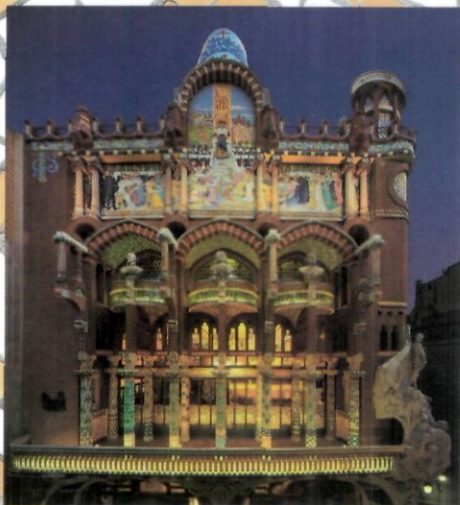
Institut Sant Josep, de Prada de Conflent, pel treball **Campanes i carillons**, de les classes de 5è, 2 i 3, dirigit per les professores **Dominique Massines** i **Natàlia Pontac**.

CoHegi Jean Moulin, d'Arles del Tec, pel treball **Sant Llorenç de Cerdans el meu poble**, monografia d'**Alina Terradas**, de la classe 3er. B, dirigida per la professora **Josefina Carles**.

El lliurament va tenir lloc el dia 12 de setembre en el Centre d'Animació de la Cultura Catalana, de Perpinyà, incorporat a la festa del "Correllengua" que cada any porta la flama de la llengua catalana des del Canigó fins al darrer racó dels Països Catalans. L'acte fou presidit pels senyors Ramon Sala, regidor de Perpinyà, que hi representava el batlle de la vila, i Alà Baylac, president de la Federació per a la Defensa de la Llengua i la Cultura Catalana.

Pere Artís i Benach

PEDRES VIVES

Palau de la Música Catalana
Patrimoni de la Humanitat

EDITORIAL BARCINO

L'any 1999 s'acompleixen setanta-cinc anys de la publicació de *Lo Somni* de Bernat Metge, primer volum de la col·lecció Els Nostres Clàssics. Amb ell iniciava el senyor Josep Maria de Casacuberta una llarga trajectòria d'editor que ha estat reconeguda universalment, per la seva eficàcia i qualitat.

La Fundació Jaume I en continua la tasca i prepara per a la commemoració diverses edicions senyeres entre les quals destaca la del primer document literari en català, les *Homilies d'Organyà*.

A més del títol indicat, són en curs d'execució els diversos projectes següents: el darrer volum dels *Furs de València*; l'edició revisada de les *Poesies d'Ausiàs March*, de Pere Bohigas; *el Corpus d'antiga poesia popular catalana*, de Josep Romeu i Figueras i el quart i darrer volum de la *Flora dels Països Catalans*, d'Oriol de Bolós i Josep Vigo.

Artur Quintana

HANDBUCH DES KATALANISCHEN

Manuels Lingüistics i Literaris
Barcino

els TROBADORS

Text provençal i versió catalana
a cura de

ALFONS SERRA-BALDO

EDITORIAL BARCINO

MUSEU DE LA VIDA RURAL

El Museu de la Vida Rural s'integra en un conjunt museístic local i comarcal que ja comença de ser important, juntament amb la Cova-Museu de la Font Major, el Cellar Cooperatiu-Museu del Vi, el campanar de l'Església Vella i el circuit de l'obra mural del pintor Llucià Navarro.

S'està treballant per a incorporar-hi la Fassina del Balenyà, una destileria d'aiguardent que, segons tots els indicis podria ser la més antiga que queda a Catalunya amb possibilitats de recuperació. El Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya s'ha interessat per incloure aquesta instal·lació al seu projecte d'arqueologia industrial, mitjançant conveni amb l'Ajuntament de la vila.

El museu va participar en les primeres jornades sobre *Conservación del Patrimonio y Turismo Rural de Galicia*, a Celanova (Orense), tot atenent una invitació de la "Universidad Nacional de Educación a Distancia" que les organitzava, juntament amb l'associació per al desenvolupament de la Val do Limia i el programa Leader de la Unió Europea.

Continua la tasca de catalogació i de reubicació en la nova sala de reserva de l'important fons de peces que conserva el museu. És una tasca lenta però important en la qual col·labora el Centre d'Estudis Locals

ALTRES ACTIVITATS

Es manté el suport a la Declaració Universal dels Drets Lingüístics promoguda pel CIE-MEN i el PEN Club català, així com al reconeixement que es continua gestionant prop de la UNESCO.

Finalment, la Fundació Jaume I continua recolzant la Residència Jaume I de l'Espluga de Francoí per tal de garantir l'atenció prioritària de les persones grans d'aquella vila.

MUSEU DE LA VIDA RURAL

L'ESPLUGA DE FRANCOÍ

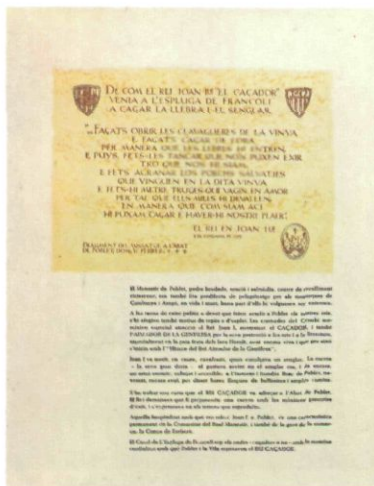
MOT DE GRÀCIES ALS NOSTRES COL·LABORADORS

Carme Agustí i Badia (1977)
Joan Ainaud de Lasarte (1976, 1987 i 1991)
Josep Maria Ainaud de Lasarte (1970 a 1998)
Joan Alavedra (1971 a 1974)
Lluís Albert (1975, 1982 i 1985)
Montserrat Albet i Vila (1976, 1979 a 1983, 1990 i 1993)
Imma Albó (1984)
Santiago Alcolea i Blanch (1987)
Roger Aliet (1972, 1984 i 1985)
Josep Alsina i Bofill (1976 i 1979)
Leandre Amigó (1986)
Joan Amorós i Pla (1996)
Ramon Aramon i Serra (1969 i 1978)
Pere Artís i Benach (1982 i 1990)
Mercè Aventín (1996)
Xose Aviñoa (1985)
Antoni M. Badia i Margarit (1971 i 1981)
Albert Balcells (1987)
Antoni Bartomeus (1994)
Joan Bassegoda i Nonell (1983)
Ricard Batista i Noguera (1991)
Miquel Batllori (1984 i 1992)
Josep Benet i Morell (1970, 1973, 1979, 1985 i 1988)
Josep M. Benítez i Riera (1992)
Artur Bladé i Desumvila (1982)
Oriol Bohigas (1973)
Pere Bohigas (1972, 1981 i 1987)
Maur M. Boix (1985)
Emili Boix i Selva (1987)
Oriol de Bolós (1988)
Jordi Bonet i Armengol (1976 i 1982)
Lluís Bonet i Armengol (1984)
Maria Lluïsa Borràs (1981)
Isidre Bravo (1994)
Antoni Bregante (1984)
Xavier Bru de Sala (1994)
Josep M. Cadena i Catalán (1972 i 1995)
Pere Calders (1980)
Helena Cambó (1976)
Domènec Campillo (1984)
Guiu Camps (1979)
Jaume Carner i Suñol (1984)
Teresa Carreras (1984)
Eusebi Casanellas i Rahola (1997)
M. Àngels Casanovas (1984)
Manuel Castellet (1998)
Oriol Casassas (1979 i 1984)
Victor Castellés (1986 i 1991)
Pere Català i Roca (1979, 1985, 1987 i 1991)
Jordi Cerdà i Subirachs (1996)
Alexandre Cirici i Pellicer (1981)
Eliseu Climent (1977)
Isidre Clopas i Batlle (1976 i 1985)
Daniel Codina (1980)
Miquel Coll i Alentorn (1971, 1974 a 1976, 1978 a 1982, 1986 i 1990)
Antoni Comas (1974)
Ximo Company (1992)
Àngel Cortès (1982)
Fèlix Cucurull (1982 i 1991)
Miquel Dolç (1982)
Pere Domingo (1971)
Eulàlia Duran (1991)
Salvador Espriu (1970 i 1971)
Gregori Estrada (1983)
Xavier Fàbregas (1974, 1978 i 1980)
Esteve Fàbregas i Barri (1978 i 1986)
Josep M. Fargas i Falp (1988)
Jaume Farguell (1982)
Josep Faulí (1972, 1981, 1988 i 1991)
Lluís Ferran de Pol (1974)
Antoni Ferrando (1998)
Joaquim Ferrer i Roca (1980 i 1984)
M. Àngels Ferrer (1982)
M. Teresa Ferrer i Maillol (1991)
Josep M. Figueres (1981)
Ramon Folch i Camarasa (1980)
Josep M. Font i Rius (1987)
Francesc Fontbona (1973, 1980, 1983, 1985 i 1986)
Joan Fuster (1971, 1972, 1978, 1980, 1982 i 1983)
Jordi Galí (1986)
Tomàs Garcès (1972)
Peter C. Garriga (1986)
Josep M. Garrut (1979 i 1988)
Josep González-Agàpito (1988)
Guillem-Jordi Graells (1982 i 1994)
Pere Grases (1986)
Joan Maria Gual i Dalmau (1994)
Domènec Guansé (1972)
Ramon Gubern i Domènech (1987)
Josep Gudiol (1984)
Manuel Ibàñez Escofet (1981 i 1987)
Josep Iglésies (1975 i 1977)
Albert Jané (1975)
Enric Jordi (1974, 1977, 1981, 1983, 1988 i 1993)
Eduard Junyent (1977)
Cassia M. Just (1971, 1978 i 1981)
Robert Lafont (1996)
Emma Liaño i Martínez (1987)
Josep Lladonosa (1977)
Teresa Llecha (1984)
Jordi Llimona (1984)
Joaquim Llimona de Gispert (1976)
Josep M. Llompert (1979 i 1991)
Miquel Llongueras (1984)
Montserrat Llorens (1977)
Santiago de Llovet (1991)
Albert Manent (1972, 1974, 1975, 1978, 1980, 1983, 1984, 1986 i 1993)
Isidor Marí (1998)
Salomó Marquès (1981)
Jesús Massip (1984)
Josep Massot (1974 i 1984)
Joan A. Maragall i Noble (1976)
Jordi Maragall i Noble (1983)
Roger Marcet (1984)
Joan Martí i Castell (1991)
Oriol Martorell (1971, 1978, 1983 i 1984)
Jaume Mayas (1984)
Jesús Mestre i Godes (1996)
Lluís Millet i Loras (1990)
Gregori Mir (1972)
Jordi Mir i Parache (1982)
Josep Miracle (1972, 1977 i 1980)
Joaquim Molas (1985)
Francesc de B. Moll (1971, 1976, 1979 i 1981)
Agustí Montal (1974)
Andreu Morta i Móra (1968 a 1998)
Ramon Muntanyola i Llorach (1970 i 1971)
Joaquim Nadal i Farreras (1981)
Jordi Nadal i Oller (1997)
Raimon Noguera (1976)
Josep M. Nolla (1984)
Josep M. Nuix (1984)
Joan Oliver (1971, 1972 i 1974)
August Panyella (1989)
Pere Pascual i Domènech (1997)
Ricard Pedrals (1988)
Josep Perarnau (1975, 1978, 1979, 1983)
Francesc Pérez i Moragón (1982)
Lluís Permanyer i Lladós (1994)
Maria Petrus (1984)
Ramon Pla i Arxé (1972)
Ramon Planes (1981)
Josep M. Poblet (1970, 1974 i 1975)
Josep Pont i Gol (1971 i 1975)
Baltasar Porcel (1993)
Eduard Porta (1984)
Josep Porter (1972)
Joaquim Prats (1984)
Francisco Javier Puertas (1992)
Jordi Pujol i Soley (1978)
Martí de Riquer (1976 i 1987)
Manuel Ribas i Piera (1976)
Pere Ribot (1982)
Jaume Riera i Sans (1991)
Santiago Riera i Tuébol (1983)
Eduard Ripoll i Perelló (1984)
Frederic Roda i Pérez (1994)
Robert Roderigas (1971)
Maria Àngels Roque (1993)
Teresa Rovira (1982)
Jordi Rovira i Port (1984)
Basili de Rubí (1978)
Jordi Rubió i Balaguer (1971 i 1972)
Manuel Rucabado (1984)
Josep M. Sala i Albareda (1975)
J.M. Salrach (1982, 1983 i 1996)
Octavi Saltor (1978)
Ricard Salvat (1974)
Josep Sanabre (1968)
Manuel Sanchis i Guarner (1976)
Enric Sanmartí (1984)
Josep M. Sans i Travé (1991)
Jan Schejbal (1974)
Mila Segarra (1998)
Rosa Serra i Rotés (1997)
Maurici Serrahima (1977)
Amadeu J. Soberanas i Lleó (1982)
Jaume Sobrequès (1982 i 1986)
Josep M. Solà i Camps (1977)
Ferran Soldevila (1969)
Antoni Tàpies (1971)
Josep Tarín-Iglésias (1988)
Miquel Tarradell (1984)
Joan-Josep Tharrats i Vidal (1995)
Margarida Tintó (1983)
Josep Tomàs i Cabot (1987)
Jaume Torras i Elias (1997)
Joan Torrent i Fàbregas (1977 i 1986)
Enric Tous i Carbó (1988)
Josep Tremoleda i Roca (1979)
Joan Triadú i Font (1972, 1974, 1977, 1979 a 1984, 1986 i 1993 i 1998)
Josep Trueta i Raspall (1971, 1974 i 1976)
Frederic Udina i Martorell (1979, 1987 i 1991)
Helena Usandizaga (1980)
Edmon Vallès (1977)
Josep Vallverdú (1980 i 1991)
Joaquim Ventalló (1985)
Jordi Verrié (1979)
Jaume Vidal i Alcover (1976 i 1979)
Marc-Aureli Vila (1981 i 1986)
Pau Vila i Dinarés (1971)
Lluïsa Vilaseca (1984)
Dan Wohlfeiler (1986)

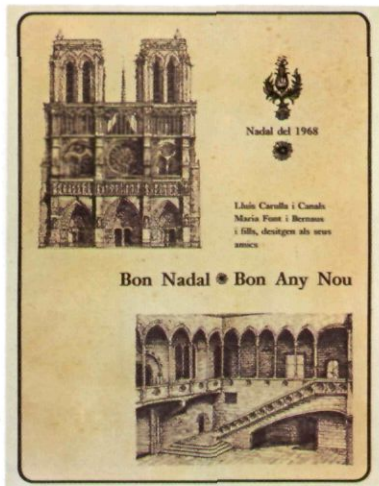

DEDICACIÓ D'AQUESTES NADALES

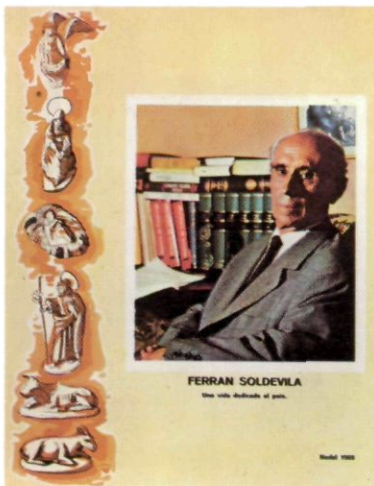
Catàleg de totes les Nades editades des de l'any 1967.
Les que porten un asterisc (*)
a continuació del títol són exhaurides.

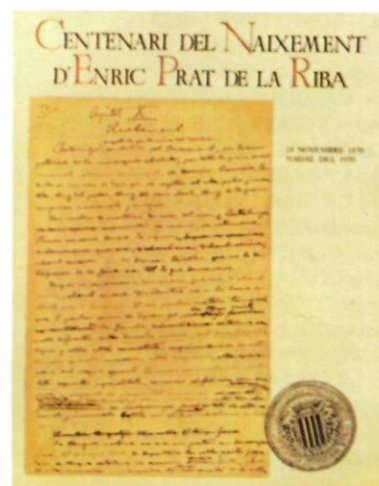
1967. JOAN I EL CAÇADOR (*)

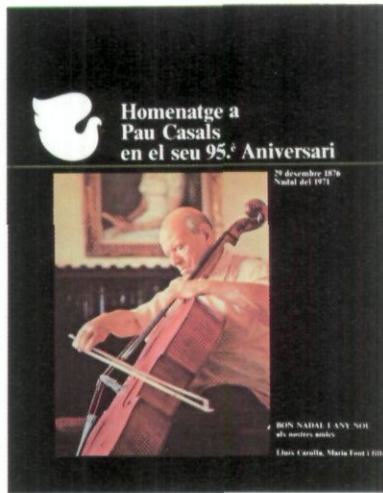
1968. PAU CLARIS (*)

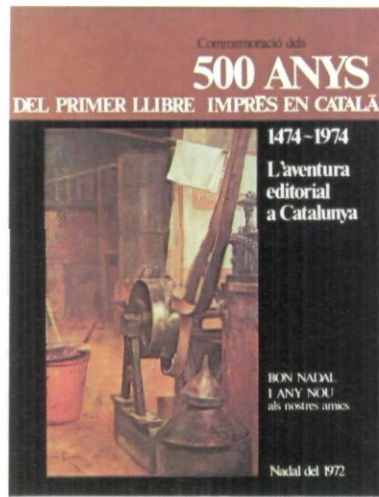
1969. FERRAN SOLDEVILA (*)

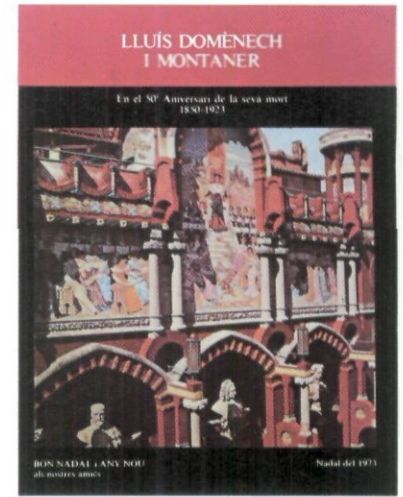
1970. ENRIC PRAT DE LA RIBA (*)

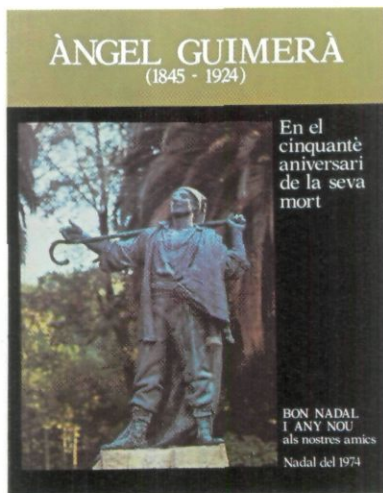
1971. PAU CASALS (*)

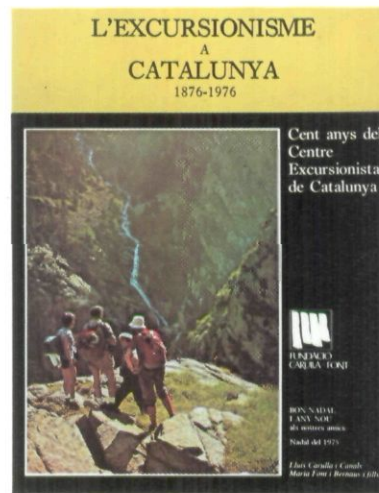
1972. 550 ANYS DEL PRIMER LLIBRE IMPRÈS EN CATALÀ (*)

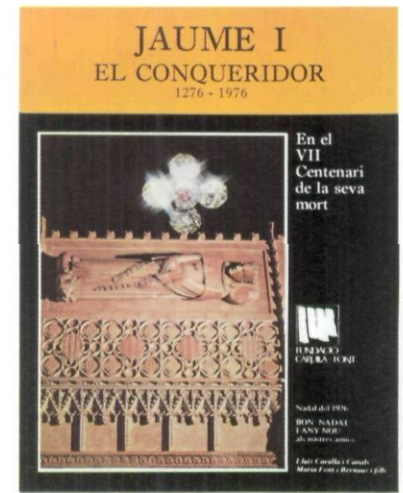
1973. LLUÍS DOMÈNECH I MONTANER (*)

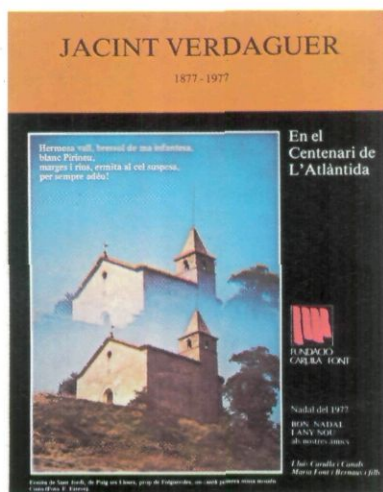
1974. ÀNGEL GUIMERÀ (*)

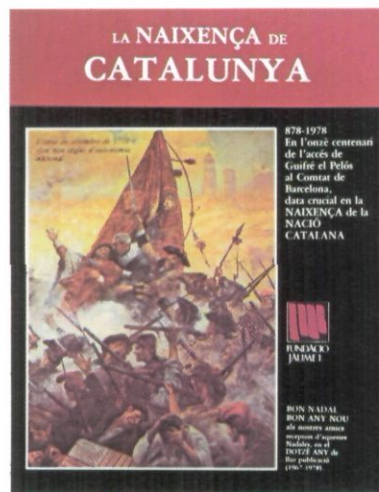
1975. L'EXCURSIONISME A CATALUNYA (*)

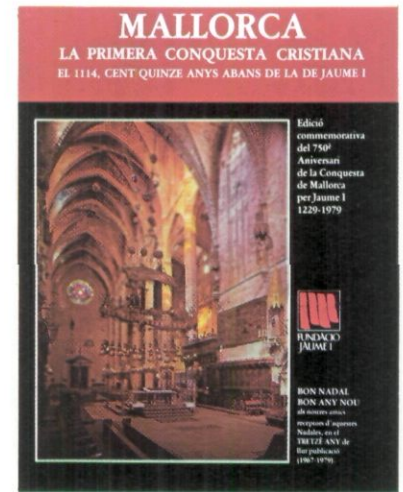
1976. JAUME I, EL CONQUERIDOR (*)

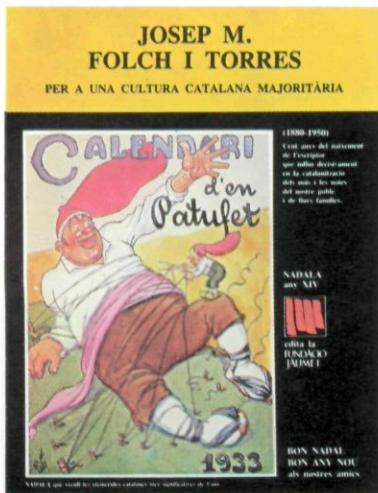
1977. JACINT VERDAGUER

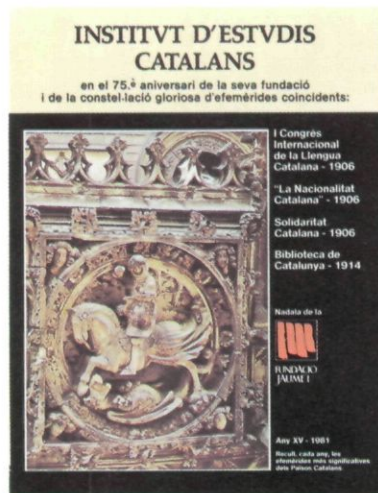
1978. LA NAIXENÇA DE CATALUNYA (*)

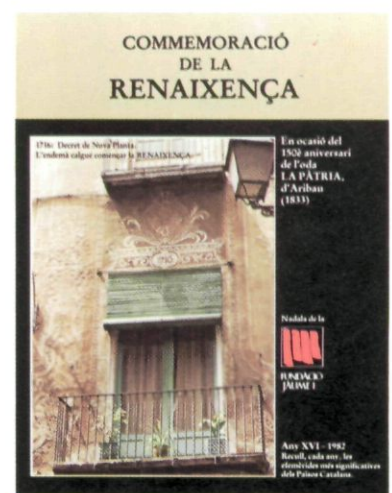
1979. MALLORCA, LA PRIMERA CONQUESTA CRISTIANA

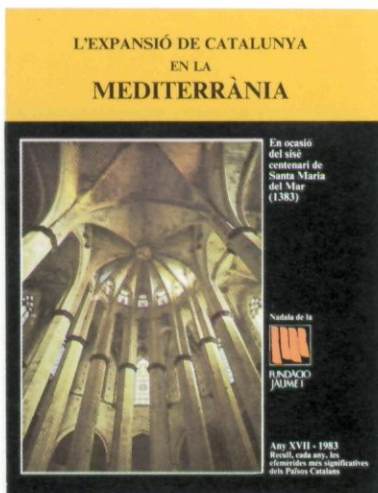
1980. J.M. FOLCH I TORRES (*)

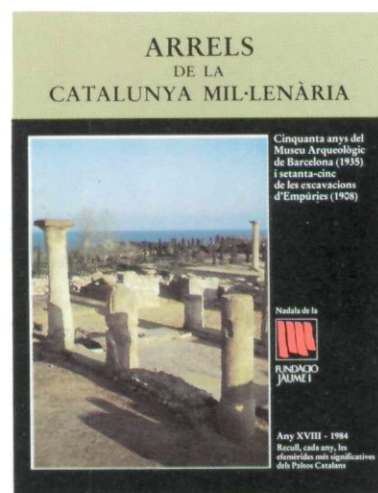
1981. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

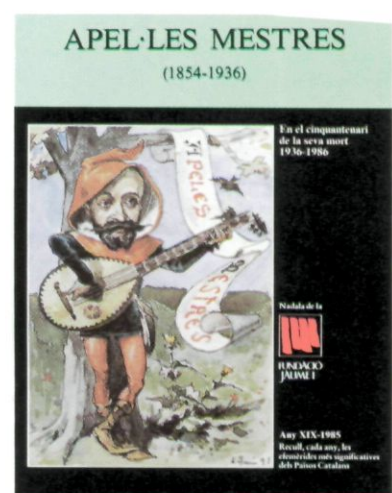
1982. COMMEMORACIÓ DE LA RENAISSANÇA (*)

1983. L'EXPANSIÓ DE CATALUNYA EN LA MEDITERRÀNIA

1984. ARRELS DE LA CATALUNYA MIL·LENÀRIA

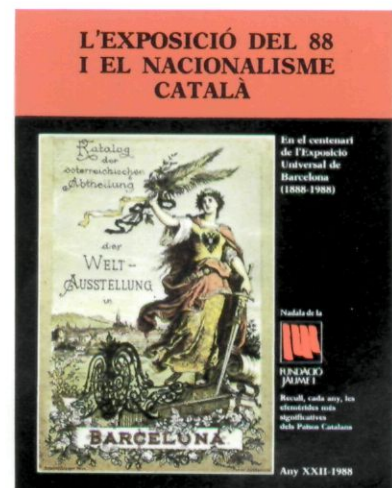
1985. APEL·LES MESTRES

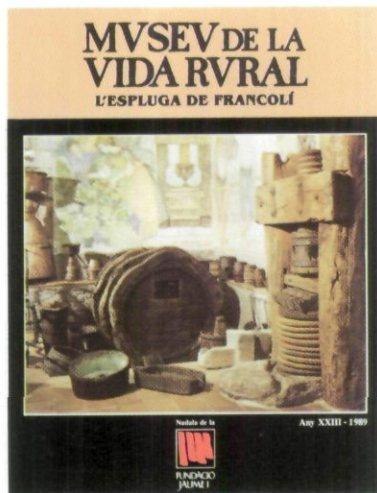
1986. CATALANS A AMÈRICA

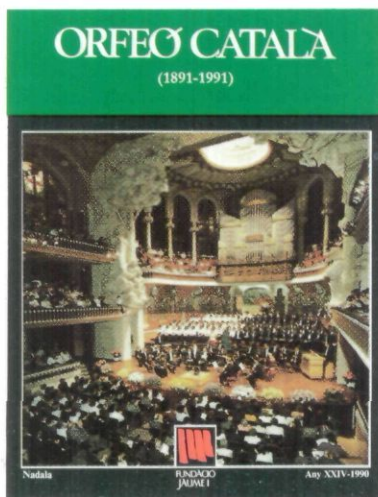
1987. PERE III, EL CERIMONIÓS

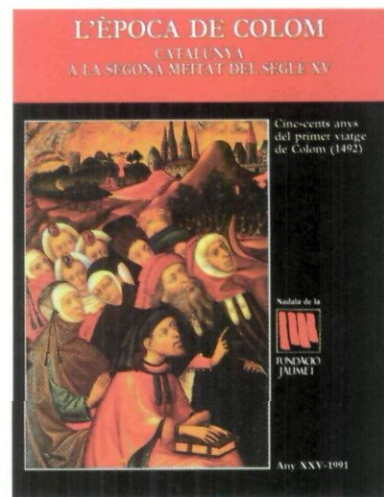
1988. L'EXPOSICIÓ DEL 88 I EL NACIONALISME

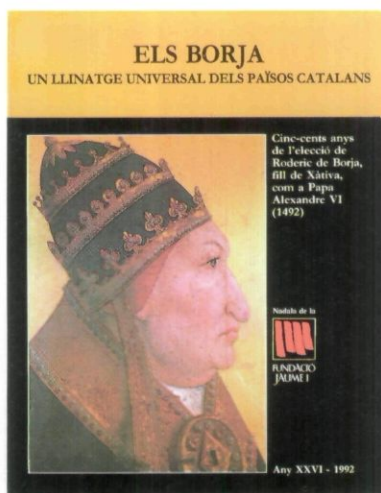
1989. MUSEU DE LA VIDA RURAL

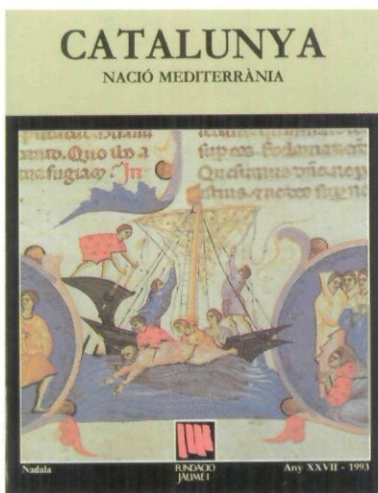
1990. ORFEÓ CATALÀ

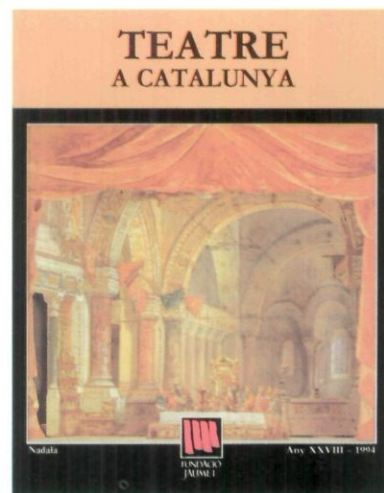
1991. L'ÈPOCA DE COLOM

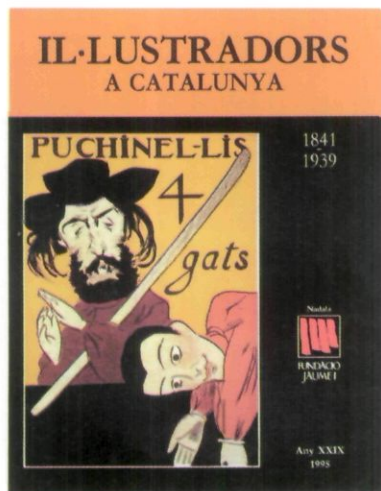
1992. ELS BORJA

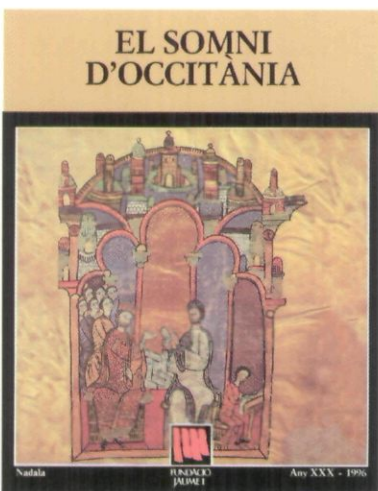
1993. CATALUNYA, NACIÓ MEDITERRÀNIA.

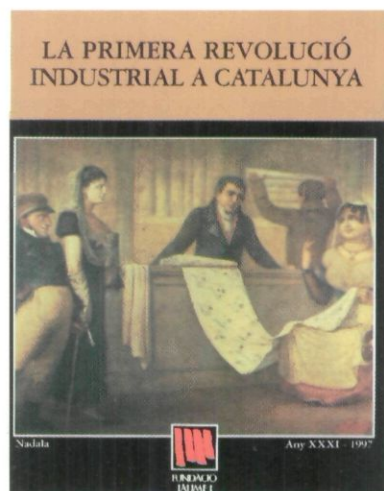
1994. TEATRE A CATALUNYA

1995. IL·LUSTRADORS A CATALUNYA

1996. EL SOMNI D'OCCITÀNIA

1997. LA PRIMERA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL

